

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

ULLA BERGLUND
ULLA JERGBY
LENA LÖFGREN UPPSÄLL

R39: 1994

1110

Utemiljön kring statliga kontor

En studie om utemiljöns
användning och betydelse för
anställda och driftspersonal

V-HUSETS BIBLIOTEK, LTH

15000

400129330

ULLA BERGLUND
ULLA JERGEBY
LENA LÖFGREN UPPSÄLL

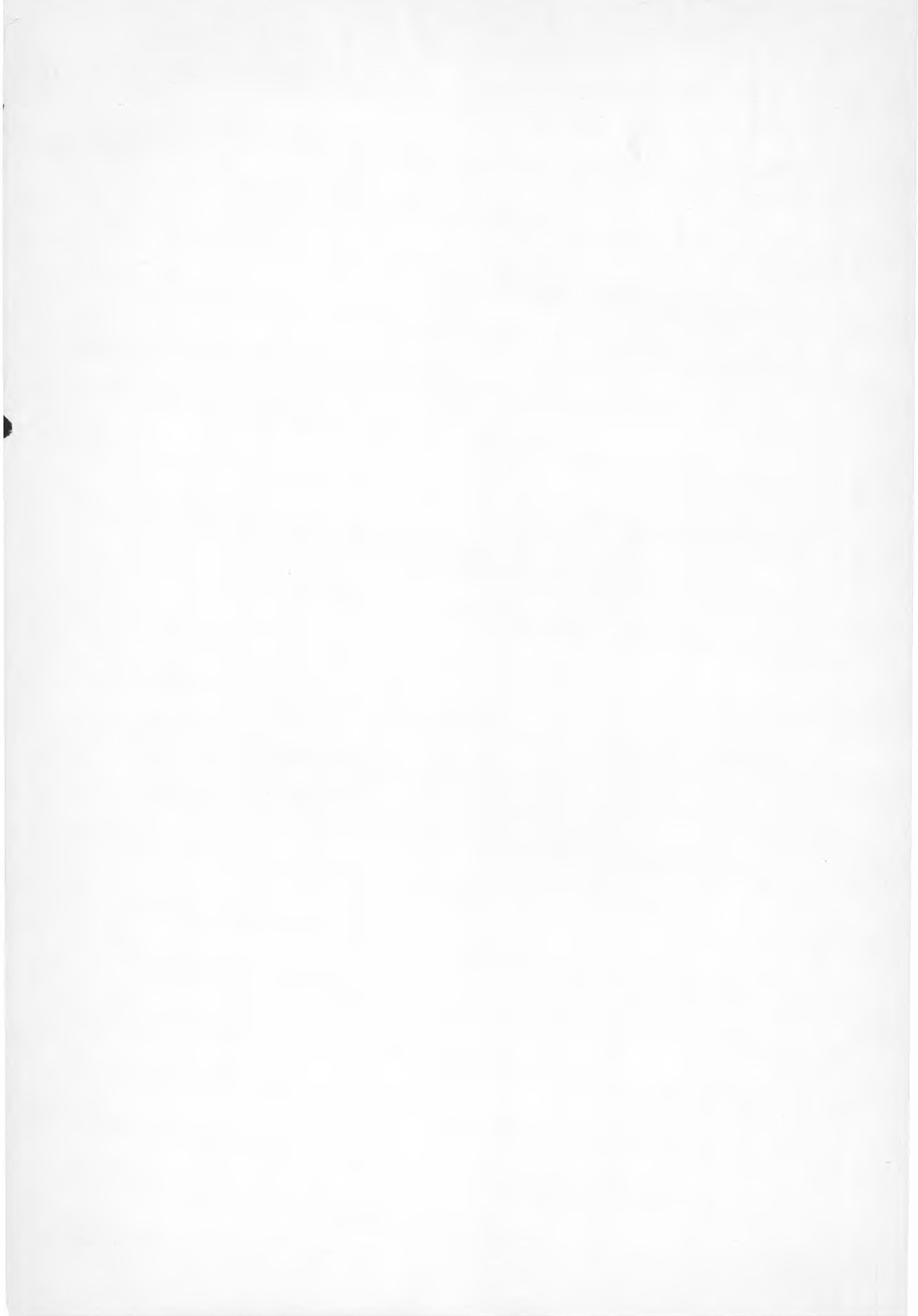
R39 1994

Utemiljön kring statliga kontor

En studie om utemiljöns
användning och betydelse för
anställda och driftspersonal

RÄTTELSEBLAD till denna rapport

Av tekniskt misstag har bilderna
på sidorna 132, 133 och 136 uteblivit.
Vi beklagar det inträffade och
översänder sidorna med bilderna

än på de andra orterna, där man verkade ha en mer förtroendefull inställning till sina respektive skötselentreprenörer.

Bild 73 Här utförs ogräsrensning i buskagen i Norrköping.

Värdet av utemiljön och dess skötsel

De driftansvariga, som vi intervjuade, uttryckte bestämt att det var värdefullt att ha en bra utemiljö kring arbetsplatsen, och att deras arbete med att sköta denna var viktigt. Alla trodde också att en trevlig utemiljö hade en positiv psykologisk effekt. I Uppsala och Stockholm betonades betydelsen av intrycket vid entrén både för besökare och anställda, medan utsikten och helheten framhölls i Norrköping. Alla menade att det var en stor fördel för anställda att ha tillgång till lättillgängliga platser att gå ut på vid raster – för att fika t ex. Överlag var samstämmigheten stor när det gällde att tala om vilka kvaliteter i utemiljön, som var viktiga. Hur det mer precist skulle vara för att vara bra, var det däremot svårare att få svar på. När det gällde utsikten var man dock helt enig om att det var grönska, och gärna lite rymd och rörelse, som man ville se.

Markskötselns kvalitet visade sig alla driftansvariga vara relativt nöjda med. I Gävle och Norrköping påpekade man också att man försökte ta de tillfällen som gavs att se över anläggningen, så att allt var i sin ordning. Ekonomiska besparingar hade ändå gjorts t ex i Gävle, där ogräsrensningen minskats från tre till två gånger per säsong, vilket den driftansvarige tyckte gått bra. I Uppsala hade skötselpersonalen under senare år totalt sett fått utökade arealer att ta hand om, vilket gjort det svårare att hinna med. Här menade man att det kunde se dåligt ut ibland på våren, då inte den fasta arbetsstyrkan hinner med att hålla efter ogräs. Detta stämde väl överens med våra iakttagelser och observationer.

Även i Norrköping stämde våra iakttagelser med de driftansvarigas uppgifter. Här påpekade man att gräset alltid hölls kortklippt. Man menade att detta

var viktigt eftersom gräsklippning är något som folk lägger märke till. Här fungerade entreprenadförfarandet bra. Våren 1993 var tidig med en mycket stark utveckling av växtligheten och det krävdes god anpassningsförmåga hos skötselpersonalen för att hinna med allt som behövde göras och hållå anläggningen i ett vårdat skick. En fast, egen skötselstyrka, som i Uppsala, kommer kanske lättare "efter" i en sådan situation. Här kunde det ta några veckor in på sommaren innan man var ikapp med hjälp av skolungdomar.

Bild 74 Under vissa år har man problem med ogrärensningen på försommaren. Plantering på Invandrarverkets västra gård i Norrköping.

Förhållandet till hyresgästerna

Hur det arbete, som läggs ner på skötsel och underhåll av marken, värderas av hyresgästerna var de driftansvariga inte så säkra på. Man menade överlag att utemiljön inte var något, som man fick så många synpunkter på. Klagomålen var få och gällde mest vinterskötseln och, ibland i Norrköping och i Uppsala – cyklar och bilar, som ställdes på olämpliga platser. Ibland hände det att någon stördes av alltför skuggande träd, men ofta var det de driftansvariga själva, som uppmärksammade den typen av problem. Man menade på alla orterna att samarbetet med hyresgästerna var bra, vilket också de kontaktpersoner, som vi intervjuat bekräftat. De driftansvariga skulle uppskatta att få fler spontana kommentarer om sina insatser, men i de fall man frågat hyresgästerna och de anställda så hade man ofta upplevt ett positivt gensvar. Det man annars jämförde med i Norrköping och i Gävle var åtgärder i värme- och ventilationssystem, det som ofta gav direkt respons från berörda personer.

Kontakterna mellan de driftansvariga och hyresgästernas kontaktpersoner var överlag goda. Kontaktpersonerna menade också att Byggnadsstyrelsen och de driftansvariga var måna om att tillgodose hyresgästernas önskemål om förändringar. Man var i stort sett också tillfreds med skötseln, som man

plantorna skulle egentligen tas bort. Att ta bort sly i stora, taggiga buskage betraktade de driftansvariga som en nästan omöjlig uppgift.

På underhållssidan finns sättningsproblem i alla anläggningarna. I Gävle inskränkte de sig till uteplatsen på södra gården, som efter cirka tio år behövde läggas om. En sådan åtgärd betraktas som rimlig medan problemen i Uppsala är av en annan dimension. Enligt den driftansvarige räcker inte underhållsbudgeten till att hålla efter sättningarna och i övrigt hålla anläggningen i gott skick. Över en kulvert, i centralstråket, måste omläggning av plattytor utföras varje år. Utanför restaurangen var behovet av omläggning akut och en källa till ständig irritation för brukarna. Marken, som här består av lera, har, enligt den driftansvarige, sjunkit 20-25 cm sedan anläggningen var ny.

Bild 75 Sättningskadorna i centralstråket i Norrköping.

I Norrköping har man också lera och sättningsproblem i anslutning till en kulvert. Här lades plattorna om för två år sedan och behöver läggas om igen. Enligt en geoteknisk undersökning som utfördes för några år sedan bidrar de aspar som växer utmed centralstråket och restaurangens fasad till skadorna. Cirka hälften av träden har fällts och de driftansvariga räknar med att de övriga också kommer att behöva fällas pga problemen. Men även andra avsnitt av centralstråket i Norrköping har sättningskadorna. I kvarteret Garnisonen i Stockholm finns också sättningskadorna inom plattytorna i anslutning till dammen och lindarkaderna. Här är överbyggnaden på terrassbjälklaget, trots att den är ca 90 cm, inte tillräckligt för trädens rötter utan dessa trycker upp beläggningarna. Vissa åtgärder med kullerstensbeläggningar i direkt anslutning till träden har utförts, men stora ytor med plattor var kraftigt böljande sommaren 1993.

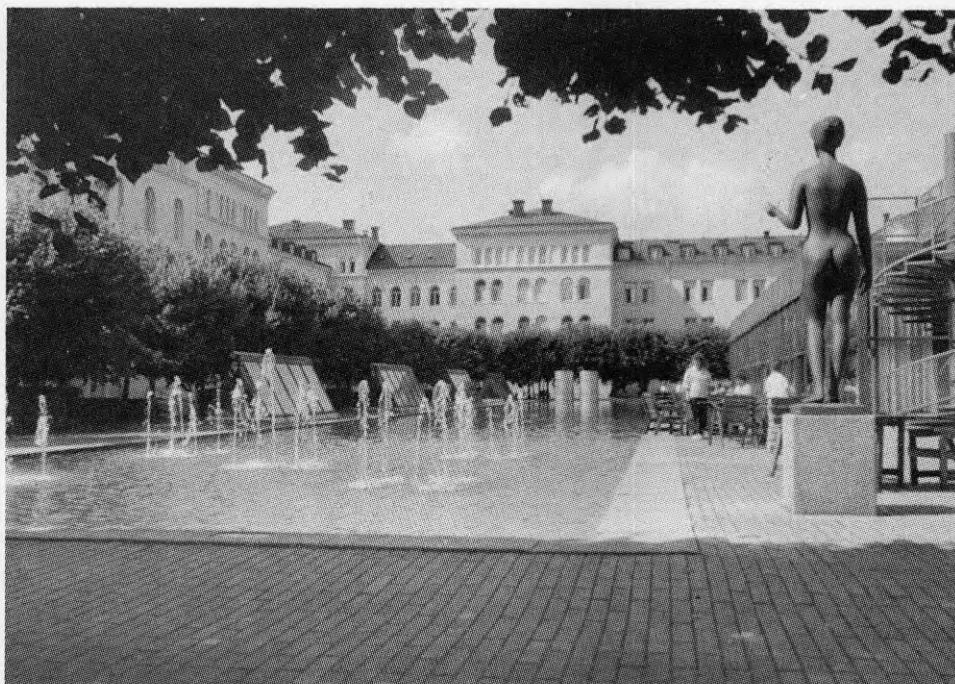
Att åtgärda sättningskadorna i lerområden och över kulvertar kan tära hårt på underhållsbudgeten utan att man får någon varaktig effekt. Ett område där de driftansvariga själva bättre kan råda över förebyggande åtgärder är vid

R39:1994

UTEMILJÖN KRING STATLIGA KONTOR

En studie om utemiljöns användning och betydelse
för anställda och driftspersonal

Ulla Berglund
Ulla Jergeby
Lena Löfgren Uppsäll

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 900740-8 från
Byggeforskningsrådet samt anslag från Byggnadsstyrelsen/Vasa-kronan AB till
Lena Löfgren Uppsäll/Stefan Sandesten, Byggnadsstyrelsen/Vasakronan AB.

REFERAT

Betydelsen av utemiljön i anslutning till arbetsplatsen för de anställda har studerats vid fyra statliga kontorsanläggningar i mellansverige. Anläggningarna har dokumenterats i text, planer och foton. Enkäter med anställda, några chefer och nyckelpersoner samt driftpersonal har utförts liksom ett antal intervjuer. Dessutom har observationer av nyttjandet av utemiljön inom anläggningarna och närområden utförts.

Enkäter, intervjuer och observationer har bl a tagit fasta på när och hur utemiljön utnyttjas, vad är avgörande för utnyttjandet och vad utgör hinder, vad är viktigast i utemiljön och vilken roll spelar den i den totala arbetsmiljön. Anläggningarnas skötsel och dess betydelse för upplevelse och utnyttjande har också studerats liksom anläggningarnas förändring över tiden. Jämförelser mellan skillnader i utnyttjande och inställning till utemiljön mellan de olika orterna har också gjorts liksom vissa jämförelser mellan mäns och kvinnors utnyttjande och inställning.

För en majoritet av de anställda är utemiljön en viktig del av den totala arbetsmiljön. De flesta är också ganska nöjda med den trots att den har vissa brister i utseende och funktion. Tillgång till lätt tillgängliga platser under pauser har stor betydelse för utnyttjandet av utemiljön. Knappt hälften av de anställda promenerar i omgivande miljöer under lunchpauser, vilket till stor del beror på tidsbrist.

I Bygghälsöförskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

Denna skrift är tryckt på miljövänligt, oblekt papper.

R39:1994

ISBN 91-540-5686-1
Bygghälsöförskningsrådet, Stockholm

Innehållsförteckning

	sid
Förord	1
Sammanfattning	3
Inledning	5
Problemet och dess bakgrund	5
Projektets syfte	6
Utemiljön som en del av arbetsmiljön	7
En avstressande utemiljö kan förbättra koncentrationen	7
Att kunna ses och umgås utomhus	9
Normer och riktlinjer	11
Byggnadsstyrelsens krav och råd	12
Metod	14
Dokumentation	14
Enkät	15
Samtalsintervjuer	16
Observationer	16
Ansvarsfördelning	17
Beskrivning av anläggningarna	19
Motiv för val av anläggningar	19
Metodstudien i Stockholm, kvarteret Garnisonen	21
Beskrivning av anläggningarna i huvudstudien	31
Gävle, kvarteret Kapellbacken	31
Uppsala, kvarteret Hugin och Munin	38
Förändringar	46
Skötsel och kondition	47
Norrköping, kvarteret Oxelbergen	48
Undersökningens resultat	61
Vad innebär arbetsplatsens utemiljö?	61
De flesta är nöjda med utemiljön	62
För de flesta är utemiljön viktig	63
Utemiljöns betydelse i arbetssituationen	64
I utemiljön vill man kunna koppla av	66
Skönhet och ordning i utemiljön	68
Användning av utemiljön	70
Om utemiljöns användbarhet	70
Så använder man utemiljön	72
Att fika och äta utomhus	74
Att promenera i omgivningen	77
Vad avgör om man använder utemiljön kring arbetsplatsen?	81
Tillgång till uteplatser	81
Arbetsrummets läge	84
Intresse och tid	86
Arbetssituationen	87
Utblickar från arbetsrum, pausrum och andra utrymmen	90
Utsikt från gemensamma rum	93
Utemiljöns form och innehåll	94
Privata och offentliga rum	94
Entréer	96

Grönska (gräsmattor, träd, buskage m m)	100
Parkbänkar och -soffor	102
Utemöbler sommartid	104
Gångstråk	105
Konstnärlig utsmyckning	106
Favoritplatser	108
Cykelparkering	113
Bilparkering	115
Inomhusmiljön	117
Funktionell men inte odelat trivsamt	118
Pausrum	120
Några anställda berättar	122
Ulrika	122
Bertil	124
Karin	126
Harald	127
Marie	129
Skötsel	131
Organisation och kompetens	131
Värdet av utemiljön och dess skötsel	132
Förhållandet till hyresgästerna	133
Förändringar – initiativ	134
Problem med skötsel och underhåll	135
Skötseln i de olika anläggningarna	137
Slutsatser och diskussion	139
Lunchpromenaden	139
Pausplatser utomhus	140
Man måste komma åt	142
Entréområdet	143
Det passande är det vackra	144
Utsikt åt alla	145
Att träffas informellt ute och inne	146
Skötsel	147
Några slutpunkter	148
Referenser	151

Bilaga 1

Bilaga 2

Bilaga 3

Förord

Forskningen kring utemiljön och dess användning i Sverige har hittills mest inriktats på bostadsområden, parker, gator, torg och skolor. Det saknas i stort sett studier av utemiljön i anslutning till arbetsplatser och då speciellt kontorsarbetsplatser.

Byggnadsstyrelsen (KBS) ägde och förvaltade fram till september 1993 stora arealer grönytor i anslutning till statliga kontors- och förvaltningsbyggnader. Verket ansvarade för både planering, projektering, byggande och förvaltning av statliga kontorsfastigheter. I detta ansvar ingick även att utarbeta normer och rekommendationer samt att bedriva forskning och utveckling inom fackområdet. Sedan oktober 1993 har dessa fastigheter och ansvaret överförts till det statliga fastighetsbolaget Vasakronan AB.

Under åttiotalet och i början av nittiotalet utförde KBS flera studier och utvecklingsprojekt om statliga kontor, främst av själva kontorsmiljön, inomhusklimat, arbetsplatsens utformning ur olika aspekter, vad hyresgästerna tyckte om m. m. Så småningom väcktes även ett intresse för utemiljöns betydelse för anställda och hyresgäster bl a på grund av att många av de stora kontorsanläggningarna från 60-, 70-, och 80 talet byggts om och till flera gånger och nu var i behov av mer genomgripande upprustningar. Hyresanslagen överfördes till hyresgästerna samtidigt som den statliga sektorn började skärkas ner. Omsorgen om hyresgästerna och deras arbetsmiljö blev ändå viktigare. Kunskaper om utemiljöns utseende, hur den används och vad anställda och personal tycker om den efterfrågades. Hur kom anläggningarna till och hur sköts och förvaltas de var andra frågor som ställdes. Problemställningarna är aktuella även för andra fastighetsförvaltare.

Projektet har finansierats av forskningsanslag från Byggnadsstyrelsen/Vasakronan AB och Byggnadsstyrelsen/BFR. Det har bedrivits av Byggnadsstyrelsen/Vasakronan AB och utförts av Lena Löfgren Uppsäll KBS/Statens Fastighetsverk, landskapsarkitekt Ulla Berglund och sociolog Ulla Jergeby. Ulla Berglund och Lena Löfgren Uppsäll har tagit alla förekommande bilder.

Stefan Sandesten har stått för samordning mellan KBS/Vasakronan AB och BFR. Harald von Knorring har bidragit med beräkningar vid jämförelserna av de olika anläggningarnas skötsel och Eva Grytberg har hjälpt till med renritning av kartor. Marieanne Adsjö har arbetat med lay-out och redigering. Sven Wideland kom med den ursprungliga projektidén.

En viktig del i arbetet med projektet har utgjorts av de enkätsvar och intervjuer med anställda, chefer, kontaktpersoner och driftansvariga på de olika anläggningarna. Tack för ert engagemang och deltagande i studien!

Stockholm, mars 1994

Lena Löfgren Uppsäll

Sammanfattning

I den här rapporten redovisas två studier av utemiljöns betydelse i anslutning till arbetsplatsen för de anställda vid fyra statliga kontorsanläggningar i mellansverige. Bakgrunden till undersökningen är bl a att medvetenheten om människors behov av natur och grönska i stadsplaneringen ökat och då även i anslutning till arbetsplatser. Ändå saknas det i dag i stort sett studier av utemiljö i anslutning till kontorsarbetsplatser trots att andra arbetsmiljöfrågor som stress och utformning av själva kontorsmiljön uppmärksammas och studerats under många år. Kunskap om de anställdas inställning till utemiljön, dess faktiska utnyttjande, betydelsen av skötsel och underhåll, förändringar över tiden, är av stor vikt för att åstadkomma goda utemiljöer vid arbetsplatserna i nybyggnads- och upprustningssammanhang.

En utgångspunkt för undersökningen har varit att utemiljön är en del av de anställdas arbetsmiljö. Utemiljön kan fungera som en arena för avkoppling, återhämtning och social samvaro under arbetsdagens pauser.

Kontorsanläggningarna som studerats ligger i Gävle, Uppsala, Stockholm och Norrköping. Studierna har omfattat anläggningarnas sittplatser, parker, trädgårdar, innergårdar, parkeringsplatser, angöringsytor, men även grönområden och stadsmiljöer i direkt anslutning till dem. Metoderna som använts har varit både kvantitativa och kvalitativa och beskrivningen av studierna är i huvudsak empirisk. De olika anläggningarna har dokumenterats genom arkivstudier och inventeringar i fält. Enkätundersökningar med ett urval av de anställda samt samtalsintervjuer med anställda och driftpersonal har utförts. Observationer av de anställdas användning av utemiljön, företrädesvis under sommarhalvåret, har utförts liksom observationer av anläggningarnas skötsel.

Resultatet av undersökningen visar att utemiljön är en viktig del av den totala arbetsmiljön för en majoritet av de anställda. Den används både passivt, genom utblickar från arbetsplatsen, och aktivt genom vistelse utomhus.

Utemiljöns utseende samt funktionella delar som angöring, entréer och parkeringar har betydelse för utnyttjandet liksom anläggningens storlek och lokalisering på respektive ort. De flesta anställda är ganska nöjda med utemiljön trots att den ibland har brister i utseende, funktion och skötsel. Utemiljön ses som en värdefull resurs vare sig man utnyttjar den eller inte. Uppskattade inslag i utemiljön är grönska, framför allt träd, men även vackert blommande buskar och blommor samt sittplatser. Av de studerade anläggningarna är den i Norrköping mest uppskattad av anställda och driftpersonal p g a att den uppfyller många olika behov och krav. De mest uppskattade platserna är innergårdarna vid Invandrarverket. Även en innergård vid Livsmedelsverket i Uppsala samt en vid Skattemyndigheten i Gävle är omtyckta och utnyttjade. Det man är kritisk mot i utemiljön är olika företeelser inom den nära utemiljön t ex avsaknad av sittplatser, ful konstnärlig utsmyckning eller när skötseln av utemiljön är uppenbart dålig. Vissa konflikter mellan rökare och ickerökare vid utnyttjandet av utemiljön har noterats i studierna.

För att utemiljön ska användas under korta raster är tillgången på närliggande, tillgänglig, attraktiv utemiljö, t ex sittplatser, av avgörande betydelse. Kraven på utformning av sådana platser är att de ska ge viss avskildhet, ha sittmöbler och helst grönska samt inte störas av buller. Hinder för

tillgängligheten till sådana platser är idag främst låsta dörrar eller avsaknad av dörrar i kombination med tidsbrist och stress på arbetsplatsen. Tyvärr förekommer även störande ventilationsanläggningar som ibland gör att vissa sittplatser som kunde vara attraktiva inte används.

För möjligheter till lunchpromenader och vistelse utomhus under luncher har storleken och utformningen av hela anläggningen stor betydelse liksom dess läge i förhållande till omgivande grönområden och stadsmiljöer. Ändå spelar den korta, statliga normallunchen på 30 minuter störst roll för att inte fler än knappt hälften ibland går ut på lunchpromenad, trots att man i dag har flextid. Endast i Norrköping och Uppsala ger utemiljön möjligheter till kortare lunchpromenader inom själva anläggningen. Hinder i form av hårt trafikerade vägar har även viss betydelse. Attraktiva uteserveringar vid personalrestauranger är uppskattade av många anställda både i Norrköping, Stockholm och Gävle.

För de flesta anställda har utsikten betydelse för arbetstillfredsställelsen. Arbetsrum med attraktiv utsikt i form av grönska, människor, himmel och sol är väl kända och uppskattade av de anställda. De flesta upplever att en vacker utsikt påverkar arbetstillfredsställelsen på ett positivt sätt.

Vissa skillnader i utnyttjande av utemiljön mellan män och kvinnor kan urskiljas i studien och har främst att göra med tjänsteställning. Många kvinnor är i sitt arbete fysiskt bundna till sitt arbetsrum och sin arbetsplats. För dessa har utemiljön på arbetsplatsen större betydelse än för de män vars tjänsteställning innebär större rörlighet.

Skötseln av anläggningarna utförs med relativt tillfredsställande resultat och till en rimlig kostnad. Problemen som finns har att göra med organisationen t ex tillfällig sommarpersonal, bristande arbetsledning samt att gräsklippning är en attraktivare arbetsuppgift än ogräsrensning. Trots att det fanns skötselplaner för samtliga anläggningar i studierna är kopplingen mellan dagens skötsel och eventuella mål för anläggningens funktion och utseende vid tillkomsten obefintlig eller svag. De förändringar som utförts i anläggningarna har huvudsakligen gjorts för att rationalisera underhåll och skötsel. Brukarna har sällan påverkat dessa förändringar trots att man har kontaktpersoner som man kan framföra synpunkter till.

Inledning

Utemiljön kring de statliga kontorsfastigheterna består av parker, trädgårdar, innergårdar, parkeringsplatser, angöringsgator m m. Anläggningarna är av olika ålder samt varierar till areal och utseende. Utemiljön ska vara funktionell, vacker och stimulerande för myndigheternas anställda och besökare. Därutöver fungerar dessa ytor ibland som en del av stadens grönytor och nyttjas då även av allmänheten. Utemiljön har utformats efter gängse planeringsnormer, lagar och bestämmelser. Den sköts så rationellt som möjligt efter särskilda skötselhandlingar av upphandlade skötselentreprenörer eller med egen personal.

Problemet och dess bakgrund

Forskningen kring utemiljön och dess användning i Sverige har hittills mest inriktats på bostadsområden, parker, gator, torg och skolor. Det saknas i stort sett studier av utemiljön i anslutning till arbetsplatser och då speciellt kontorsarbetsplatser.

Bland de kontorsanläggningar som Byggnadsstyrelsen förvaltade byggdes många under 1960-70-talen samt en bit in på 80-talet. De är idag ofta i behov av upprustning och en mängd underhållsåtgärder. Anläggningarna har byggts om och till vilket även påverkat utemiljön på olika sätt. Utemiljön tillkom efter planeringsnormer och krav som till stor del gäller även idag. Trots att skötseln oftast utförts enligt upprättade skötselplaner finns det anledning att anta att skötsel och underhåll många gånger saknar koppling till de eventuella mål som fanns för anläggningarna från början. Några mer djupgående undersökningar om vad anställda, chefer, förvaltare m fl "nyttjare" tycker om utemiljön och hur den verkligen utnyttjas hade inte utförts inom Byggnadsstyrelsen när detta projekt initierades 1991.

Bättre kunskap om hur utemiljön fungerar, vad den betyder för de anställda, hur den sköts och hur den hanteras i planeringsprocessen blev ännu mer angeläget i samband med den stora omvälvning som övergången till byggande och förvaltande i statlig bolagsform innebar. I detta läge var det värdefullt att kunna ta vara på de unika erfarenheter som man kunde få av en studie av några kontorsanläggningar inom Byggnadsstyrelsens fastighetsinnehav, eftersom ju verksamheten omfattade såväl planering, projektering och byggande som skötsel och underhåll. Trots den stundande "bolagiseringen" kunde denna kunskap både personellt, arkivmässigt m m finnas kvar under studiens utförande.

Under de senaste åren och inför bolagiseringen, har framtidens byggande och förvaltande diskuterats där bl a en totalsyn på fritid och arbete tagits upp liksom de anställdas identifikation med och trivsel på sin arbetsplats, myndigheternas image m m både vad gäller byggnad och utemiljö. Byggnadsstyrelsens projekt "Framtidens kontor" och "Hyresgästenkäten" har i viss mån tagit upp en del av frågorna ovan, men med koncentration till inomhusmiljön.

Ett annat problem idag är de tomma lokaler som omflyttning och nedskärning av myndigheter och verk innebär. Staten och t ex Vasakronan AB kom-

mer troligtvis att bli lokalhållare även för andra företag än statliga, vilket kan förändra synen på kontorslokaler och utemiljön i anslutning till dessa. Man kommer förmodligen att få mer "öppna" lokaler och därmed utemiljöer tillgängliga för allmänheten i högre utsträckning.

Utemiljön i anslutning till kontorsbyggnader, liknande de som Byggnadsstyrelsen/Vasakronan har, finns förutom inom statlig förvaltning inom privat, kommunal och landstingsförvaltning. Även för dessa huvudmän är problemen med brist på kunskap om utemiljöns utnyttjande och skötsel kända och angelägna att lösa. I ett hårdare ekonomiskt klimat är det extra viktigt att utifrån kunskap om utemiljöns utnyttjande satsa skötsel- och underhållsresurser samt planering av ny utemiljö på det som är mest väsentligt för brukarna.

I "Forskning för framtidens byggda miljö", BFR G11:1990, framhålls i en artikel sid 18 "Planering- bygg- och förvaltningsprocessen" bl a att "Det behövs större kunskap hos förvaltarna om funktionskrav, upphandlingsformer och kvalitetssäkring. Drift, skötsel och underhållsfrågor måste ges en mer central roll redan i planerings- och byggskedena.". I begreppen funktionskrav och kvalitetssäkring måste då de anställdas behov vägas in för att planering/byggande och drift/skötsel av utemiljön ska bli meningsfulla.

Projektets syfte

Projektets syfte har varit att ge kunskaper om:

- hur de anställda upplever utemiljön (utseende, funktion) kring sin arbetsplats,
- vad de anställda tycker om skötseln av utemiljön,
- hur ansvariga nyckelpersoner (chef, kontaktperson) ser på dessa utemiljöer, hur de sköts, används och uppskattas, vad de betyder för myndigheten, företaget,
- hur de drift- och skötselansvariga ser på dessa utemiljöer och dess skötsel,
- hur utemiljön sköts idag,
- de olika utemiljöernas tillkomst; program, planering och byggande,
- samspelet mellan planering, byggande, förvaltning och brukande av utemiljön kring statliga kontor,

Resultatet av studien kan ge underlag för:

- formulering av mål för utemiljöns utseende och funktion i upprustnings- och ombyggnadssammanhang,
- bedömning av inriktning/prioritering och behov av skötsel,
- erfarenhetsåterföring mellan de olika delarna i planeringsprocessen,
- komplettering av råd och anvisningar för projektering av denna typ av utemiljö.

Studien kan även ge viss kunskap om hur utemiljön kring kontorsbyggnader används och fungerar i förhållande till omgivande grönytor.

Utemiljön som en del av arbetsmiljön

Utemiljön är en resurs, när det gäller att åstadkomma en trivsamt och stimulerande arbetsmiljö, genom att den kan ge positiva upplevelser och möjligheter till rekreation. Kontorsarbete bedrivs i princip inomhus, men som utblick genom fönster är utemiljön tillgänglig under arbetsdagen för de flesta. Att kunna koppla av i arbetsplatsens utemiljö under raster är ingen självklarhet men, som det ska visa sig, en av många uppskattad möjlighet. Utemiljöns utformning och innehåll har också stor betydelse för en mängd praktiska funktioner i anslutning till kontorsarbetsplatser. Utomhus sker transporter av personer, varor och avfall, uppställning av fordon m m. Här utförs arbete med utvändigt underhåll och skötsel av byggnader och anläggning. Dessa verksamheter påverkar i sin tur den omgivande utemiljön, antingen den formellt tillhör arbetsplatsen eller ej.

En avstressande utemiljö kan förbättra koncentrationen

Kontorsarbete, liksom annat arbete, ställer krav på att människor arbetar koncentrerat med att lösa sina uppgifter. Negativ stress, som uppkommer genom att man blir uttröttad av arbete i högt tempo, t ex ej uppfyllda kvalitets- och prestationskrav i handläggning av ärenden, genom problemfyllda relationer med arbetskamrater eller arbetsledning etc, är i praktiken omöjlig att helt undvika. En bra arbetsmiljö – inne och ute – kan hjälpa till att motverka stress och även lindra konsekvenserna av stress och olustkänslor.

När det gäller utemiljöns betydelse för människors välbefinnande har den miljöpsykologiskt inriktade forskningen utvecklat mycket kunskap under det senaste decenniet. Forskning inom området förekommer i Europa och i Sverige. Ämnesområdet domineras ändå av forskare från USA. Här finns olika forskargrupper med i viss mån konkurrerande teorier, och nya resultat publiceras i en strid ström. Några av dessa kommer att diskuteras längre fram i detta avsnitt.

Det har utförts flera undersökningar om utemiljö i svenska städer, som visar att tillgång till natur och uppvuxen grönska är en kvalitet som ständigt återkommer i beskrivningar av fördelarna med den stadsdel där man bor. Natur och andra grönområden dominerar när man beskriver favoritplatser i staden. Studierna har också pekat på att upplevelseaspekten är den mest avgörande för om en plats är attraktiv för vuxna och äldre. Det man vill uppleva i första hand är natur och grönska – det levande som kontrast till stadens byggda miljö. Natur och grönska är också vad man i första hand vill se genom sina fönster och utsikten är i sin tur viktig vid val av bostad. Här har också framträtt en utbredd uppfattning om att det är hälsosamt att vistas ute – att få frisk luft och motion för att motverka sjukdomstillstånd. Som den viktigaste drivkraften att gå ut, när man inte måste, framstår däremot upplevelsen av miljön, ofta i kombination med möjligheten att se och träffa människor. De ovan refererade slutsatserna finns återkommande i en serie rapporter (Berglund & Jergeby 1985 - 1992).

I Sverige har också Patrik Grahn forskat om människors förhållande till ute-

miljön – främst parker. Han har bl a undersökt olika parktypers attraktivitet och har då funnit att särskilt uppskattade parker karaktäriseras av att de ger möjlighet att uppleva en kombination av natur och kultur, som kan tolkas och användas olika av olika grupper människor (Grahn 1991, sid 288, 400).

Huvuddelen av forskningen inom området är liksom de ovan refererade studierna i huvudsak inriktad på bostadsmiljö och fritid snarare än på arbetsmiljö och arbetstid. Många allmänna resonemang kan ändå på goda grunder antas vara giltiga även när det gäller arbetsmiljö.

Några studier vi funnit, har direkt tagit sikte på arbetsituationer, t ex en enkätundersökning bland anställda i offentlig förvaltning och en undersökning i ett stort företag i Michigan, USA (Kaplan & Kaplan 1989 a, sid 308-311). Dess resultat visade bl a att stress i arbetet påverkade både den fysiska hälsan och det allmänna välbefinnandet hos de anställda. Personer, som arbetade utomhus eller hade utsikt med inslag av natur (som träd eller gräs), rapporterade märkbart lägre nivåer av arbetsstress än andra. De, som hade utsikt med naturinslag, redovisade också högre grad av arbetstillfredsställelse än de, som saknade utsikt från arbetsplatsen eller bara kunde se byggd miljö (som hus och vägar). Undersökningen omfattade också olika avkopplande inslag under arbetsdagen. Man fann en rad avstressande aktiviteter, som hade åtminstone viss återhämtande effekt. Att tala med andra, ägna sig åt någon form av fysisk träning eller lyssna på musik var sådana aktiviteter. En rad aktiviteter med anknytning till utemiljön befanns också ha återhämtande effekt. Som exempel kan här nämnas: att gå ut på en balkong, att äta utomhus, att sitta ute vid vatten, att njuta av utsikt utomhus och att gå på promenad. Författarna menar att deras studie pekar på de mångfacetterade fördelar man kan uppnå genom att se till att det finns lättillgänglig natur vid arbetsplatsen.

Utemiljöns förmåga att lindra människors stressymtom har i flera empiriska studier och experiment undersökts av en amerikansk forskargrupp ledd av Roger Ulrich. I en ofta refererad studie av nyopererade patienter på sjukhus, fann man bl a att patienter med utsikt mot grönska tillfrisknade fortare och använde mindre smärtstillande medel än de, som hade utsikt mot en tegelmur (Ulrich 1984). I en studie i ett studentbostadsområde fann man att en lokal park uppskattades högt av studenterna, mest genom själva vetskapen om att den fanns och kunde erbjuda avkoppling från pressande studier. Parkens funktion som "säkerhetsventil", möjligheten att använda den, antingen man gjorde det eller ej, var dess största upplevda värde. (Ulrich & Addoms 1981). I ett experiment utfört i Sverige (Ulrich 1981) fick ej stressade personer betrakta bilder av alldaglig natur respektive stadsbilder. Naturscenerna upprätthöll koncentrationen i högre grad och försökspersonerna uppgav sig få mer positiva känslor av dessa bilder än av stadsscenerna. De upplevda känslorna stämde med fysiologiska mätningar, som indikerade att naturscenerna medförde en större avslappning.

Fler studier med liknande resultat som ovan redovisas i en översikt (Ulrich 1985) och i en genomgång av resultat i Ulrich et al 1991. I den senare redovisas också en stor studie av personer som i ett experiment utsattes för stress och sedan fick se videoupptagningar med ljud från naturmiljöer respektive urbant dominerade miljöer. Olika psykologiska mätningar samt försökspersonernas egna rapporter visade vid detta experiment på en snabbare och mer fullständig återhämtning för dem, som betraktade naturmiljöer än för dem, som tittade på stadsmiljöer. Skillnaderna mellan lugna och livliga

stadsmiljöer var däremot små. Författarna menar att deras studie stärker teorin, att en kortvarig kontakt med natur, som man kan få genom att t ex se ut genom fönstret eller äta lunch i parken, kan vara ett verksamt medel för många stadsbor när det gäller att återhämta sig från vardagsstress. Man konstaterar också att över hundra studier av rekreationsupplevelser i vildmark eller urban natur samstämmigt har funnit att stresslindring, är en av de effekter, som oftast rapporteras av deltagarna.

Enligt tillgängliga forskningsresultat verkar det väl belagt att även kortvarig kontakt med natur och grönska – också indirekt som vid utblick genom fönster eller t o m via målade tavlor – kan lindra människors stress och göra detta bättre och snabbare än kontakt med andra miljöer. Denna stressreduktion, menar Ulrich et al (1991), kan åstadkomma en återhämtning av den försämrade prestationsförmåga, som stress kan leda till. Andra forskare, framförallt Rachel och Steven Kaplan, har utfört studier, som direkt inriktat sig på förändringar i koncentrationsförmågan, och kapaciteten att lösa vissa arbetsuppgifter. Enligt deras mening är naturmiljön bra för återuppbyggande bl a genom att den underlättar återhämtning från mental trötthet. Detta åstadkoms, menar man, genom att naturmiljöer drar till sig och håller kvar människors uppmärksamhet utan att det krävs någon mental ansträngning. Genom att fascinera och inge människor en känsla av att komma ifrån kan naturmiljöer mer än andra bidra till återuppbyggnad av den mentala kapaciteten hos uttröttade personer. (Kaplan & Kaplan 1989 b). I en experimentell undersökning av studenter i USA jämförde Hartig & Mang (1991) tre grupper, som efter 40 minuters mentalt uttröttande arbete fick koppla av lika länge men i olika miljöer. Den grupp, som fick ta en ledsagad men tyst promenad i en naturpark fick högre värden i ett test avsett att mäta nöjdhet och presterade bättre i ett korrekturläsningstest än de, som promenerat i stadsmiljö. Dessa i sin tur fick något högre värden och bättre resultat än de, som suttit i en fåtölj och kopplat av med radio och tidningar.

Att komma ut en stund och bort från arbetsmiljön – på en lunchpromenad t ex – verkar enligt samstämmiga forskningsresultat kunna få människor att både känna sig bättre till mods och återhämta sin mentala prestationsförmåga. Naturmiljöer även av alldagligt slag verkar fungera mer avkopplande än andra miljöer. Vilken sorts naturmiljö, som är mest ägnad till avkopplande rekreation, går det däremot inte att från forskningen få något enkelt svar på. Det allmänna intrycket av flera studier är att många olika slags miljöer kan fungera, men att träd är viktiga och ger upphov till trivselkänslor, särskilt i kombination med välskötta gräsytor (t ex Kaplan et al 1989, Hull & Harvey 1989).

Att kunna ses och umgås utomhus

De ovan refererade undersökningarna har varit inriktade på att skilja olika miljöers möjliga inverkan på brukarna. Människor har i bara några få fall funnits med i miljöerna (t ex Ulrich et al 1991). Där var det människor på videofilm från ett shoppingområde, och man kunde inte visa på någon påtaglig skillnad i verkan mellan upptagningar med mycket respektive få människor. Att iakttas människor i olika miljöer och att själv vara delaktig i skeenden är dock två skilda situationer. En numera ganska allmängiltig kunskap är att människor dras till platser där det finns andra människor (Gehl 1980). Den sociala dimensionen av sinnesupplevelser har sannolikt mer med handlingar

än med bilder och videofilmer att göra. Återhämtning och energi skapas inte bara av naturupplevelser utan också via kontakter med andra människor. Flera studier som genomförts i Sverige av människors förhållande till utemiljön visar att de flesta söker och har sällskap under t ex promenader på fritiden (t ex Berglund & Jergeby 1992). Det finns anledning att anta att den sociala dimensionen har betydelse för människors välbefinnande på samma sätt som den fysiska eller psykologiska. Att ha tillgång till informella sociala kontakter i livet i allmänhet har betraktats som "goda" förhållanden bl a i välfärdsideal (SCB 1992), medan ensamhet och isolering ses som "onda" förhållanden. Då avses emellertid inte sådana aktiviteter som innebär självvald avskildhet från andra för att uppnå känslor av välbefinnande.

Generella socialpsykologiska teorier talar om att människan skapar sin självbild och uppfattning om omgivningen i samspel med andra människor (t ex Asplund, 1987). Många teoretiska ansatser handlar också om människors möten och om normer och förväntningar dem emellan (t ex Lyttkens, 1985).

På arbetsplatsen träffas människor i såväl formella som informella sammanhang och olika typer av arbeten ger upphov till större eller mindre krav på social samvaro. En experimentell studie av Klitzman & Stellman (1989) visade bland många andra resultat att människor med monotona och "enkla" arbetsuppgifter trivdes och presterade bäst i rum som de delade med andra. Utan att dra alltför vida slutsatser av den undersökningens resultat, så kan vi i alla fall anta att det förhållandet har med relationer mellan människor att göra. För att orka med och känna att arbetet är meningsfullt krävs ett visst mått av uppmuntran, stöd och avkoppling tillsammans med andra. Vare sig man delar arbetsrum eller har eget, så är det dock framför allt under pauser som kontakterna mellan de anställda kan utvecklas och utemiljön kring arbetsplatsen är en arena för sådana kontakter.

Vi har inför denna studie bara hittat ett fåtal empiriska resultat, som har anknytning till vår frågeställning om betydelsen av sociala kontakter i avkopplande och återhämtande syfte. Så har t ex Korpela (1992) i en undersökning av finska ungdomar kommit fram till att deras val av favoritplats, som i hans tolkning är ett ställe där man kunde reglera sina känslor – återhämta sig och komma i balans – i huvudsak grundade sig på det sociala innehållet, och bara i få fall på det fysiska. I en holländsk studie (Pennarts & Elsinga 1990) där man jämförde skolbarns, vuxnas och arkitekters inställning till olika platser i staden fann man bl a att både barn och vuxna lekmän mer reflekterade över vad man kunde göra på platsen och vilka människor, som kunde tänkas vara där och i mindre grad funderade över rumsliga, visuella aspekter. Dessa var däremot de viktigaste kriterierna för arkitektgruppens värdering av en plats kvalitet. Möjligheten att koppla av på en lugn, välskött och trygg plats framhölls som värdefullt av de vuxna lekmännen i den undersökningen.

Med hänvisning till resonemanget i ovan refererade studier ligger det nära till hands att tänka sig att platser, som är befolkade och som ger tillfälle till umgänge med andra också är bra för rekreation under arbetsdagen. Enligt Berglund & Jergeby (1989, 1992) är också de mest uppskattade fönsterutsikterna oftast de, som innefattar både natur och människor. Men "att komma ifrån", kan också för den, som har ett arbete med många människor och mycket rörelse kring sig, väl innefatta en önskan om att slippa se folk och

slippa kommunicera med andra. I det fallet önskar man sig kanske snarare att få vandra ut lungorna och själen på en promenad i parken, eller sätta sig och lyssna på fåglarna ett stycke bort från surrande kontorsmaskiner, fläktar och torr, elektriskt uppladdad kontorsluft.

Normer och riktlinjer

Under det senaste decenniet har de allmänna kraven på arbetsmiljön skärpts och förtydligats genom en mängd nya lagar och regler. Numera åläggs dessutom såväl arbetsgivare som byggherrar och projektörer av arbetsmiljö ett ansvar för att arbetsmiljösynpunkter beaktas vid ny- och ombyggnad. Den fysiska miljön på arbetsplatsen regleras i huvudsak med hjälp av Plan- och bygglagen (PBL) och arbetsmiljölagstiftningen samt de föreskrifter, som hör till dessa lagar. I gällande upplaga av Arbetarskyddsstyrelsens "Lokalanvisningar" (1978) kan man bl a läsa:

"Lokal för stadigvarande arbete skall ha fönster av sådan storlek och placering, att tillfredsställande dagsbelysning erhålls i lokalen. Detta gäller dock inte lokal där på grund av verksamhetens art eller annat särskilt förhållande dagsbelysning inte kan komma i fråga. Sådan lokal skall dock, om så är möjligt, ha väggfönster av sådan storlek och placering att visuell kontakt med yttervärlden erhålls (utblicksfönster)".

Denna skrivning om dagsbelysning och visuell kontakt är tillsammans med några föreskrifter för lastkajer samt krav på utrymningsvägar de enda regleringar i arbetsmiljölagstiftningen, som har direkt med utemiljön vid arbetsplatsen att göra. Därutöver gäller här, som för byggande och anläggning i allmänhet, PBL:s tillämpningsföreskrifter i "Nybyggnadsregler" (1988) om t ex tillgänglighet för funktionshämjade personer, utvändiga vägar för soptransporter, brandvägar och buller. Utomhusbuller i anslutning till kontorsarbetsplatser berörs i texterna bara när det gäller trafikbuller, medan buller från t ex fläktsystem inte finns beskrivet i tillämpningsexemplen.

Det finns inga direkta föreskrifter om utformning av utemiljön vid kontorsarbetsplatser avseende vare sig friyta för vistelse eller transporter och parkering. I PBL finns en allmän skrivning om att parkering, lastning och lossning i skälig utsträckning ska ordnas på eller i närheten av tomten samt att utfart ska ordnas i lämpligt läge och så att nödvändiga transporter medges (PBL 1987:246 3 kap 15 §) I samma paragraf återfinns det allmänna kravet om anpassning till stads- och landskapsbilden och till natur- och kulturvärden på platsen.

När det gäller den fysiska miljön inomhus ägnas i "Lokalanvisningar" och "Nybyggnadsregler" stort utrymme åt frågor kring ventilation, luftkvalitet och lufttemperatur. Arbetsplatsens belysning - dagsbelysning och elektrisk belysning - , buller vid arbetsplatsen, samt möjligheten att hålla rent behandlas också i "Lokalanvisningar". För belysning och buller finns nyutgivna kunskörelser och för ventilation väntas nya anvisningar inom kort.

För utemiljön finns, som nämnts, inga specifika regler i arbetsmiljölagstiftningen, men skrivningen i "Arbetsställningar och arbetsrörelser" (AFS 1983:6, § 5): "Manuella lyft och förflyttningar av tunga bördor skall så långt, som möjligt undvikas", gäller i arbetsmiljön som helhet. Manuell snöskottning,

transport av växtdelar och jord i bruna säckar är sådant, som man enligt anvisningarna kan tolka som olämpligt arbete.

I Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter behandlas också den psykosociala arbetsmiljön, men utan direkt samband med utemiljön. Ett miljöproblem inomhus, som kommit att få ökad uppmärksamhet, är den dåliga kontorsluften, som ger luftvägsbesvär och ökad risk för elöverkänslighet. Möjlighet att öppna fönster och att komma ut i utomhusluften i pauser är sådant, som man resonemangsvis kan inse är viktigt för att motverka dessa risker, men som inte omfattas av några bestämmelser. I "Personalutrymmen" (1992) framförs att det är viktigt med lämpliga pausplatser. Speciellt viktigt är det, att avskilda pausutrymmen finns lätt tillgängliga för personal, som i sitt arbete ständigt har andra människor omkring sig. Som exempel anges kassapersonal i butiker. (För kontorsarbetsplatser skulle man kunna överföra resonemanget till receptionister, expeditionspersonal och växeltelefonister.) I samma skrift kan man också läsa om fönster: *"Det skall eftersträvas att väggfönster mot det fria finns i personalrestaurang, matrum och matutrymme."* När det gäller pausutrymme prioriteras däremot närhet högre än fönster.

Byggnadsstyrelsens krav och råd

Som komplettering till allmänt gällande lagar och förordningar har Byggnadsstyrelsen genom åren utvecklat normer och anvisningar för den egna byggnadsverksamheten. I "Krav och råd - Nybyggnadshandboken" (Byggnadsstyrelsen A 1992-11) finns krav och råd för markplanering, byggnadens läge, trafikförsörjning, mediaförsörjning och landskapsplanering på översiktlig nivå. Här finns även omfattande krav och råd för markplanering på detaljnivå, både vad gäller teknik, funktion och dimensionering. Även rekommendationer för standard och kvalitet för olika ytor berörs (beror på läge och funktion i anläggningen), liksom synpunkter på drift och underhåll samt energiaspekter (markvärme). "Krav och råd - Nybyggnadshandboken" A 1992-11 har föregåtts av tidigare rapporter "Krav och råd för mark" inom KBS, men dessa har inte varit lika innehållsrika vad gäller texten och kraven på markanläggningen.

Rekommendationer för utformning av entréer finns i Byggnadsstyrelsens rapport "Entréer" (1988-01), som ej heller fanns tillgänglig när de studerade anläggningarna byggdes. Rapporten tar dock endast upp råd och rekommendationer för den yttre entrén på ca tre sidor. Här nämns tillgänglighet, handikappanpassning, marklutning, halkfrihet, välkomnande, tilltalande, vindskydd, säkerhet och renhållning. Man poängterar att entrén till en offentlig byggnad fungerar som byggnadens ansikte mot omvärlden och att den bör tydligt annonsera sig för besökare. Entrén har både en arkitektoniskt och funktionellt viktig betydelse. I rapporten ges även rekommendationer för detaljutformning av lutningar, beläggningar, skärmtak, tillgänglighet, handikappanpassning, belysning, skyltning m m.

Riktlinjer för utformning av gårdar dvs "mer eller mindre kringbyggda ytor i anslutning till byggnader" finns i Byggnadsstyrelsens rapport "Gårdar" (1979). Denna rapport behandlar gårdar i offentlig miljö med exempel, som i mycket påminner om dem, som vi studerat. Däremot projekterades "våra" anläggningar innan "Gårdar" kommit ut. Rapportens syfte var att lyfta fram

gårdarnas betydelse och som bakgrund kan man i förordet läsa: *"Byggnadsstyrelsens studier av arbetsmiljön vid arbetsställen utförda i verkets regi har visat, att många för brukarna besvärliga omständigheter i den fysiska arbetsmiljön sammanhänger med brister i planeringen av gårdar."*

En fråga, som behandlas utförligt i "Gårdar" är klimatet. Här noteras att kringbyggda gårdar har liten luftomsättning, vilket medför att de t ex är känsliga för luftföroreningar, samt att värme och kyla stannar kvar längre än på andra platser. Soliga gårdar blir härigenom också varmare än mer genomluftade platser, och höga ytemperaturer på fasader och mark ger extra värmekänsla. Det senare har förstås både för- och nackdelar, men ger "särskilda förutsättningar att skapa ett gott uteklimat, ett klimat, som ligger mellan inneklimatet, och det normala uteklimatet". Fasadhöjdernas betydelse i förhållande till vindriktningen och vegetationsutformningens möjligheter när det gäller att hindra turbulens på gårdar och vindacceleration i smala passager berörs också.

Bland de "sammanfattande riktlinjer" som formulerats i "Gårdar" har vi tagit fram följande, som bedömts intressanta i förhållande till våra frågeställningar:

- *Gårdars möjligheter, som alternativ mat- och pausplats bör utnyttjas. Som dimensioneringsnorm för antal uteplatser gäller 20% av projekterat antal fasta sittplatser i personalrestaurang/cafeteria.*
- *Gårdar bör kunna förmedla det för brukaren positiva i dygns- och årstidsväxlingar.*
- *Gårdar i markplanet bör där så är möjligt ha en förbindelse genom byggnaden för att underlätta gårdens skötsel och dess tillgänglighet för brukare.*
- *Kommunikationer i samband med kringbyggda gårdar inne i byggnaden utformas så att verksamheten i byggnaden ej onödigtvis störs och att transporter till och från gården sker i gemensamma utrymmen med minsta möjliga avstånd till vertikala kommunikationer.*
- *Träd placeras så att de ej hindrar utsikten från fönster eller hindrar ljus från att komma in i rummen. Normalt placeras träd minst 4 meter från fasaden.*

Metod

Undersökningen är i huvudsak empirisk och innehåller flera datainsamlingsmoment och -metoder. Det första momentet omfattar en insamling av den dokumentation som finns om respektive anläggning. Här ingår också datainsamling om anläggningarnas skötsel; dokumentation, intervjuer med driftansvariga samt observationer på plats.

Det andra momentet innehåller datainsamling om de anställdas förhållande till arbetsplatsens utemiljö. Det momentet har genomförts via en enkät, samtalsintervjuer samt observationer.

Såväl enkät som punkter i samtalsintervjuerna har fått sitt innehåll utifrån tidigare forskningsresultat om förhållandet människa-utemiljö samt utifrån frågeställningar som vi ansett viktiga just med avseende på arbetsmiljön. Den slutliga utformningen av enkäten utgick också från en metodstudie som genomfördes på delar av anläggningen Garnisonen i Stockholm. Den metodstudien har vi beskrivit tidigare men i korthet var det en ministudie med samma moment som den huvudstudie som redovisas i denna skrift.

I metodstudien ombads 45 personer i skilda delar av anläggningen besvara en enkät och ett litet antal samtalsintervjuer med anställda på tre myndigheter genomfördes. Redan i den studien framstod en del av våra detaljerade frågor om användningen av utemiljön och utemiljöns olika inslag som svåra att svara på. De anställda hade ett mer övergripande perspektiv på den yttre miljön och hade i regel inte lagt märke till sådana inslag som växtval, detaljer i skötseln m m. Dessutom visade det sig i enkäten att de aktiviteter som förekom utomhus i närmiljön praktiskt taget uteslutande rörde sig om fika, mat och rökpauser. Vi hade antagit att utemiljön också oftare kunde fungera som plats för avkoppling (t ex sola), möten m m. Garnisonen visade sig ha ganska speciella förhållanden vad gäller t ex innergårdarna som enbart är mål för utblickar och en restaurang som är mer innesluten i anläggningen än vad som är fallet med de i huvudstudien undersökta anläggningarna. Metodstudiens material är inte databearbetat, varför vi inte har det med i föreliggande beskrivning och analys annat än i några beskrivande jämförelser.

Dokumentation

Anläggningarnas utseende och funktioner inventerades i fält i början av studien för att få en aktuell relationskarta inför de övriga momenten (bl a enkätundersökningen, intervjuerna och observationerna). Inventeringen omfattade olika ytors utbredning och material, träd, planteringar och buskage, blommor, gräsytor, utrustning m m. Uppgifterna samlades på kartor och i protokoll. Vid inventeringstillfällena utfördes även en första bedömning av anläggningarnas kondition och skötsel liksom fotodokumentation. Under detta initialskede kompletterades även en del uppgifter om anläggningarna vad gäller tillkomst, äldre kartmaterial m m, utöver det som samlats in inom metodstudien.

Under studiens gång har ytterligare dokumentation pågått genom att uppgifter som framkommit genom både enkäter och intervjuer kontrollerats på plats och annat sätt. Skötselhandlingar för de olika anläggningarna har stude-

rats. Ytterligare upplysningar om just skötsel, och t ex förändringar, har framkommit i intervjuer med de driftansvariga. Dokumentationen har även kompletterats med uppgifter från observationstillfällena. Fotodokumentation har utförts fortlöpande vid olika besökstillfällen på anläggningarna.

Enkät

Enkäten distribuerades till ett slumpmässigt urval personer på arbetsplatserna och svarsfrekvensen efter en påminnelse framgår av nedanstående uppställning.

Gävle:	Antal enkäter: 75	Antal besvarade: 65	Bortfall: 13%
Uppsala:	Antal enkäter: 170	Antal besvarade: 144	Bortfall: 16%
Norrköping:	Antal enkäter: 135	Antal besvarade: 96	Bortfall: 29%

Den totala svarsfrekvensen, 81%, kan betraktas som tillfredsställande. Benägenheten att svara beror sannolikt till en liten del på att de som besvarade enkäten erhöll en blomstercheck på ett mindre belopp. Vi tror också att ämnet som sådant intresserar de anställda, vilket vi anser framgår av enkätens resultat med ett litet internt bortfall på respektive frågor. Att den distribuerades på arbetsplatsen har säkert ökat svarsbenägenheten. I Norrköping har bortfallet blivit något större än på de andra orterna. Det kan ha sin förklaring i att det på Luftfartsverket vid enkätens genomförande pågick en omorganisation, vilken hade till följd att ett antal personer omplacerades eller sades upp. Det ganska höga bortfallet på Invandrarverket har vi ingen annan förklaring till än att de anställda hade en pressad arbetssituation och kanske inte ansåg sig ha tid.

Av de 306 personer som besvarat enkäten var 194 personer (63%) kvinnor och 112 personer (37%) män (Bilaga 3:1, tab 1). De allra flesta var i 35-54 års åldern (67%), medan yngre och äldre än så var betydligt färre (33%) (Bilaga 3:1, tab 2). Ungefär hälften av de som besvarat enkäten hade varit anställda tio år eller mindre och ungefär hälften mer än tio år (Bilaga 3:1, tab 3). De refererade tabellerna finns i bilaga.

Som en del i enkäten fick de svarande en karta, där de ombads markera var de utövade olika aktiviteter. De utlämnade kartorna var noggrant gjorda. Uppgiften var ändå svår för flera, vilket framgick av kommentarer såväl som läsbarhet hos avgivna svar. Det totala antalet kartor som ej returnerades eller som saknade tolkningsbar information var 47 st och 36 kartor hade markeringar, som delvis gick att tolka medan 223 var ifyllda så att merparten eller allt kunde förstås. Av det totala antalet kontrollerade kartsvar (306 st) var alltså 74% tolkningsbara och 11% i någon mån tolkningsbara. Någon nämnvärd skillnad mellan de olika orterna gick ej att urskilja när det gällde bortfallet. Av de saknade eller ej tolkningsbara svaren hade 21 avgivits av svarande som kunde betecknas "ej aktiva" i förhållande till utemiljön vid arbetsplatsen, varav 11 i Gävle.

Ej ifylld eller ej tolkningsbar:	G:11,	U::21,	N:15 (sa 47)
Ofullst ifylld, tolkad så gott det går:	G: 0,	U:18,	N:18 (sa 36)
Väl eller hyggligt ifyllda:	G:54,	U:105,	N:64 (sa 223)

Enkäten var i huvudsak standardiserad och strukturerad på så vis att samma frågor ställdes till alla och hade fasta svarsalternativ. Ett mindre antal öppna frågor har bearbetats manuellt, men totalt ger ändå enkäten mycket lite information om de skilda anläggningarnas specifika egenskaper. Enkätens information beskriver ganska väl de anställdas faktiska förhållande till utemiljön, hur och när den används, vad man anser om skilda inslag samt hur man ur olika aspekter ser på den i ett övergripande perspektiv. Den ger oss frekvenser och möjligheter att göra analyser av flera variabler samtidigt. Men att djupare beskriva skilda förhållanden och vad som gör att man handlar på ett visst sätt eller funderar och uppfattar utemiljöns skilda delar på olika sätt, kräver en annan metod. Därför har vi också haft ett intervju- och ett observationsmoment med i undersökningen.

Samtalsintervjuer

Ett fyrtiotal intervjuer har genomförts med anställda i skilda positioner inklusive chefspositioner. Vi har valt personer utifrån olika bakgrundsvariabler, t ex kön, ålder, placering i byggnaden och anställningstid. Bandspelare användes vid de flesta intervjuerna. En person ville inte ha sådan, och då antecknade vi och rekonstruerade intervjun omedelbart efter. I fyra fall fungerade inte bandspelaren, vilket innebar att också de intervjuerna tecknades ned omedelbart efter mötet. Intervjuerna ägde oftast rum i personernas arbetsrum, men i några fall i sammanträdesrum eller pausrum. En intervju genomfördes utomhus. Intervjuerna var skilda och delvis strukturerade, vilket innebar att personerna utifrån sina egna reflektioner fick styra innehållet. Vi använde dock en intervjuguide (se Bilaga 1 och 2) för att täcka in de olika frågekomplex som vi ansåg angelägna att få svar på. Intervjuernas längd varierade mellan ca 25 minuter till någon timme. I något enstaka fall längre än så. Det rörde sig då i regel om någon person i nyckelposition vad gäller utemiljön, t ex Byggnadsstyrelsens kontaktperson.

Observationer

För att studera användningen på plats – de anställdas och allmänhetens – har observationer utförts vid samtliga anläggningar. Observationerna har ibland kombinerats med genomgång av skötselstatus och ofta med fotografering. Flest observationer har gjorts i Uppsala, där vi följt årtiderna genom återkommande observationer mellan september 1992 och september 1993. Totalt fem observationer, samt två korta kompletterande besök genomfördes. I Norrköping och Gävle gjordes enbart observationer vid sommarväder vid vardera tre tillfällen. För Norrköping utfördes dessa under tiden maj till september, för Gävle under maj till augusti 1993. Sommaren kom som bekant tidigt 1993.

Eftersom huvudsyftet med observationerna var att studera innehållet i den aktiva användningen av utemiljön, valde vi dagar med bra väderlek, som kunde tänkas locka ut människor. Vi lade upp arbetet så att vi i huvudsak studerade arrangerade uteplatser på tider, då vi visste att man brukade ta rast, medan vi koncentrerade oss till entréområden och frekventerade stråk på övrig tid. Närallgande parker besöktes i någon mån, i huvudsak vid lunchtid. Några kvantitativa slutsatser kan inte dras utifrån observations-

resultaten utom möjligen avseende parkerade cyklar. Noteringar om aktiviteter och i viss utsträckning varaktighet och frekvens gjordes i löpande text. När tillfälle gavs ställde vi också frågor till anställda och andra, som vistades ute, om deras användning av och synpunkter på i första hand den plats, där vi träffade på dem.

Ansvarsfördelning

Den huvudsakliga ansvarsfördelningen under projektet har varit följande:

Lena Löfgren Uppsäll har varit projektledare samt svarat för inventering, dokumentation och beskrivning av anläggningarna samt ansvarat för skötseldelen. Ulla Berglund har ansvarat för litteraturstudier och projektets relation till aktuell forskning och lagstiftning, observationer av anläggningarnas användning, intervjuer med driftansvariga samt bearbetning och beskrivning av dessa avsnitt. Ulla Jergeby har ansvarat för enkäten och intervjuerna med anställda och chefer samt bearbetning och beskrivning av dessa avsnitt.

Projektets ursprungliga uppläggning och innehåll utarbetades av Byggnadsstyrelsen. Under arbetets gång har dock flera diskussioner om projektets uppläggning och genomförande förts mellan medarbetarna i gruppen och de olika avsnitten är ett resultat av detta samarbete.

Fotografierna är tagna av Lena Löfgren Uppsäll och Ulla Berglund. Bilden av kvarteret Oxelbergen från 1975 kommer från Byggnadsstyrelsen i Norrköping.

Beskrivning av anläggningarna

Motiv för val av anläggningar

Urvalet av kontorsanläggningar för denna studie gjordes bland dem som tillkom under 1960-1980-talen. För de flera av dessa anläggningar fanns tydliga mål vad gäller lokalisering både i landet och på orten, typer av byggnader och placering på tomten, utformning av arbetslokaler och i viss mån även utemiljön. De inrymmer, trots att de är statliga, många mer allmängiltiga delar som rymmer som gäller även för andra typer av kontorsbyggnader inom t ex den privata, kommunala sektorn.

Anläggningarna är idag ofta i behov av upprustning och renovering trots att de byggts om och till flera gånger sedan tillkomsten. Utifrån dessa grundläggande ställningstaganden för val av anläggningar för studien uppställdes följande urvalskriterier:

- förvaltningsbyggnader för central, regional eller lokal förvaltning,
- geografisk spridning för att fånga upp skillnader i klimat, växtförhållanden, kultursyn m m. Av praktiska skäl begränsades urvalet till de mellan-svenska länen A, B, C, D, E, S, T, U, W, X,
- anläggningarna ska ha centralt till relativt centralt läge, dvs ha anknytning till stadens centrum,
- anläggningarna ska helst ha samband med andra parker, grönområden eller grönstråk,
- de utvalda anläggningarna ska helst innehålla och representera olika typer av grönytor.

STORA = stora myndigheter, verk eller flera. Entréområden, parkeringar, angöringsgator, gårdar, trädgård, park och eventuellt andra grönområden.
MEDELSTORA = en eller några medelstora/små myndigheter och verk.
Entréområden, parkeringar, gårdar och eventuellt park/trädgård (andra grönområden).

SMÅ = en eller några små myndigheter. Entréområde, eventuellt parkering, gårdar, trädgård (park).

Stora och medelstora anläggningar ska dominera men någon liten anläggning tas med för att se eventuella skillnader i nyttjande.

Utifrån de redovisade urvalskriterierna valdes, för huvudstudien, två stora anläggningar i Norrköping och Uppsala (1975) och en liten-medelstor i Gävle (1979-1982). För metodstudien valdes en del av en stor kontorsanläggning i Stockholm (1972).

De stora kontorsanläggningarna i Norrköping och Uppsala innehåller flera, gemensamma förutsättningar t ex vad gäller tid för planerande och byggande och läge på orten, men ändå många skillnader, t ex differentiering och typer av grönytor, som gör dem intressanta att jämföra. De representerar en grupp stora anläggningar för utlokaliserade myndigheter och länsförvaltningar som planerades så att de skulle ha sammanbindningar mellan

de olika huskropparna och vissa gemensamma servicefunktioner. De var ändå inte så systematiska som kv Garnisonen i Stockholm utan friare i husens gruppering och förläggning på tomten.

Testanläggningen i Stockholm är speciell på flera sätt i både inre och yttre utformning. Den uppfyller ändå urvalskriterierna och var av flera praktiska skäl lämplig för metodstudien.

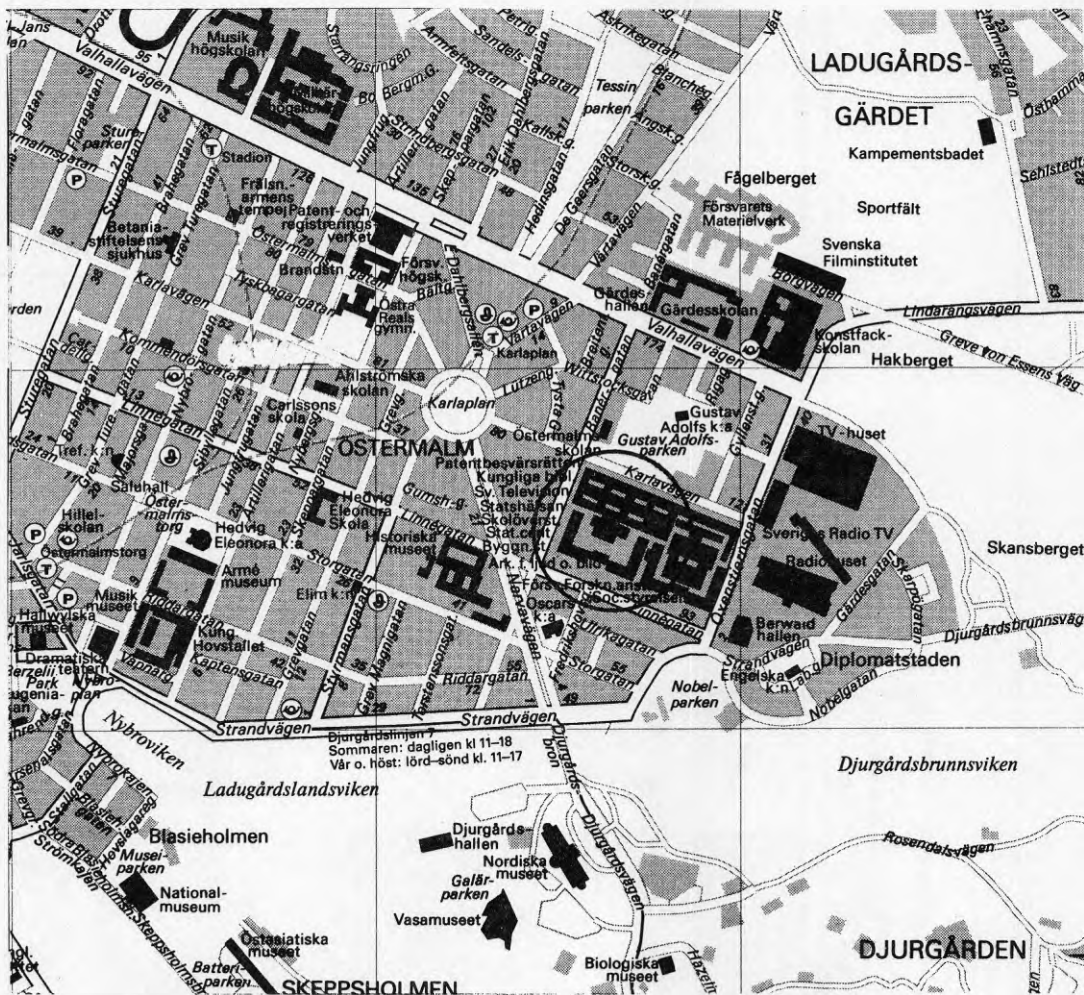
Den mindre kontorsanläggningen i Gävle valdes för att få med en kontrasterande anläggning vad gäller främst storlek och byggnadstid.

Följande beskrivningar av anläggningarna bygger på inventering och studier av dem i fält, foton, studier av kartor, programhandlingar, diverse skrivelser, protokoll, granskningsyttranden och annat material i Byggnadsstyrelsens arkiv, Byggnadsstyrelsens rapport "Kontorshus" 1984-04, informationsbroschyr om Garnisonen, KBS 1988 m m. Materialet har varierat för de olika anläggningarna.

Metodstudien i Stockholm, kvarteret Garnisonen

För metodstudien valdes den nordöstra delen av kv Garnisonen på Östermalm i Stockholm. Här hade Byggnadsstyrelsen sitt huvudkontor vid tiden för studien och här fanns dessutom många andra myndigheter. Av dessa valdes Socialstyrelsen, Statistiska centralbyrån och Byggnadsstyrelsen ut för att ingå i metodstudien.

Följande beskrivning bygger på de förhållanden som gällde vid tiden för metodstudien, dvs under 1991.

Karta över kvarteret Garnisonen med omnejd.

Kvarteret Garnisonen gränsar mot Karlavägens grönstråk och Gustav Adolfsparken i NO. Det ligger ca 5 minuters promenad från grönområdet längs Djurgårdsbrunnsviken, Gärdet och Djurgården. Mot väster och söder omges det av bostadskvarter från 18-1900-tal och mot öster av Radiohuset.

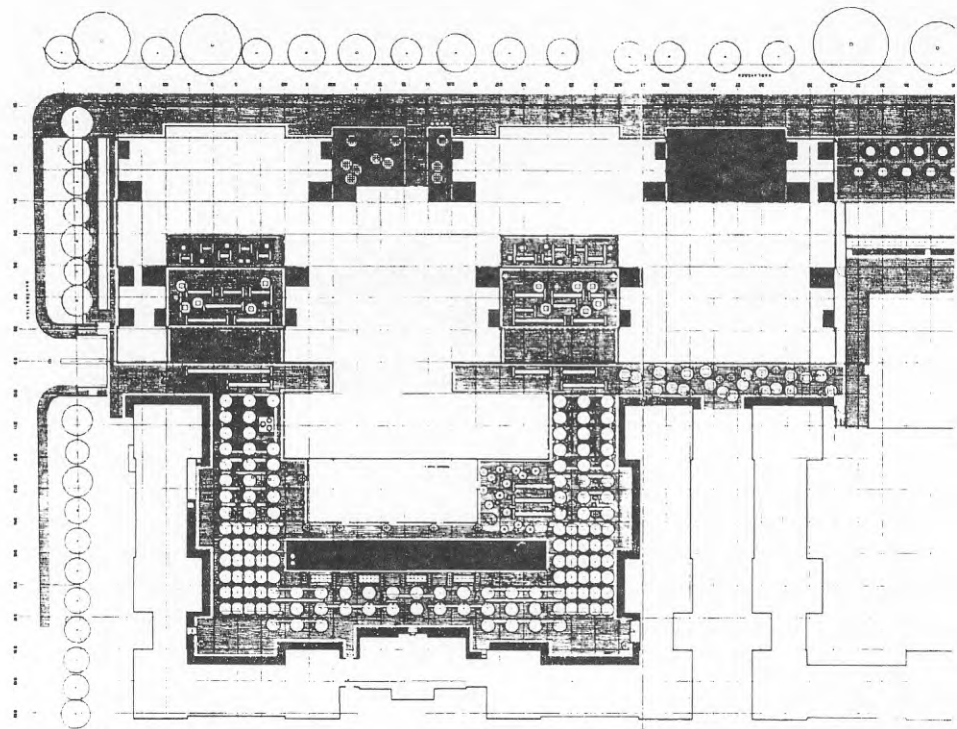
Kommunikationsmässigt tar man sig till anläggningen med tunnelbana till Karlaplan och sedan en ca 5 minuters promenad längs Karlavägen österut, centralt i det lummiga grönstråket eller längs någon av trottoarerna. Längs Karlavägen går flera busslinjer, varav en har hållplats utanför huvudentrén.

Längs Linnégatan, Narvavägen, Oxenstiernsgatan och Strandvägen går flera busslinjer som man med korta promenader lätt når. Med bil når man anläggningen via Karlavägen, Banérgatan eller Linnégatan. Man kan naturligtvis även cykla dit. Till Stockholms centrum tar man sig med kollektivtrafik, buss eller T-bana, på 10- 20 minuter.

Kvarteret bestod fram till 1947 av kasernområden för Svea- och Göta livgarde. 1960-63 uppfördes tre parallella, höga huskroppar för FOA i kvarterets östra del. Arkitekt var G Kaunitz. 1964 påbörjades arbetet med en dispositionsplan som underlag för en stadsplan för kvarteret. Arkitekter var A4 Arkitektkontor, Tage Hetzell. Man påbörjade även utredningsskisser till kontorshuset i kvarterets norra del. Kasernerna i den södra delen byggdes om till kontorslokaler för Socialstyrelsen först senare, 1972.

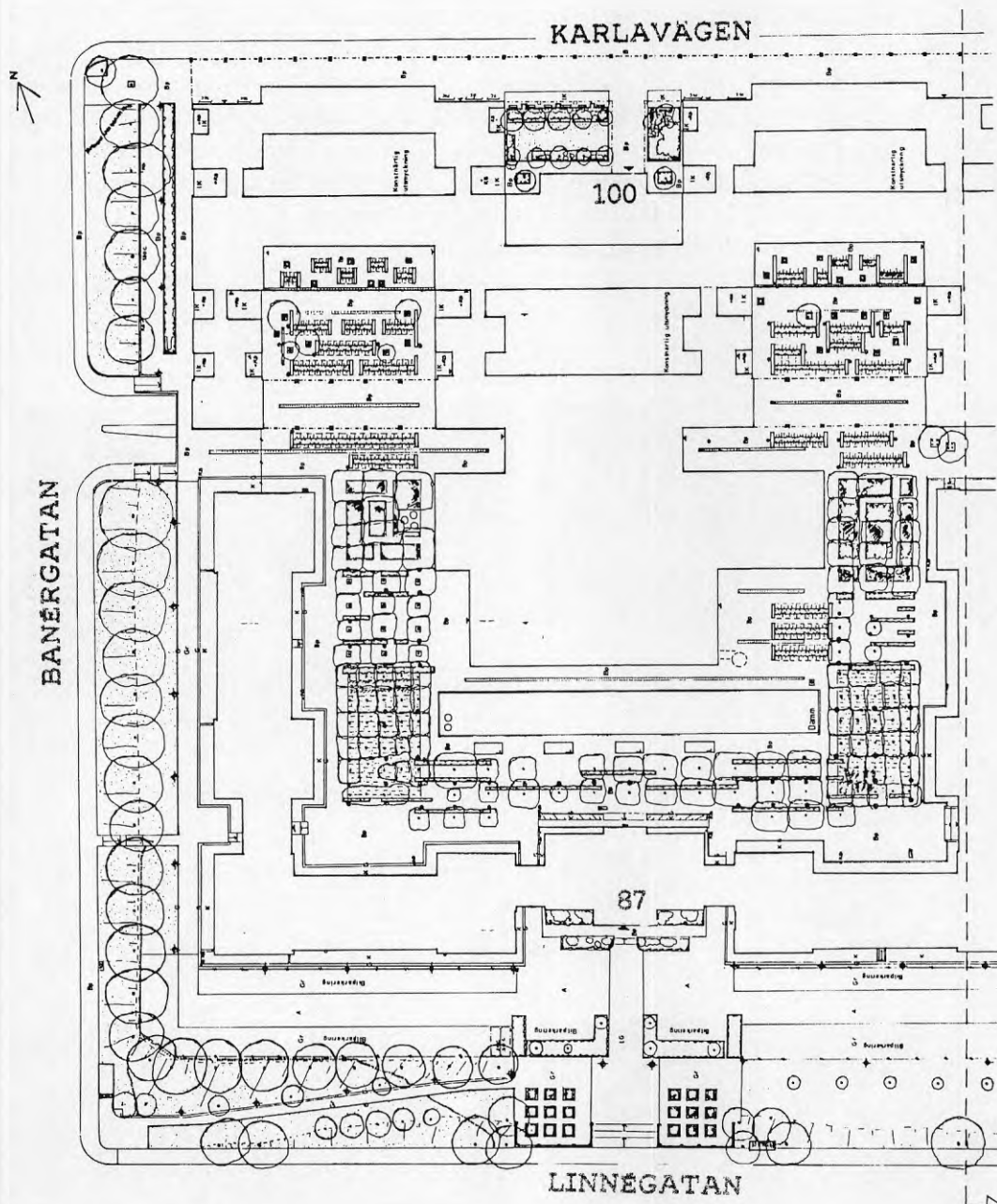
Huvudmålen för den nya kontorsbyggnaden var att den skulle kunna hyras ut till statliga verk en lång tid framöver och att lokalerna skulle vara föränderliga. Man dimensionerade för totalt ca 2600 arbetsplatser i hela anläggningen. Projektet löpte parallellt med Byggnadsstyrelsens utredning om normer för kontorshus under 60-talet och blev en tillämpning av dessa. Byggnaden delades upp i "småenheter" som kunde byggas samman i olika kombinationer. Detta gav en mängd gårdar, terrasser och platta tak i olika våningar. Det var alltså utformningen av husen, lokalbehov, ljusinsläpp till kontorslokalerna och liknande som i mycket bestämde stommen till utemiljön. Den centrala servicen knöts till huvudentrén, Karlavägen 100, i form av hörsalar, kafeteria, butiker, restaurang och fritidslokaler som förlades i två block och två våningar. I två källarplan förlades garage, arkiv, förråd, tryckeri m m.

Bygget påbörjades 1968 och byggnaden invigdes 1972. Då flyttade fem statliga verk in samt viss kringsservice (kopiering, resebyrå m m).

Kvarteret Garnisonen enligt Gunnar Martinssons plan.

Landskapsarkitekt för utformningen av utemiljön var Gunnar Martinsson och Gunnar Martinsson Trädgårdsarkitekt AB. Anläggningen fick en mycket strikt utformning med raka linjer och rutnät av låga stödmurar av betong, klippta häckar, tuktade lindarkader och röda belysningspollare. Anläggningen fick även en stor, rektangulär, centralt belägen damm samt några mindre dammar i anslutning till huvudentrén.

Kvarteret Garnisonen 1991.

Utemiljön består idag av större och mindre, kringbyggda gårdar, parkliknande grönstråk mot Linnégatan och Banérgatan samt trottoarer och gångtytor, till stor del under tak, mot Karlavägen.

Huvudentréer är Karlavägen 100, för Byggnadsstyrelsen, SCB m fl och Linnégatan 87 för Socialstyrelsen. I anslutning till dessa huvudentréer är planteringarna mer varierade och miljön mer omsorgsfullt utformad.

Huvudentrén vid Karlavägen 100 exponerar sig inte så tydligt mot gatan och dess grönstråk, eftersom den ligger indragen i de norra huskropparna i kontorskomplexet. När anställda och besökare närmar sig entrén, från korsningen Banérgatan-Karlavägen, möts de därför först av en plattlagd trottoar längs en mycket långsträckt husfasad. Här kan man välja att fortsätta längs trottoaren och husfasaden eller att gå under tak fram till huvudentrén. Först 10-15 m innan man når huvudentrén exponerar den sig mer tydligt och man kan se grönskan på ömse sidor om huvudentrén.

Här finns planteringar med perenner, blommande lövbuskar, rhododendron och azaleor, låga, marktäckande buskar, höga solitärbuskar med avvikande färg på löven, olika prydnadsaplar m m. Det finns även en mindre gräsmatta och sex specialdesignade parkbänkar. Den konstnärliga utsmyckningen i form av olika keramikklott i röda-lila-blå nyanser av Gustaf Kraitz omges av en sammansatt plantering av blommor och buskar.

Bild 1 Huvudentrén Karlavägen 100, ter sig mycket olika beroende på hur man närmar sig den. På plattytan, under det överbyggda huset...

Bild 2...på trottoaren, längs fasaden...

Bild 3...eller i grönstråket mitt i Karlavägen.

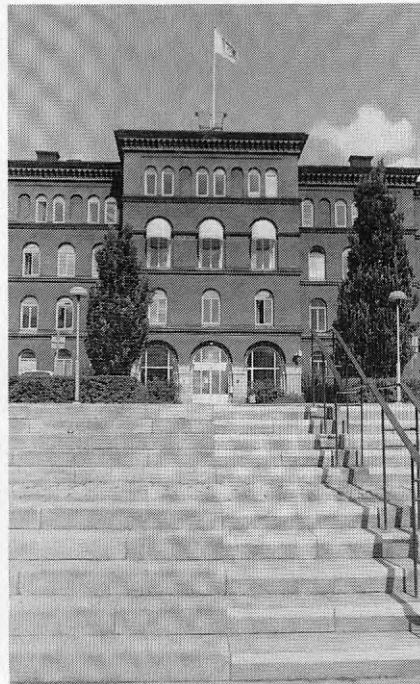
Bild 4 Först när man kommer nära ser man grönskan vid huvudentrén.

Bild 5 Entréområdet vid Karlavägen 100.

Huvudentrén till Socialstyrelsen exponerar sig tydligare mot omgivningen. Den ingår i en huvudaxel, genom denna del av anläggningen, som fortsätter mot söder i Fredrikhofsgatan, med utblickar mot Ladugårdsviken, Södra Djurgården och t o m Söders höjder.

Bild 6 och 7 Entréområdet vid Socialstyrelsen.

Från Linnégatan leder en pampig stentrappa upp på en terrass framför huvudentrén. Den södra delen av terrassen består av två grusytor med vardera åtta rosengårdar, inramade med infattningshäckar. Mot Banérgatan avgränsas terrassen av en balustrad med stenpelare och järnkedjor. Den norra delen

av entréterrassen består av en hårdgjord angöringsyta som närmast själva entrén har en trappa och två handikappramper. I anslutning till dessa finns varierade planteringar med blommande buskar, rosor, buskar med avvikande bladfärg, marktäckare och städsegröna buskar. Den norra och södra delen av terrassen avgränsas med klippta måbärshäckar och sex pyramidekar. Här finns även ett antal flaggstänger. De olika delarna av entréterrassen binds ihop av en entréväg i smågatsten.

Väster och öster om huvudentrén till Socialstyrelsen finns ett stort antal parkeringsplatser. Dessa ingår i den stora markparkeringen längs den gamla kasernbyggnadens fasad, mot Banérgatan. Parkeringsplatserna är både för anställda, besökande och andra. Här finns parkeringsplatser för handikappade nära huvudentrén till Socialstyrelsen. Med infart från Banérgatan finns även ett parkeringsgarage i källaren under den "nya" kontorsbyggnaden med plats för ca 400 bilar. Till detta garage krävs behörighet. Parkering utanför tomten kan även ske längs Karlavägen.

Bild 8 och 9 Cykelparkeringar vid Karlavägen-Banérgatan och utanför Socialstyrelsen.

Cykelställ och cykelparkeringar finns i hörnet Banérgatan-Karlavägen, 130 platser, utan tak och vid de olika entréerna mot Karlavägen ytterligare 10-15 st vid varje entré, under tak. Utanför Socialstyrelsens entré finns ca 30 platser under tak.

Grönstråket mot Linnégatan och Banérgatan består av plana och sluttande grönytor med trädrader och grupper av träd. Mot husen, längs Banérgatan finns ett av allmänheten livligt frekventerat gångstråk som mynnar ut i parkeringsplatsen längs Linnégatan. I anslutning till garageinfarten från Banérgatan finns trappor och betongmurar mot grönstråket.

Den stora sammanhängande, U-formade innergården är byggd över de två källarplanen och är därför ur byggnadsteknisk synpunkt en terrass, trots att den ligger i markplanet. Gården har hårdgjorda ytor av grå marksten och betongplattor, kullerstensfriser och rännalar längs kasernbyggnaden. Centralt i de hårdgjorda stråken och ytorna finns tuktade lindar i rader och rut-system, armerade gräsytor, tuktade häckar, marktäckare, solitärbuskar och buskage. Förutom de tuktade lindarna finns hästkastanjer och valnötsträd inom de nordöstra och sydöstra delarna. De tuktade häckarna består av måbär. I övrigt dominerar snöbär i buskagen samt stefanandra, häckoxbär och eldtorn på några ställen. Som marktäckare i planteringsytorna under lin-

darna dominerar skugggröna. Inom vissa av dessa finns inslag av blommande buskar bl a kolkwitzia som ej blommar så rikligt pga den djupa skuggan. Nordost om restaurangen finns några ytor med mycket påskliljor. I anslutning till restaurangen ställs en mängd planteringslådor med sommarblommor ut varje vår.

Inom de norra delarna och sydost om restaurangen finns en speciellt utformad typ av låg betongmur med plattbelagda slänter och planteringar i. Dessa var tänkta som sittbänkar. Inom gården finns för övrigt inga fasta sittplatser utan bara lösa bord och stolar i anslutning till restaurangens uteservering, några bord och stolar utanför telefonväxeln samt några sittgrupper på de två terrasserna en våning upp inom gårdens norra delar.

Bild 10 Stödmurarna på den stora innergården.

Inom de nordliga terrasserna, en våning upp, finns en mängd stödmurar med planteringar. Markbeläggnigen är även här grå marksten och betongplattor. Växtematerialet är mer varierat inom terrasserna än på den stora gården. Här finns olika blommande buskar, perenner, marktäckande buskar och en del solitärbuskar. Ovanpå restaurangens tak finns en solterrass med trätrall och enstaka lösa sittmöbler.

Belysningen inom gården består av specialritade, rödmålade pollarbelysningar vilka även återfinns vid huvudentrén Karlavägen 100. Samma röda färg finns i fönsterramar, trappor och räcken samt på olika järmdetaljer vid huvudentrén.

Inom kontorshusets norra del finns tre isolerade, kringbyggda gårdar två våningar ovan mark. Alla dessa har en konstnärlig utsmyckning med grus och betong samt bl a förstelnade "kopior" av träd, buskar och häckar i trä, betong och järn samt metallklot. Konstnärer är Sivert Lindblom, Hanns Karlewski, Heinrich Mullner och Hand Winberg.

Under kontorstid är många dörrar mot gården öppna för de anställda och i viss mån även besökare. Detta gör att gården passeras av många på väg till och från parkeringen längs Banérgatan under hela dagen. Den är även en viktig passage och genväg för alla som ska ta sig till området vid Djurgårdsbrunnsviken, till Linnégatan och Strandvägen.

Bild 11 och 12 Utsikt ut mot de konstnärligt utsmyckade gårdarna.

Förändringar

Sedan tillkomsten 1972 har dammarna i anslutning till huvudentrén Karlavägen 100 tagits bort och ersatts av de ovan beskrivna planteringarna samt gräsmattan.

Växtmaterialet inom den centrala gården har dött ut på många ställen de senaste åren. Detta gäller speciellt skugggrönan under lindarna liksom en del buskage och solitärbuskar inom dessa ytor. Även på terrasserna en våning upp saknas det växter inom planteringsytorna.

Inom gårdens norra delar har flera av de ursprungliga träden dött och/eller tagits bort utan att ersättas.

Under lindarna, speciellt inom de hårdgjorda och armerade ytorna, finns det omfattande sättningsskador pga att trädens rötter trycker upp marken. För att förbättra detta har man under de senaste åren lagt kullersten kring träden. Tyvärr kapades då en del grova rötter nära stammarna, vilket på sikt kan skada träden.

De armerade gräsytorna under lindarna har mindre och större barjordspartier, speciellt inom gårdens sydöstra del.

Under de två år som har gått sedan metodstudien utfördes i kvarteret Garnisonen har en rätt omfattande ombyggnad av kontorsanläggningen pågått. Detta har inneburit förändringar av entréförhållandena för Socialstyrelsen samt en försämrad framkomlighet inom hela kontorsanläggningen och tillgänglighet till gården. Kontakten mellan anläggningens norra del och Linnégatan/Fredrikhovsgatan via den stora innergården är delvis bruten.

Skötsel och kondition

Markskötseln i kvarteret Garnisonen köps på entreprenad med ett treårsavtal. Upphandlingen är baserad på en av Byggnadsstyrelsens marksektion upprättad, standardiserad skötselhandling med mängder, skötselbeskrivningar, karta, administrativa föreskrifter m m. Entreprenörens arbete kontrolleras minst en gång varje säsong vid en besiktning där fel och brister noteras. I samband med detta noteras även underhållsbehovet. Ansvarig för upphandlingen av skötseln är en driftingenjör. Han tar även kontakt med Byggnadsstyrelsens kontaktpersoner hos de olika hyresgästerna/myndigheterna för att få eventuella synpunkter på utemiljön.

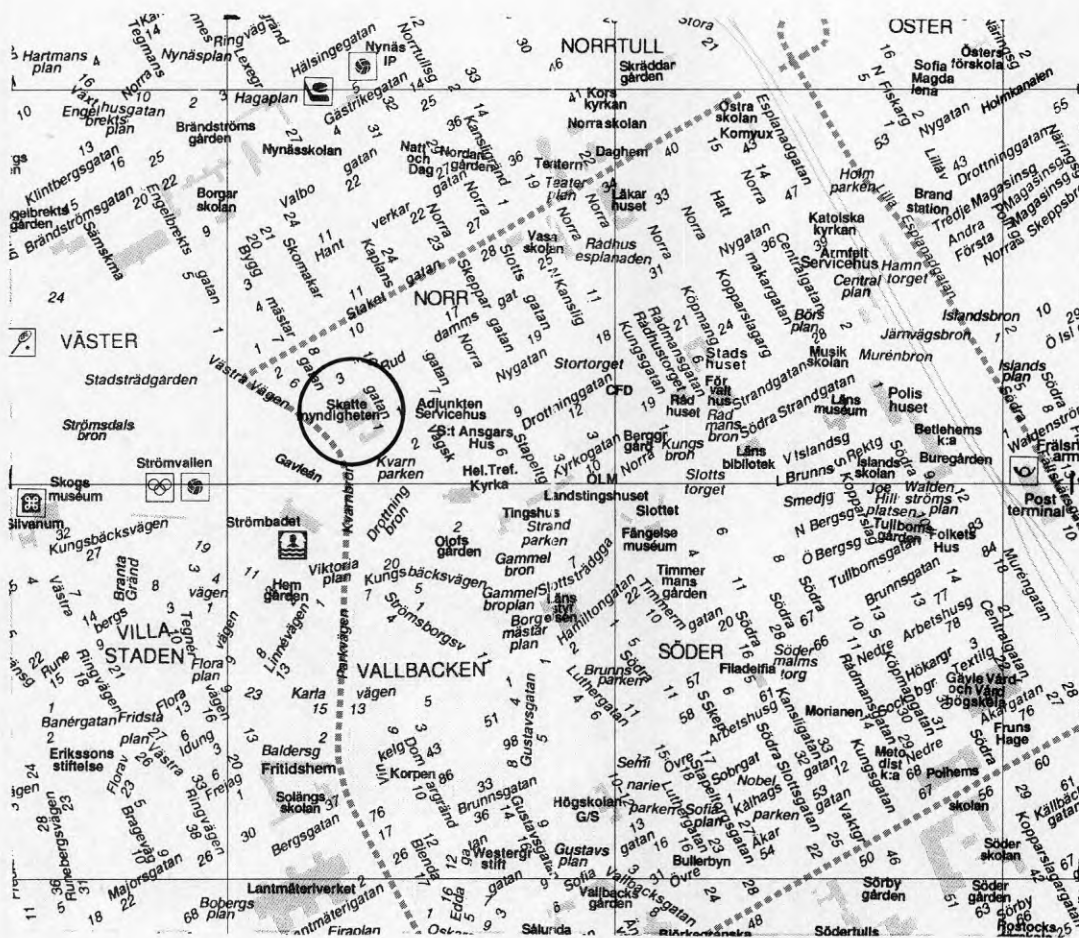
Konditionen för anläggningen är relativt god men har brister. Den ger intryck av förslitning på grund av dåligt underhåll. De främsta exemplen på detta är sättningarna i anslutning till lindarna och planteringsytorna inom framförallt gårdens södra delar samt de delar av planteringarna med bar jord där växterna dött och ej ersatts. Endast på några ställen har nya växter planterats. På ett av dessa har ett helt annat växtmaterial än det ursprungliga planterats där en del av de ingående arterna ej stämmer vare sig till sin typ eller karaktär med den ursprungliga anläggningen. Ogräsbemängda planteringar har däremot inte kunnat noteras under metodstudien. Skötselpersonal har arbetat i anläggningen vid många av observationstillfällena. Bevattning har utförts vid några enstaka tillfällen.

Skötseln finns till viss del beskriven inom den empiriska redovisningen och inom skötselkapitlet.

Beskrivning av anläggningarna i huvudstudien

Gävle, kvarteret Kapellbacken

I kvarteret Kapellbacken i Gävle byggdes 1979-83 en förvaltningsbyggnad för Länsstaten, Lokala skattemyndigheten och Kronofogdemyndigheten. Här arbetar idag ca 230 personer.

Karta över centrala Gävle och anläggningens läge.

Kvarteret ligger centralt i Gävle, nära Gavleån och mot Västra vägen, en inre, större trafikled. Det omges av kontors-, handels- och bostadskvarter samt ett grönstråk längs Gavleån. Här finns Kvamparken, Heliga Trefaldighets kyrka och Strandparken samt Stadsträdgården och Boulognerskogen. Mellan skattehuset och grönområdena går Nygatan och Västra vägen. Båda är starkt trafikerade och utgör barriärer som måste passeras för att nå grönområdena från skattehuset. De bidrar även till att anläggningen delvis är bullerstörd.

Kommunikationsmässigt tar man sig till anläggningen med buss via Nygatan och Västra vägen. Inom 5-10 minuters gångavstånd nås de flesta busslinjerna liksom buss- och centralstationer. Med bil åker man till anläggningen via Västra vägen och/eller Nygatan till Skomakargatan. Det går även bra att cykla och gå till anläggningen. Längs Gavleån, Skomakargatan, Nyga-

tan och Drottninggatan finns gång- och cykelstråk mot olika stadsdelar, bostadsområden och centrum. Till Stortorget är det ca 3-5 minuters gångväg. I "KBS Tomtutredning Gävle" 1971 anges att det tar mellan 10-20 minuter med buss, 5-15 minuter med bil, 10-35 minuter med cykel och 25-90 minuter att gå till sex stadsdelar/bostadsområden i Gävle.

I kvarteret Kapellbacken fanns innan skattehuset byggdes saneringsmogen bostadsbebyggelse. Grundförhållandena bestod av 2-4 m mäktig morän med lerkörtlar ovanpå berggrund av Gävlesandsten. Kvarteret Kapellbacken ingick i "KBS Tomtutredning Gävle", K-konsult 1971, det planerades och projekterades fram till utbyggnaden i två etapper 1979 och 1983 för 400 anställda.

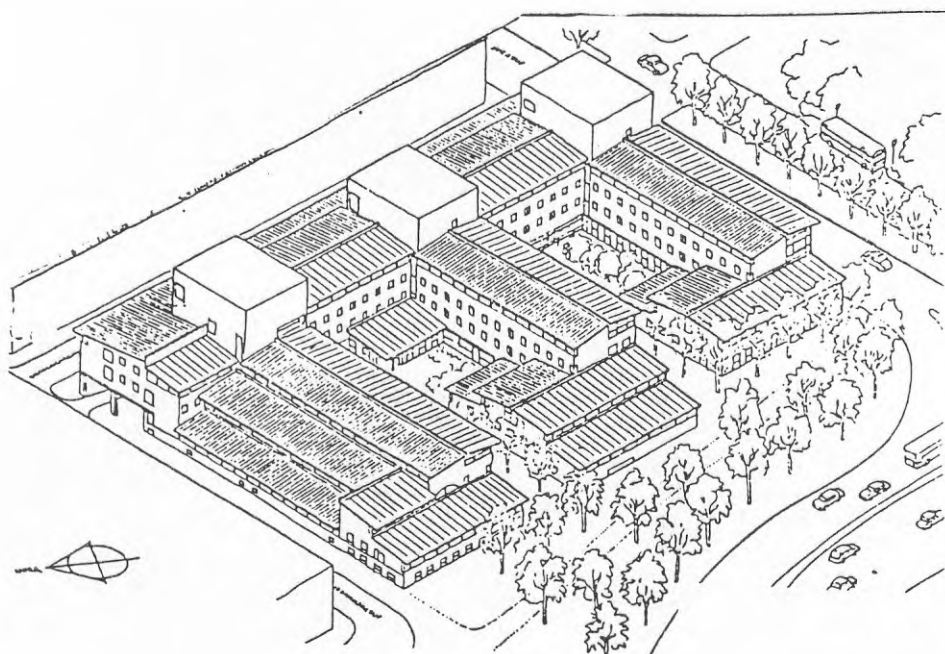
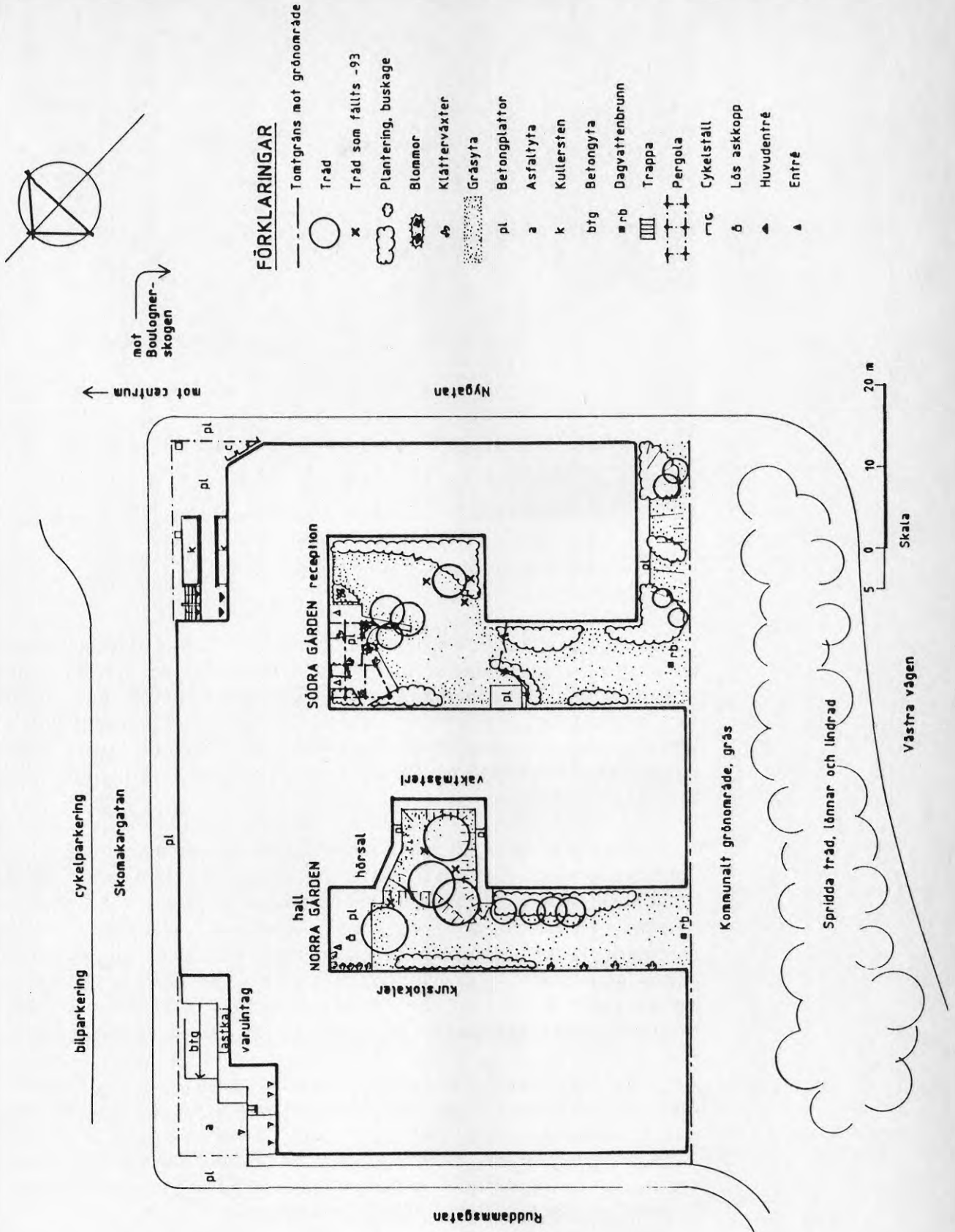

Bild 13 Perspektiv över anläggningen utfört av K-konsult. Från Tomtutredningen.

Markanläggningen byggdes först i andra etappen. Arkitekt var ELLT Arkitektkontor AB och Coordinator, ansvarig Gunnar Landberg. Landskapsarkitekt var SO Nyberg och FFNS landskapsarkitektgrupp AB.

Utredningen visade förslag till disposition av tomten samt en illustration till förläggning och typ av bebyggelse. Förslaget utgick ifrån att Västra vägen byggdes om och lades i ett västligare läge. Förvaltningsbyggnaden utformades som en 3-4 våningsbyggnad i rött tegel med en sammanhållande del mot Skomakargatan med tre vinkelbyggnader som omger två delvis kringbyggda gårdar (i följande text benämnda norra och södra gården). Genom husets utformning och förläggning fick gårdarna en relativt bullerskyddad miljö. Inom kvarterets norra del finns ett källarplan.

Anläggningen har en stram och hårdgjord entrésida. De delvis kringbyggda gårdarna är lummiga och skyddade med ett mjukare formspråk. De ansluter direkt mot en mindre trädplanterad grönyta längs Västra vägen.

Situationsplan över kvarteret Kapellbacken i Gävle, 1993.

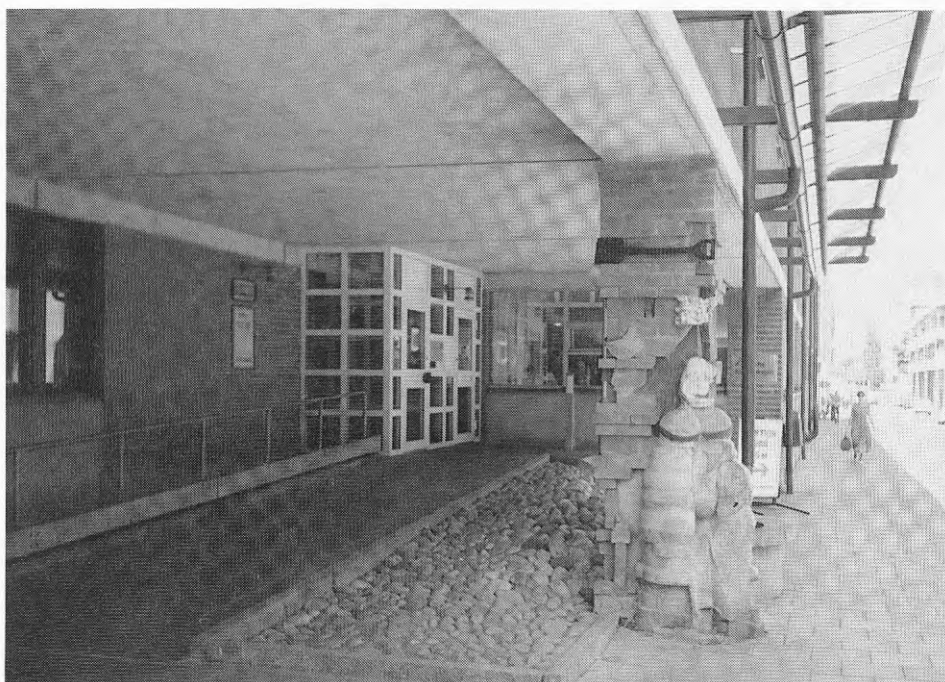

Bild 14 Huvudentrén mot Skomakargatan/Nygatan.

Anläggningens entréer är förlagda mot Skomakargatan. Den södra är huvudentré, besöksentré och personalentré. Här finns reception och personalrestaurang i direkt anslutning till entrén. Den norra entrén är i första hand varuintag med lastkaj. Här finns nedfart till källarplanet och garaget. I anslutning till entréerna finns ingen växtlighet. Båda ligger indragna i huset och har trappor och ramper från omgivande trottoarer som leder fram till entrédörrarna.

Entréerna exponerar sig inte så väl mot omgivningen pga indragningen under huset som även gör dem mörka dagtid. Vid huvudentrén finns dock en tydlig skylt ovanför entrén på fasaden. Marken är hårdgjord. Vid huvudentrén finns plattytter i grå betong samt kullerstensytter. Här finns även en konstnärlig utsmyckning på och i anslutning till pelare och väggar. Norra entrén har asfaltytter, betongytter och lastkajer. Mot Skomakargatan avgränsas den delvis av en träpallissad. Trottoarerna längs Ruddammsgatan och Skomakargatan är plattlagda.

Angöringen till Skatteförvaltningen sker via Skomakargatan. Här finns allmänna fickparkeringsplatser längs gatan samt p-platser för de anställda inom markparkeringen öster om Skomakargatan. I källarplanet finns 50 platser. Även handikapparkering finns i anslutning till huvudentrén. Cykelställ finns under tak i anslutning till markparkeringen, ca 90 platser. I anslutning till huvudentrén finns ca 20 cykelplatser för besökare.

De båda gårdarna har en enkel utformning med viss variation i formspråket. De innehåller sittplatser, träd, blommande buskar och klätterväxter.

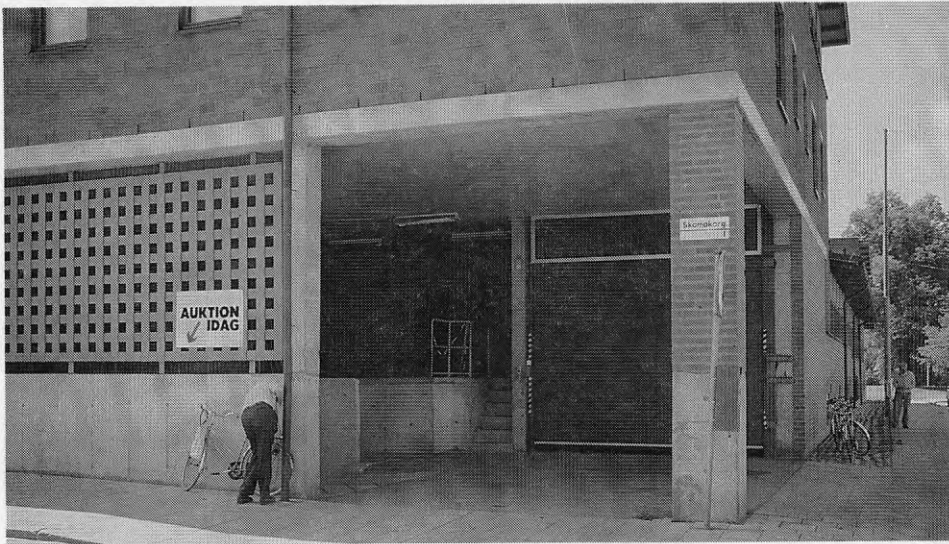

Bild 15 Norra entrén är främst en varuentré och nedfart till garage i källaren.

Den norra gården har en plattlagd sittplats i öster med vildvin mot husfasaden och en flerstammig lönn mot gräsmattan. Sittplatsen har inga möbler. Inom gårdens östra del finns en gräsklädd kulle, ca 70 cm högre än omgivningen.

Bild 16 Norra gården sedd från väster.

Kullen, träden och husets höjd gör att denna del av gården, och vissa tider även sittplatsen, blir mörk. Under högsommaren har dock sittplatsen sol under lunchtid och eftermiddag. Gårdens västra del består av klippt gräsmatta omgiven av buskplanteringar samt några träd. Buskagen består av blåtry, klätterhortensia och olika marktäckande buskar. Träden i buskaget i söder är häggar. Gården är delvis byggd på bjälklag. Inom gården finns även tre ventilationsrör i järn varav ett är ca 6 meter högt. Från rören kommer ett bullrande ljud. Gården nås via en dörr i markplanet mot sittplatsen samt från parken i väster. Det finns även en dörr mitt på den norra husfasaden.

Bild 17 Södra gården sedd från grönområdet i väster.

Även den södra gården har en plattlagd sittplats i öster, delvis avskärmd av en pergola med olika klättrväxter. Här finns planteringar med rosbuskar, flox, riddarsporre, tulpaner och tre häggar. Lökväxter blommar på våren.

Mitt på gårdens norra fasad, finns en mindre, plattlagd sittplats med rosbuskage. Här finns även ett lågt nätstängsel med grind som delar av gården i två delar. Den inre, östra delen, har förutom sittplatserna gräsytor som oftast får vara "blomsteräng" fram till midsommartid. Mot söder finns buskage och träd. Gårdens västra del är smalare med gräsmatta omgiven av buskage. Mot grönytan finns buskage med snöbär och rosbuskar, träd som hägg, ask och lönn samt en liten, plattlagd sittplats.

Gården kan nås via två dörrar mot sittplatsen i öster, tre dörrar mitt på den norra fasaden samt från parken i väster. Under kontorstid är dock flera av dörrarna låsta pga säkerhetskrav. Dörrarna mot sittplatsen öppnas av vaktmästarna främst under lunchtid på sommaren. Dörren mot lilla sittplatsen öppnas av anställda som arbetar i den delen av huset.

Väster om huset finns en armerad brandväg. Inom anläggningen finns ingen speciell parkbelysning.

Kvarteret Kapellbacken är på ca 6000 m² varav markanläggningarna omfattar ca 2000 m² dvs 37%. Markanläggningen utgörs till 50% av hårdgjorda ytor varav 42% är betongplattor och 3% vardera asfalt och kullersten. Gräsytor upptar 38% av ytan och planteringar/buskage 12%. Blommor finns inom 0,5% av ytan. 23 träd finns inom anläggningen dvs 1 per 95 m².

Förändringar

När norra gården planerades och byggdes utfördes den som ett golfhål med en green norr om kullen. Denna anläggningsdel och funktion är inte längre synlig och i bruk.

Vad gäller växtmaterialet har också en del förändringar skett. En del föreslagna träd byttes mot hägg redan när anläggningen byggdes. Fram till sommaren 1993 hade ca tre träd dött och/eller tagits bort. Sommaren 1993 fälldes ytterligare 6 träd, tre på den södra gården och tre på den norra. Skälet var att "det var så mörkt" och att gräset växte dåligt under träden. I Byggnadsstyrelsens fackgranskning av bygghandlingen 1977-1978 anmärktes på att en del träds placering i förhållande till fasad var mindre än 4 m, som angavs som minimiavstånd. Av de ursprungliga perennerna saknas drygt hälften. En hel del av lökarna har gått ut.

Dörrarna som vetter ut mot gårdarna är mer låsta och stängda för de anställda nu än tidigare pga de ökade säkerhetskraven. Receptionen och huvudentrén byggdes om 1990/91 och då tillkom en sluss med dubbla dörrar ut mot sittplatsen på södra gården. Ombyggnaden innebar även att gården och dess grönska inte syns lika bra från receptionen och entréhallen som tidigare.

De senaste årens förändrade syn på rökning inomhus med ökade förbud har även medfört mer rökning utomhus och därmed större nedskräpning. Inom anläggningen finns fast askkopp vid huvudentrén samt lösa på vardera gården.

Skötsel och kondition

Markskötseln i kvarteret Kapellbacken köps på entreprenad med ett treårsavtal. Upphandlingen är baserad på en standardiserad skötselhandling med mängder, skötselbeskrivningar, karta, AF-del m m upprättad av Byggnadsstyrelsens marksektion. Skötselhandlingen är sedan den upprättades reviderad 1992 med avseende på vissa förändringar av ytor samt vissa sänkningar av skötselfrekvenser, bl a två ogrärensningar i stället för tre. Revideringarna har utförts av driftansvarig på Byggnadsstyrelsen.

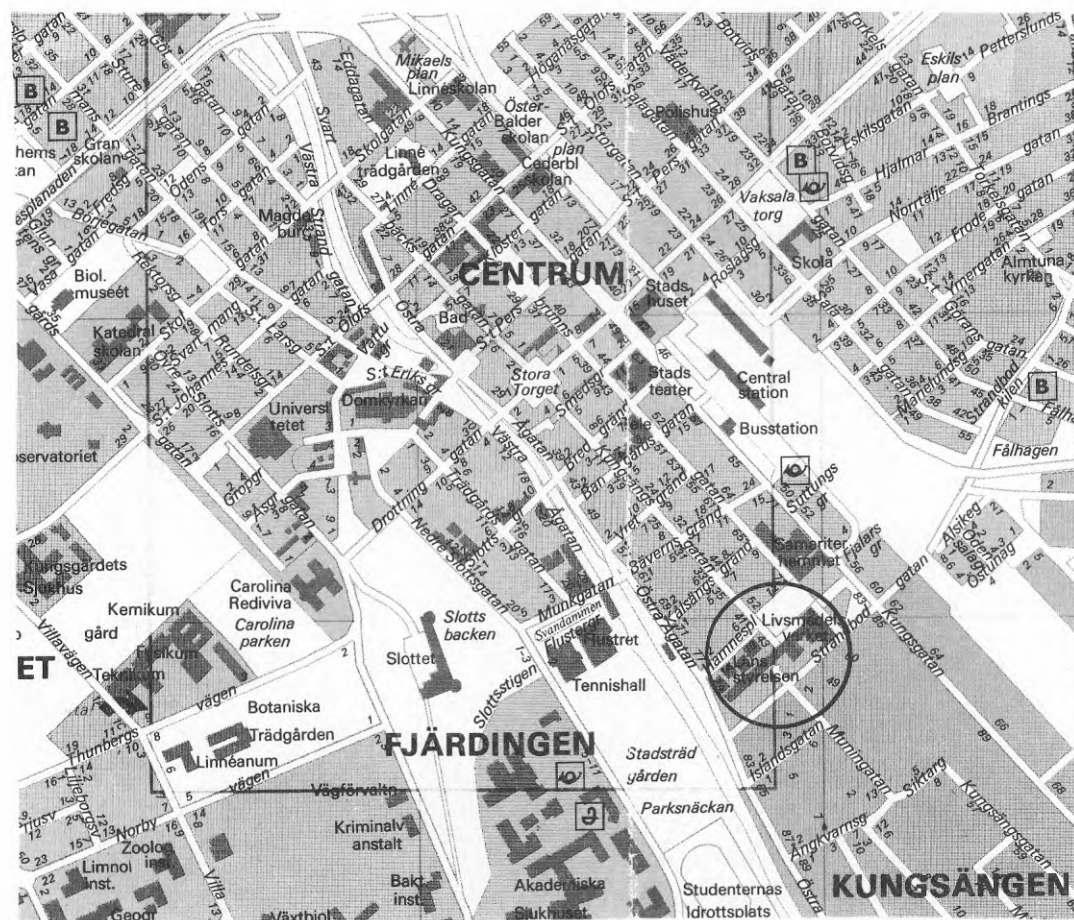
Entreprenörens arbete kontrolleras tre gånger varje säsong, oftast efter varje ogrärensning. Kontrollerna utförs av den ansvarige driftingenjören. I samband med detta noteras även underhållsbehov. Driftingenjören har även kontakt med KBS kontaktperson hos hyresgästerna för att få eventuella synpunkter på skötseln och anläggningen.

Anläggningens kondition är i stort sett god, men det finns vissa brister. Flera av perennytorna på södra gården saknar växter eller har luckor. Vid flera av observationstillfällena har planteringarna, speciellt de utan växter, varit fulla av ogräs. Detta har framförallt varit fallet vid vår- och försommarobservationerna. Även vissa andra planteringar har haft ogräs. Ogräset har dock ej varit vedartat. Vid något tillfälle har även huvudentrén varit ovårdad och skräpig med både papper, cigarettfimpar och vissna löv. På den södra gården har plattytorna satt sig.

Skötseln beskrivs även under skötselkapitlet samt finns med inom den empiriska redovisningen.

Uppsala, kvarteret Hugin och Munin

1975 invigdes förvaltningsbyggnad för Länsstyrelsen, Skattemyndigheten och Statens Livsmedelsverk SLV i kvarteret Hugin och Munin i Uppsala. Här arbetar cirka 830 personer idag.

Karta över Uppsala centrum och anläggningens läge.

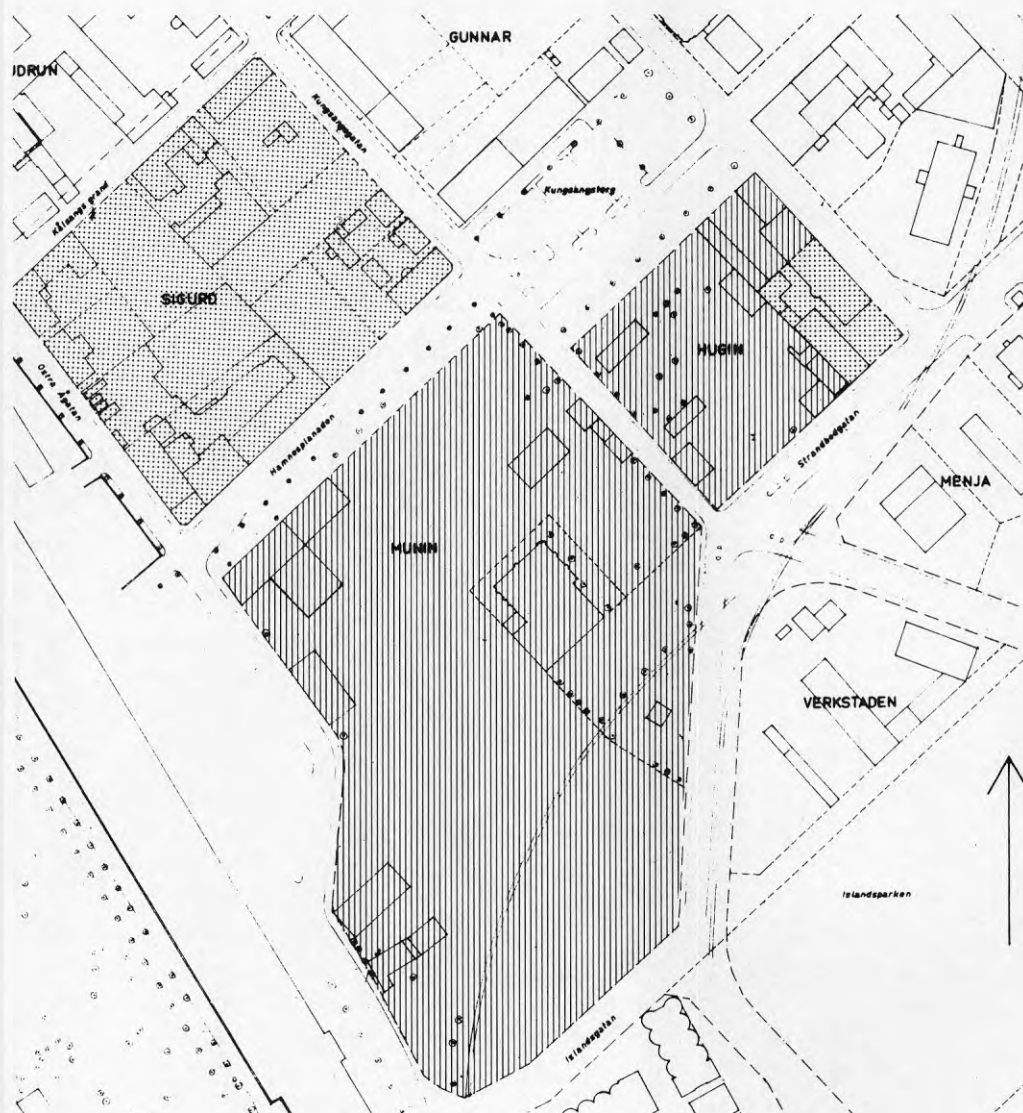
Kvarteret ligger i Uppsala centrum's yttre delar och omges av bostadskvarter, kontorsanläggningar, centrala genomfartsleder, industrier och Fyrisån. Längs motstående sida av ån finns ett grönstråk med både parker och idrottsanläggningar. I direkt anslutning till kvarteret ligger Riksbanken med en relativt ny-anlagd parkanläggning. Kungsängsgatan, som är Uppsalas nordsydliga huvudgata och ryggrad, går rakt genom förvaltningsbyggnaden och kvarteret.

Med buss tar man sig till anläggningen via Kungsängsgatan samt Kungsgatan, Munkgatan och Östra Ågatan (den centrala genomfartsleden). Inom 5-15 minuters gångavstånd nås de flesta busslinjer, buss- och centralstation i Uppsala. Med bil når man området via Strandbogatan där besöksparkering finns, både inom och utanför anläggningen. För angöring till huvudentréerna åker man till Hannesplanaden för Länsstyrelsen och Kungsängsgatan för Skatten och Livsmedelsverket. För cykel- och gångtrafik till området finns direkt anslutning till Kungsängsgatan som delvis är gågata stora delar samt till gång- och cykelstråk längs Strandbogatan och Fyrisån i söder.

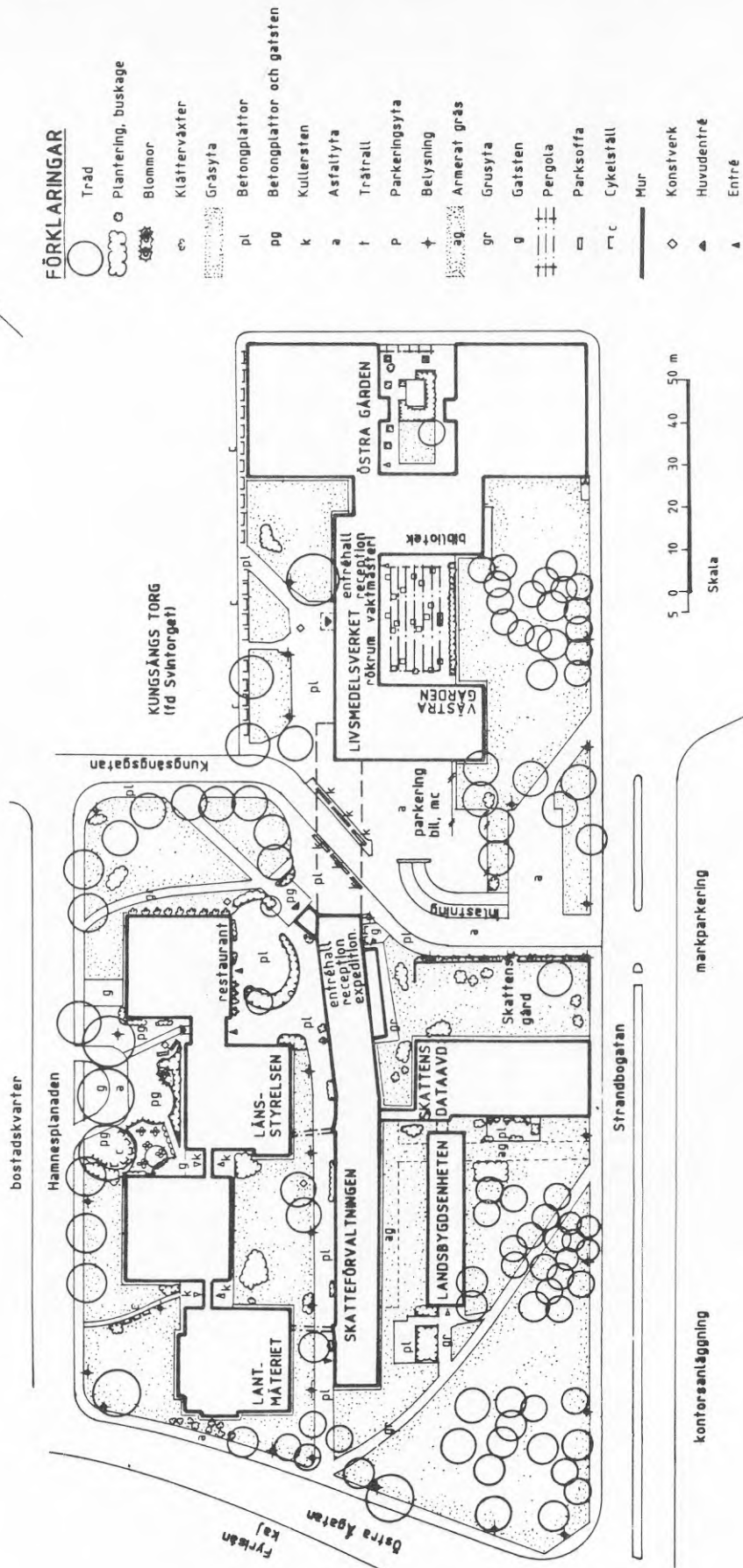
I kvarteret Munin låg tidigare stadens gasverk med ett antal byggnader och en fördelningsstation. Denna behövdes för stadens kraftförsörjning varför den ursprungliga tomten delades upp i en nordlig och en sydlig del. Strandbogatan gavs en rak och nordligare sträckning fram till Östra Ågatan. I kvarteret Hugin fanns tidigare äldre bostads- och verkstadsquarter från sekelskiftet.

Grundförhållandena bestod av fyllning med organisk, gyttjig lera på relativt fast lera. Avståndet till fast botten varierar mellan 15-20 meter inom den ursprungliga tomten.

Större träd fanns inom området längs Hammesplanaden, längs Kungsängsgatan, längs Kungsängstorg och inom kvarteret Hugin. Så många som möjligt skulle sparas enligt de ursprungliga målen. Idag finns ca 25 st kvar av de ursprungliga ca 65 st.

Plan över området före anläggningens tillkomst, från Koncept till utbyggnadsplan för Länsförvaltningen i Uppsala län, Byggnadsstyrelsen 1971.

Situationsplan över kvarteren Hugin och Munin i Uppsala, 1993.

Kvarteret Hugin och Munin ingick i "Statens Livsmedelsverk, Länsstyrelsens i Uppsala län, förslag till utbyggnadsplan", Byggnadsstyrelsen, feb 1972, Arkitekthuset och BS konsult. Här anges att bebyggelsen skulle vara en 4-5-vånings randbebyggelse med en sammanbindning av huskropparna över Kungsängsgatan. Ett parkområde avsattes i anslutning till Kungsängstorg som tillsammans med torget skulle utgöra ett park- och rekreationsområde för omkringliggande bebyggelseområden. Parkstråket förbinder Kungsängsgatan och gågatan samt kvarteren Hugin och Munin med parkstråket längs Fyrisån.

Planarbetet påbörjades 1972 och anläggningen invigdes 1975. Arkitekt var Arkitekthuset (Abrahamsson, Carlebring och Castenfors). Utifrån erfarenheter från 60-talets stora "strukturbyggnader" t ex kvarteret Garnisonen, ville man ha en mer nyanserad och uppdelad anläggning.

En förutsättning var att anläggningen skulle fungera som ett hus med vissa gemensamma servicefunktioner så att gränserna mellan de olika myndigheterna skulle vara flytande. Den långa huslängan lades centralt på tomten och fördelningsstationen gav idén till paviljonger på ömse sidor om sammanbindningsdelen. Livsmedelsverkets uppbyggnad blev dock mer komplicerad och svårorienterad än Länsstyrelsens trots att korridorerna mynnar "utåt" med utblickar. Verkens önskemål om olika identiteter gav separata entréer och någon central, invändig kommunikation utbildades inte inom Livsmedelsverket.

Husens sammanlänknings och placering på tomten, den överbyggda Kungsängsgatan samt idén om ett park- och grönstråk, de befintliga träden samt markförhållandena gav förutsättningarna för markplaneringen. Landskapsarkitekt var ursprungligen Lundqvist och Jacobsson Markkonsulter AB.

Anläggningen har två korsande, centrala stråk. Ett i nordsydlig riktning dvs Kungsängsgatan och ett "lokalt" inom anläggningen i östvästlig riktning. I brytpunkten mellan dessa finns entré- och angöringsområdena till Skatteförvaltningen, personalrestaurangen med uteservering och Livsmedelsverket. Kungsängsgatan är buss-, gång- och cykelgata samt angöringsgata från norr och söder. Här finns grönområden i båda ändarna inom anläggningen. Det lokala stråket har utvidgats också ut mot mindre parktytor. Kvarterets västra och sydöstra delar utgörs också av trädplanterade och i vissa delar lummiga parkområden. Länsstyrelsens entré ligger mot Hammesplanaden. Den är lummig, funktionell och med variation i val av både växter och markbeläggningar. Här finns planteringsytor med marktäckande buskar, perenner och solitärbuskar, en sittplats med parksoffor, cykelparkering, gamla almar och beläggningar i grå betongplattor och gatsten.

Huvudentrén till Skatten har också hårdgjord angöringsyta med betongplattor och gatsten, några gamla träd samt en del buskage i anslutning till personalrestaurangens uteservering.

Livsmedelsverkets entré vänder sig mot en hårdgjord angörings- och parkeringsyta med grå betongplattor. Mot parken på Kungsängstorg finns en parkremsa med gamla träd, bl a alm, ask och hägg. Från Strandbogatan och Kungsängsgatan sker inlastning av varor m m via en nedfart till källaren från parkeringen.

Bild 18 Länsstyrelsens entré.

Inom området finns markparkeringsplatser centralt. Platserna är främst reserverade för handikappfordon, vissa servicebilar, vissa chefer och besökare. Ytterligare HP-platser finns vid Skatten och Livsmedelsverket. För anställda finns parkeringsplatser reserverade på en stor parkering söder om Strandbogatan.

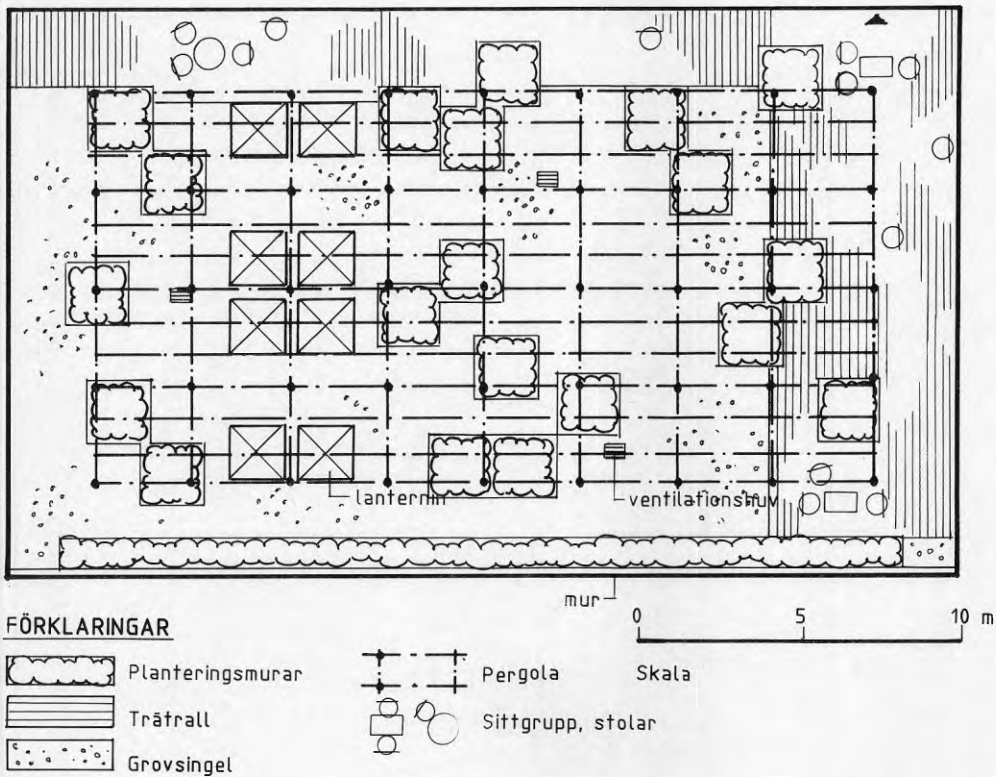
Cykelställ finns spridda inom anläggningen men det största antalet finns inom entréområdena till Skatten och Livsmedelsverket under sammanbindningen av huset och mot Kungsängstorg. Antalet platser är drygt 400.

Bild 19 Skattens entré och uteserveringen i det centrala gångstråket.

Bild 20 Den västra gården inom Livsmedelsverkets del av byggnaden.

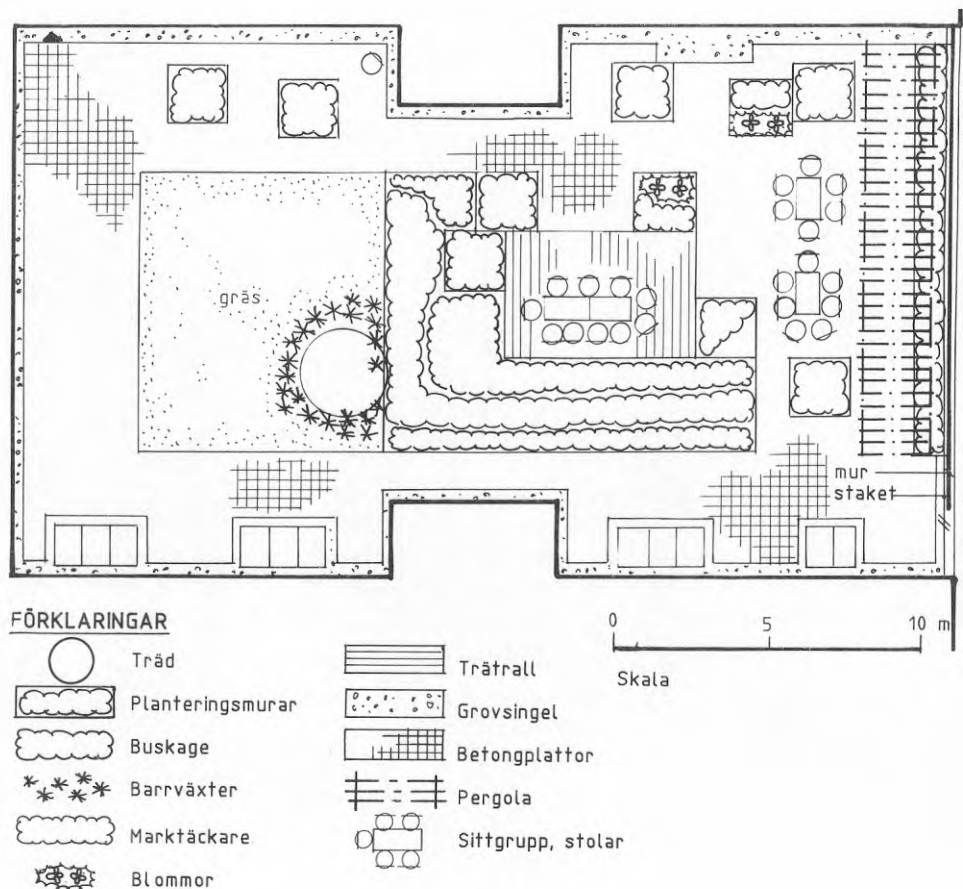

Situationsplan över västra gården 1993.

Mindre sittplatser finns inte så många inom området. De som finns ligger i anläggningens södra delar, norr om baracken för Landsbygdsenhetens pavil-

jong och väster om Skattens dataenhet. De består av plattytter och buskage av korallkornell och rosbuskar. Inom Livsmedelsverket finns två innergårdar en våning ovan mark. Den västra är till stor del täckt av en pergola med klätterväxter, olika klematis, kaprifoler och vildvin. Under detta glesa tak med växter finns ett rutnät av lanterminer och planteringslådor i trä. Växtsammansättningen består av marktäckande oxbär och vintergröna, rhododendron, forsythia och japanska blodlönnar. Markbeläggningen är trätrall och grovsingel. Gårdens södra sida är öppen mot parken och avgränsas med en cirka midjehög, planterad stödmur.

Den östra gården har också en pergola med klätterväxter, stödmur och plantering mot Dragarbrunnsgatan i öster. I anslutning till denna finns plattytta med planteringslådor i trä, en sittplats med trätrall, planteringar med marktäckande, häckar och barrväxter. Inom gårdens västra del finns en gräsyta med en prydnadsapel. Växtmaterialet består av klematis och vildvin, kolkwitzia, olika spireor, rosenkvitten, forsythia, karagan, mahonia, fläder, vinbär, vintergröna, m fl.

Situationsplan över östra gården inom Livsmedelsverket.

Bild 21 Östra gården, Livsmedelsverket.

Endast en sittplats har fasta sittmöbler, nämligen den utanför Länsstyrelsens huvudentré. De övriga har lösa stolar och bord som ställs ut av personalen själva och vaktmästarna. Möblerna vid uteserveringen ställs ut och tas in varje dag av personalen. Det klimatmässiga läget för uteplatserna är för de flesta bra. Uteplatsen vid baracken för Landsbygdsenhetens paviljong ligger mot norr, men är skyddad av ett buskage i huvudvindriktningen. Solen når ändå hit på sommaren. Det finns dörrar till alla uteplatserna utom till den västra gården inom Livsmedelsverket. Här måste man kliva upp för trappsteg, ut genom ett fönster från vaktmästeriet.

Inom uteserveringen vid personalrestaurangen finns en skulptur. Konstnärlig utsmyckning finns även utanför Livsmedelsverkets entré, inom en mindre parkyta i anslutning till det centrala gångstråket liksom inom Länsstyrelsens entréyta. Gångytorna inom det centrala stråket är plattlagda liksom delar av trottoarerna kring kvarteren. Kungsängsgatan liksom parkeringsplatserna, uppfartsvägarna och en del gångbanor är asfalterade.

Längs det centrala gångstråket finns en del smala planteringar med perenner och buskar. Inom parkytorna längs stråket finns buskage med try, fläder och rosor samt lönnar och ekar.

Inom parkytorna mot söder finns fyra stora grupper med svartpoppel. I övrigt finns lönn, hästkastanj, björk, hägg och ek. Grönytan öster om dataenheten är avskärmad med en hög mur mot Kungsängsgatan. Både muren och de friväxande buskarna inom ytan är rester från Gasverkets fördelningsstation.

Belysningen i området är parkarmaturer, Abeta, med kvicksilverljus.

Bild 22 Det centrala gångstråket och den mindre parkytan.

Kvarteren Hugin och Munin är idag ca 38 500 m² varav markanläggningen omfattar 19 900 m² ca 50% inklusive 900 m² kringbyggda gårdar. Markanläggningen utgörs till ca 36% av hårdgjorda ytor varav 18% asfalt, 14% betongplattor och 3% gatsten. Gräsytor upptar den största arealen nämligen 54%. Planteringar och buskage omfattar endast 4% varav blomsterytorna utgör 0,5%.

Förändringar

Sedan anläggningen stod färdig 1975 har en mängd förändringar utförts av markanläggningen.

I slutet på 70-talet byggdes Skattens dataenhet inom området för Gasverkets fördelningsstation. Några år senare utvidgades den övre parkeringen, centralt i anläggningen med en nedre parkeringsyta. Omkring 1990 byggdes Länsstyrelsens och Skattens entréer om, vilket även omfattade marken. 1993 tillkom paviljongen för Landsbygdsenheten och en enkel markanläggning vid denna. En del cykelställ och buskage har tillkommit i anslutning till någon entré. Förutom dessa som direkt berört markanläggningen har flera ombyggnader i husen genomförts som påverkat markanläggningen i form av upplagsplatser, komprimering och återställande. En del gräsytor har tagit skada av detta.

Flera träd har fällts, bl a popplar i de södra delarna. En del växter har dött inom Livsmedelsverkets gårdar och en del av dessa är utbytta.

Rökningen utomhus har ökat och märks i en ökad skräpighet med fimpars utexpå Livsmedelsverkets östra gård. Här finns inga askkoppar.

1990 stod den parkanläggning kring Riksbanksbyggnaden på Kungsängstorg klar, som omnämndes i utbyggnadsplanen. Parken består av en cirkulär, svagt sluttande gräsyta med en omgivande plattlagd gång- och sittyta. Som avgränsning mot omgivningarna finns trädplanteringar och häckar. De flesta av träden är fågelbär. I parkens östra del, framför Riksbanksbyggnaden, finns

Bild 23 Parkanläggningen på Kungsängstorg.

en hårdgjord yta med en fontän som pryds av en skulpturgrupp med grisar i brons. (Parken ligger utanför tomtgränsen men beskrivs ändå här pga att den används flitigt av de anställda.)

Skötsel och kondition

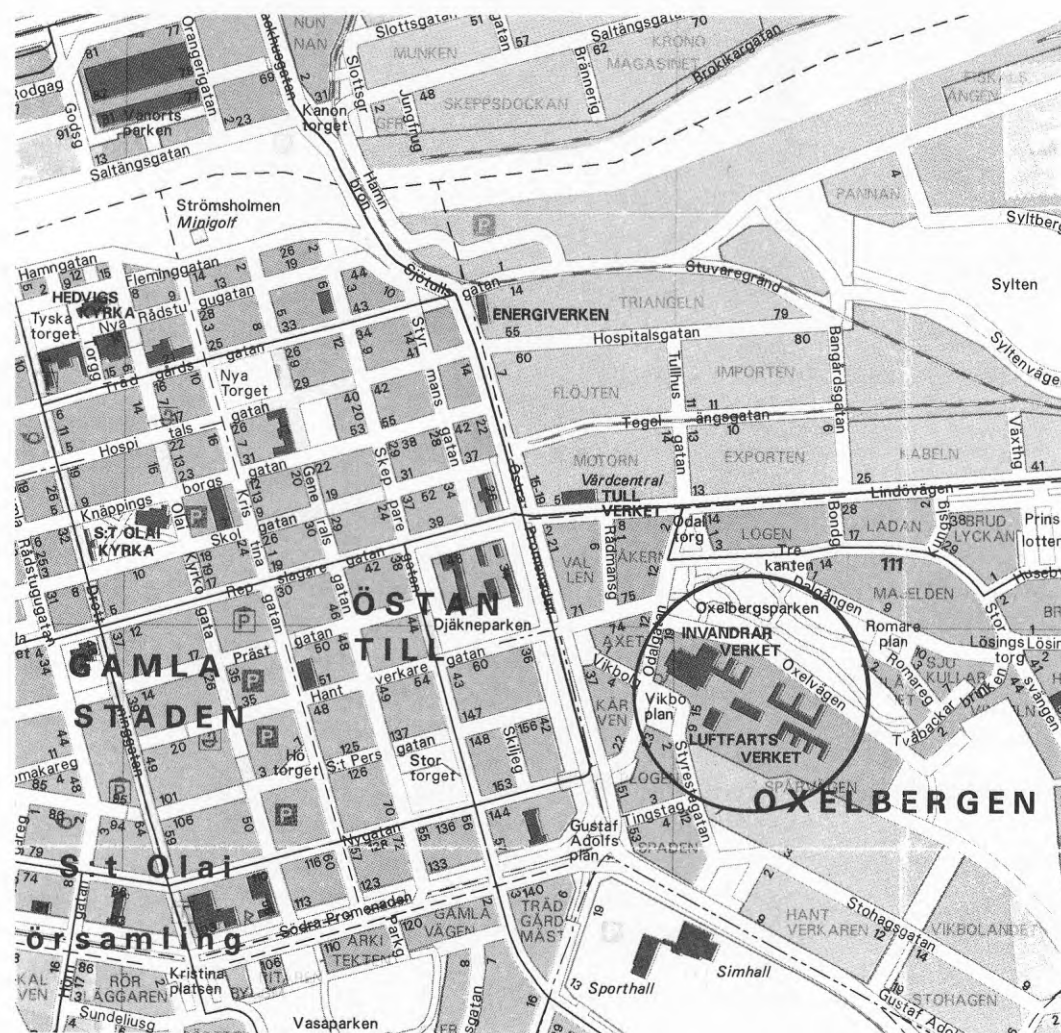
Markskötseln i kvarteren Hugin och Munin har utförts av Byggnadsstyrelsen Uppsala Mark. Skötseln har baserats på en enkel skötselhandling. En upplysningsritning (situationsplan) redovisar de olika skötseltyperna, dess mängder och ger en kort beskrivning av aktuella skötselmoment för varje skötseltyp, en del frekvenser och gödselgivor.

Skötselns utförande och kvalitet har inte kontrollerats av de driftansvariga på samma sätt i denna anläggning som i de andra, eftersom skötseln både utförts, letts och styrts från KBS Uppsala Mark. Man är medveten om att t ex ogrärensningen under vår och försommar är eftersatt, eftersom den till stor del utförs av sommararbetande skolungdomar som börjar först i mitten av juni. Man försöker prioritera entréområdena vid skötsel och städning eftersom dessa är viktiga för hyresgästernas besökare, dvs ett ansikte utåt.

Anläggningens kondition är relativt god, men har i flera delar brister och ibland eftersatt skötsel. Man har problem med ordentliga sättningar i det centrala gångstråket där plattsättningen har fått göras om flera gånger. Växter saknas i många planteringsytor, framförallt inom Livsmedelsverkets västra gård. Vid många av de skötselobservationer som utförts, har ogrärensningen ej varit utförd och planteringarna innehållit mycket ogräs, både örter och sly. Livsmedelsverkets innergårdar har varit sämst skötta, liksom parkytorna i söder, vilket ju överensstämmer med de ovan nämnda prioriteringarna för utförande av skötsel. Skötseln beskrivs även under skötselkapitlet samt finns med inom den empiriska delen.

Norrköping, kvarteret Oxelbergen

Invandrarverkets (SIV) och Luftfartsverkets (LFV) kontorslokaler i kvarteret Oxelbergen invigdes, liksom anläggningen i Uppsala, 1975. Inom området finns även kontorslokaler för SJ i det gamla stationshuset samt ett postkontor och en frisersalong. På SIV och LFV arbetar idag ca 700 personer.

Karta över Norrköpings centrum och anläggningens läge.

Kvarteret ligger relativt centralt i Norrköpings sydöstra del, i gränsen mellan centrala bostadskvarter och ett band av industriområden. Omgivningarna består av flerfamiljshus och villor, Oxelbergsparken, stadens buss- och spårvagnshallar samt ett impedimentområde.

Kommunikationsmässigt kan man ta sig till området med både buss och spårvagn samt ca 5 minuters promenad. Inom 15-20 minuters gångavstånd nås buss- och centralstationerna i centrumns norra del.

Med bil når man området via Vikboplan, Odalgatan och östra eller Södra promenaderna, som är genomfartsleder i Norrköping. Cyklande och gående till området kan använda både separata gång- och cykelvägar genom centrum, längs de större lederna samt använda lokalgator. På 10 minuters gångavstånd når man centrum och inom ca 5 minuter sim- och idrottshallar.

I kvarteret fanns tidigare ett stationsområde, Östra station, samt ett antal andra byggnader. Här växte en hel del stora träd mot Vikboplan och i anslutning till stationsbyggnaderna. Området är något bullerstört från Kungsängens flygplats.

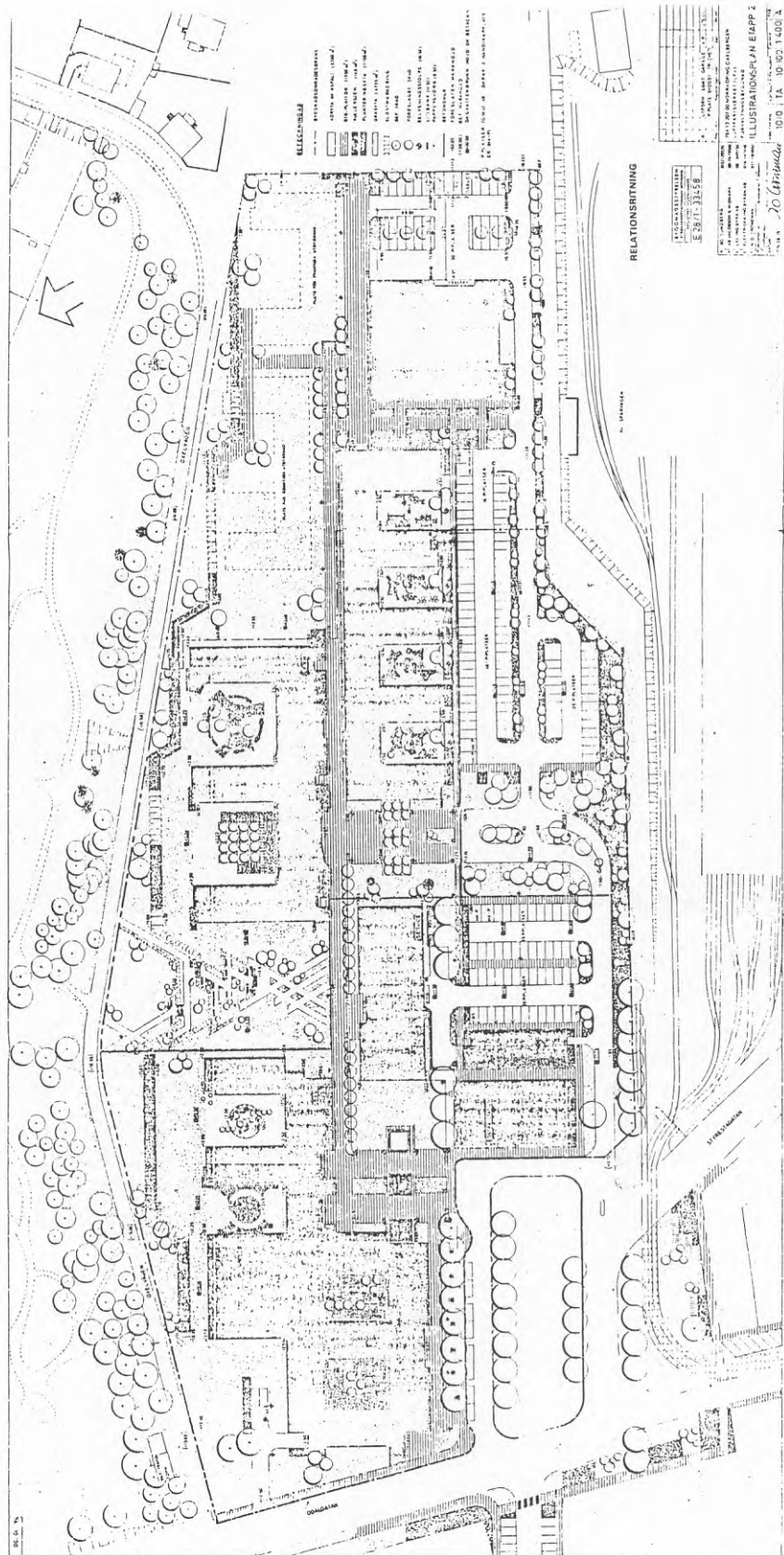
Kvarteret Oxelbergen ingick i KBS tomtutredning "Statlig omlokalisering Norrköping" juli 1971, Bengt Hidemark, där sju olika tomter utreddes för lokalisering av statliga verk. Tomtutredningen föreslog att den nya bebyggelsen skulle byggas som 3-våningshus kring ett centralt stråk.

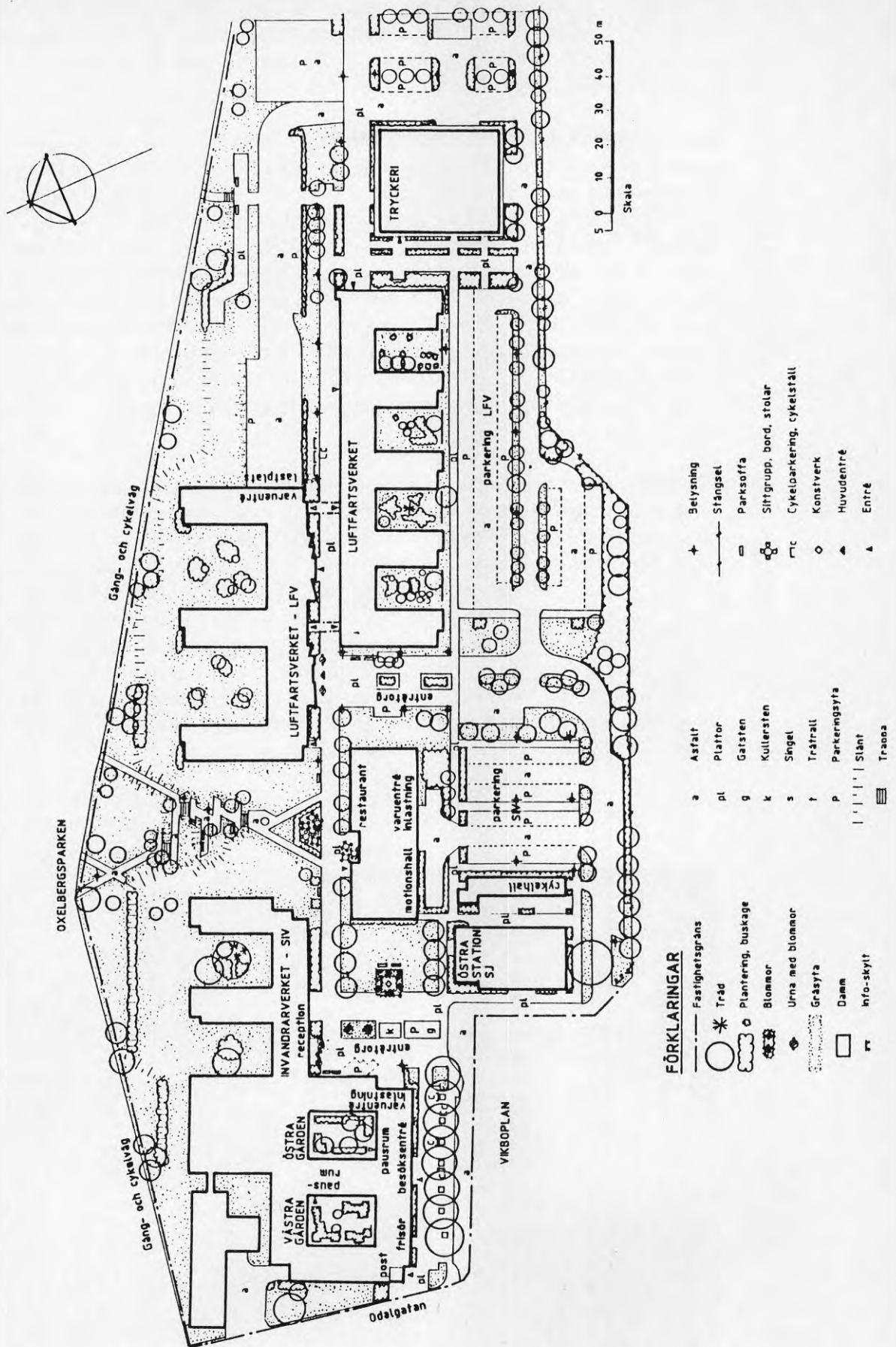
Bild 24 Området 1975 när markanläggningen slutfördes.

Mot norr skulle bebyggelsen öppna sig mot parken i delvis kringbyggda gårdar medan den i söder föreslogs få raka hus med planteringar mot bangården. Gemensamhetsanläggningar föreslogs centralt placerade vid entrén till området (Posten, frisör vid Vikboplan), samt längs det lokala, östvästliga stråket (Restaurant och motionslokaler). Parken skulle på så vis lätt kunna nås för promenader och rekreation på lunchraster. Bilparkeringar ville man förlägga till områdets södra del.

Områdets fortsatta projektering utfördes av två arkitektkontor, för att ge anläggningen en mer varierad bebyggelse.

Illustrationsplan över anläggningen i kvarteret Oxelbergen från 1975.

Situationsplan över anläggningen i kvarteret Oxelbergen i Norrköping.

FÖRKLARINGAR

- Fästighetsgräns
- Träd
- ◊ Plantering, buskage
- ☼ Blommor
- ◊ Urna med blommor
- ▨ Gräsyta
- Dam
- ▭ Info-skytt

- a Asfalt
- pl Plattor
- g Gatssten
- k Kullersten
- s Singel
- f Trätrall
- P Parkeringsyta
- ▨ Slant
- ▭ Tracé

- + Belysning
- Stängsel
- ▭ Parksoffa
- ☼ Sittgrupp, bord, stolar
- ⊕ Cykelparkering, cykelställ
- ◊ Konstverk
- ▲ Huvudentré
- ▲ Entré

Arkitekter var E Dahl från Norrköping och Bo Sundberg från Linköping. Landskapsarkitekt var NO Croneman från Norrköping. Projekteringen utfördes i samråd med representanter för de båda verken för att ge dem de lokaler och den anläggning de ville ha.

Områdets huvuddisposition behölls utifrån tomtutredningens förslag, men husens våningshöjder och gruppering förändrades. SIV har en tvåvåningsbyggnad med två kringbyggda gårdar samt två delvis kringbyggda gårdar som öppnar sig ut mot Oxelbergsparken. LFV disponerar både en tvåvåningsbyggnad mot söder och en 5-våningsbyggnad mot norr. I den östra delen av området ligger ett tryckeri. Centralt längs lokalstråket ligger en gemensam servicebyggnad i en våning med bl a restaurang med uteservering och motionslokaler. Norr om denna finns en park som binder ihop området med Oxelbergsparken. Anläggningen och parken flyter ihop trots att den formella tomtgränsen går strax söder om gång- och cykelvägen, f d Oxelbergsvägen. Området är plant, förutom de norra delarna, som ansluter brant mot Oxelbergsparken.

De båda verkens besöksentréer och entrétorg ligger mot det loka stråket med träd- och buskplanteringar. Ytorna är plattlagda med grå betongplattor som är sammanbindande beläggning för alla centrala gång- cykel- och angöringsytor. Här finns även en del mindre smågatstensytor. Inom Invandrarverkets entrétorg finns parkeringsplatser för tjänstebilar, hyrbilar och handikappfordon, varuintag med lastkaj, mindre gräsytor med rosplanteringar, buskage längs fasaderna samt två sittplatser med fasta parksoffor. En av sittplatserna ligger i anslutning till en liten damm med konstnärlig utsmyckning och sommarblommor. Även vid huvudentrén finns blomsterurnor med sommarblommor. Invandrarverkets entrétorg vetter direkt mot Vikboplan och utgör därför en slags huvudentré till hela området.

Bild 25 *Invandrarverkets entrétorg.*

Bild 26 Luftfartverkets entrétorg.

Bild 27 Parkeringsytorna i områdets södra del.

Utformningen av Luftfartverkets entrétorg liknar Invandrarverkets förutom att det endast finns en sittplats och att damm saknas. Förutom huvudentrén på LfV finns det ytterligare entréer för de anställda på LfV. Separata varu-entréer finns, förutom SIV:s, norr om posten, söder om restaurangen, öster om tryckeriet samt öster om LfV:s höghus. Parkeringsytorna för anställda, besökare samt en del tjänstefordon finns inom områdets södra och östra delar. Här finns ca 260 parkeringsplatser. Beläggningen är asfalt. Parkeringsskeppen avdelas med häckar av vresros och berberis. Mot spårvägsområdet i söder finns avskärmande, sammansatta planteringar med träd och buskar som björk, lind, lönn samt olvon, rysk lönn, fläder och hassel, syrén, rosentry m fl. Cykelparkering finns som spridda cykelställ inom området samt som ett

cykelgarage inom den södra parkeringens västra del. De spridda cykelställen finns under de stora lindarna vid Vikboplan, vid SFV:s huvudentré samt vid LFV:s entré, i stråket mot LFV:s höghus samt vid tryckeriet.

Anläggningen har flera sittplatser med fasta parksoffor längs stråket, i den centrala parken, nordöst om LFV samt i anslutning till huvudentréerna. Sittplatserna är enkelt utformade med en eller flera soffor mot en gräsyta, buskage, träd eller vägg. Större sittplatser med lösa möbler finns norr om restaurangen, uteserveringen, som avgränsas med häckar av syrén, schersmin och spireor mot parken.

Bild 28 Enkla sittplatser i anslutning till det centrala gångstråket och i parken.

SFV:s kringbyggda gårdar har också stora sittytter med lösa möbler vilka dominerar de båda gårdarna trots att de har olika utformning i övrigt. Den västra gården har trätrall på den centrala sittytan och två små hagtornsträd, vilket gör den soligare än den östra med grovsingel.

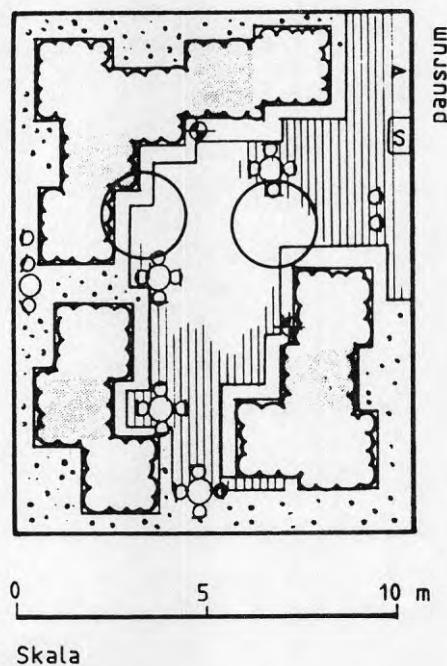
Den västra gården har rött marktegel på den centrala sittytan och tre äkta kastanjer. Planteringarna längs fasaderna utgörs här av lagerhägg, rhododendron samt en del perenner som t ex funkia. Kastanjerna ger gården en speciell karaktär och halvskugga. Båda gårdarna nås via dörrar från avgränsande personalrum.

Bild 29 Den västra gården inom Invandraverket.

FÖRKLARINGAR

- Lövbuskage med sliperskant
- Rhododendron
- Hagtorn
- Trätroll
- Grovsingel
- Sittgrupp, stolar
- Låda med sittdynor
- Belysning
- Entré

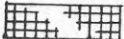
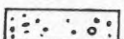

Situationsplan över den västra gården.

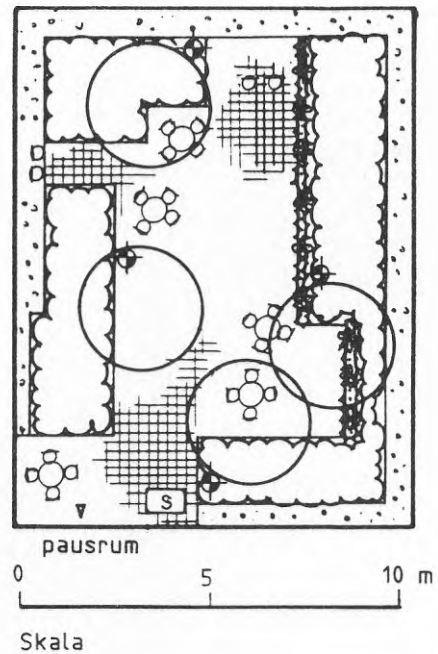
De delvis kringbyggda gårdarna inom SIV vetter mot norr och har ingen utgång mot sig. Mitt på gårdarna finns planteringar med rhododendron samt enar, tuja, prydnadsaplar och en asp.

Bild 30 Den östra gården inom Invandrarverket.

FÖRKLARINGAR

- Lagerhagg med sliperskant
- Perenner
- Äkta kastanj
- Rött marktegel
- Grovsingel
- Sittgrupp, stolar
- Låda med sittdynor
- Låg belysning
- Entré

Situationsplan över den östra gården.

LFV:s kringbyggda gårdar har flera planteringar spridda inom de klippta gräsmattorna. Inom de nordliga, vid höghusen, finns gulpilar och blodhagg samt rosenrips, gullrips, mahonia och kornell. Gårdarna inom LFV:s låghus är mycket slutna miljöer på grund av de manshöga murarna mot parkeringarna samt den bitvis mycket täta vegetationen. Här är växtmaterialet mycket

Bild 31 De kringbyggda gårdarna inom LFV:s låghus.

varierat med guldaplar, olika barrväxter, körsbär, plommon, prydnadsaplar, eldtorn, forsythia, lönnar, magnolia, oxbär, rosor m fl. Mot LFV:s delvis kringbyggda gårdar finns det en dörr från receptionen i bottenvåningen, i höghusen men låghusen saknar dörrar till sina gårdar.

Den centrala parken har en speciell utformning med vägar, trappor, terrasser, sittplatser och träd som påminner om en landningsbana, vilket var ett motiv vid skapandet för att binda ihop den med Oxelbergsparken. De flesta träden i parken är fågelbär.

Oxelbergsparken är en stor stadsdelspark på en höjd med berg i dagen. Parken är lummig med planterade träd och buskage samt en del naturpartier. Här finns ett välförgrenat parkvägnät med sittplatser, lekplatser m m.

Växtmaterialet i stråket och anläggningens ytterområden är också varierat med många blommande buskar som olika parkrosor, spireor, ölandstok, paradisbuske, syren, forsythia m fl. Mot en del fasader och som avgränsande buskage finns oxbär.

Belysningen inom området är traditionell parkbelysning, s k Abeta-armaturer. Inom gårdarna i SIV:s och LFV:s låghus finns en meterhög trädgårdsbelysning i koppar.

Kvarteret Oxelbergen är på ca 47 000 m² varav markanläggningen omfattar ca 32 100 m² dvs 68%. Markanläggningen utgörs till ca 50% av hårdgjorda ytor varav 66% är asfalt och 33% betongplattor. Gräsytor upptar 40% av ytan och planteringarna 10%. Ytor med blommor är mycket små. Antalet träd är 180 st, dvs 1 träd/ 178 m².

Förändringar

Under de nitton år som förflutit sedan anläggningen kom till har flera förändringar skett, medvetet eller omedvetet. Planteringarna på gårdarna norr om LVS:s höghus gjordes om för sju år sedan. Båda entrétorgen har ändrats något de senaste åren för att ge plats till tjänste- och hyrbilar för personalen. Centrala gräs- och kullerstensytor har lagts om med smågatsten för dessa parkeringsytor. Öster om LFV:s höghus byggdes för något år sedan ett nytt varuintag med stora uppställningsytor och parkeringsytor i asfalt. (Här fanns tidigare stora gräsytor). Uteserveringens yta har utvidgats jämfört med den ursprungliga utformningen.

I övrigt har förändringarna inom anläggningen främst bestått av förändringar och borttagande av växter. En rosplantering under oxlarna inom den södra parkeringen har ersatts med gräsmatta. Inom SFV:s gårdar har en del träd avverkats och en del buskar bytts ut. Gårdarna vid LFV:s låghus har också färre träd än de ursprungligen hade, 10 -15 st. Även flera buskar/buske har tagits bort i denna del. Inom anläggningen i övrigt har ca 30 träd avverkats sedan 1975. Av dessa växte 10 aspar inom stråket utanför restaurangen och avverkades för att man här har haft stora sättningsproblem samt för att de stod nära husfasaden.

De ökade säkerhetskraven har i denna anläggning bidragit till att någon enstaka dörr mot de norra gårdarna hos SIV och LFV numera är låsta.

Den ökade rökningen utomhus har även här medfört viss ökad skräpighet i anslutning till lösa askkoppar och sittplatser på gårdarna.

De lösa sittmöblerna i vit plast på SIV:s innergårdar är nya sedan några år liksom sandlådorna med lösa sittedynor.

Skötsel och kondition

Markskötseln i kvarteret Oxelbergen köps på entreprenad med ett treårsavtal. Upphandlingen är även här, liksom i Gävle, baserad på en standardiserad skötselhandling med mängder, skötselbeskrivningar, karta, AF del m m upprättad av Byggnadsstyrelsens marksektion. Handlingen reviderades för ca fyra år sedan av marksektionen pga olika förändringar som skett.

Entreprenörens arbete kontrolleras inte regelbundet. Men den ansvarige driftingenjören och driftteknikern går över området då och då under sommaren för att se att allt sköts och är som det ska. Vid dessa översyner noteras även underhållsbehov. Eftersom driftteknikern är stationerad vid anläggningen passerar han genom de centrala delarna nästan dagligen. Både driftingenjören och driftteknikern har då och då kontakt med utsedda kontaktpersoner för att få synpunkter på anläggningen och dess skötsel.

Anläggningens kondition är god, men den har vissa brister och problem. Dammen vid SIV:s entréorg slammar lätt igen och är svår att hålla ren pga att den saknar fontäner och tillräcklig vattencirkulation. Den har även utsatts för vandalism de senaste säsongerna. Jord, sand och parksoffor har slängts i dammen i anslutning till vissa helger.

Plattbeläggningarna i stråket, mellan SIV och restaurangen, samt anslutande

gräsmattor har haft svåra sättningskador som åtgärdats flera gånger men kommer igen.

Inom delar av anläggningen är växtmaterialet slitet och förvuxet och det finns en del planteringsytor med bar jord. Vid några försommarobservationer har en del planteringar, speciellt de med marktäckande växter vid tryckeriet samt planteringarna på SIV:s västra gård varit fulla av ogräs som t ex maskrosor. Även en del andra buskage har varit ogräsbemängda ibland, speciellt de med taggiga buskar. Inom dessa har även en del sly iakttagits.

Skötseln beskrivs även under skötselkapitlet samt inom den empiriska delen.

Undersökningens resultat

Vad innebär arbetsplatsens utemiljö?

I objektiv mening kan vi beskriva arbetsplatsernas utemiljöer utifrån planer, ritningar och observationer. Vi kan se avgränsningar mot intilliggande miljöer och vi kan se innehåll i ritningar och på plats.

Men för de anställda är utemiljön inte helt entydig. Deras subjektiva uppfattning om vad som är utemiljö kring arbetsplatsen har visserligen med formen och omgivningen att göra, men också med de enskilda individernas egna erfarenheter och handlingsinriktning.

-... Vi har ju innergårdarna och jag kan tänka att det är dom man menar när man pratar om vår utemiljö (Livsmedelsverket, Uppsala)

- Vi har en väldigt trevlig miljö. Vi har ju också hela parken ovanför och här är det lätt att ta med sig sin kaffekopp och gå ut och sätta sig på en bänk, för bänkar finns det gott om (Luftfartsverket, Norrköping)

Intervjuerna inleddes med en övergripande fråga om hur man uppfattade utemiljön kring arbetsplatsen. Ur den kan vi urskilja ett par riktningar av generella kommentarer; dels svarar man utifrån någon speciell kvalitet i miljön, t ex innergårdar (enligt det första citatet ovan), som tydligt upplevs som en del i den egna arbetsmiljön, dels mera allmänna svar om vad man tycker om utemiljön som helhet eller om vad utemiljön har för funktion inom ramen för arbetssituationen. Ett mindre antal personer har egentligen inte alls funderat över utemiljön, men de hör till undantagen. De allra flesta har funderat över någon aspekt.

- Utemiljön är jätte viktig. Om man inte skulle ha nånting att gå ut på under t ex lunchen eller rasten, inte ha nånting att sätta sig på när man går ut, det tycker jag skulle vara jättetröst...

Som framgår av beskrivningarna så saknar några anläggningar tydliga "egna" platser och det är framför allt i intervjuerna vid dessa, som de anställda uttrycker sig mer svepande och också refererar till områden som gränssar till anläggningens utemiljö.

- Min spontana inställning är att det är väldigt fina yttre förhållanden, jag har ingenting som jag kan peka på som jag tycker är dåligt (Luftfartsverket, Norrköping)

Vid Länsstyrelsen och Skattemyndigheten i Uppsala uttalade sig flera kritiskt och en anställd menade att han medvetet undvek utemiljön, eftersom det inte fanns något att fästa ögonen på och ingen naturlig plats att vistas på för de anställda.

- Egentligen är inte utemiljön särskilt intressant för mig, jag har inte alls funderat över den. Kanske är det typiskt manligt..., sade en anställd på Skattemyndigheten i Uppsala.

En driftansvarig gav sin generella syn på utemiljön kring arbetsplatsen:

- Ja, jag tycker att det är rätt viktigt. För människorna, som jobbar i de här husen, de tror jag blir mera glada och uppglade, om det är en fin miljö ute... Sedan är det ju olika hur man uppfattar att det ska se ut, men det är det ju alltid.

De flesta är nöjda med utemiljön

Totalt är 78 procent av dem som besvarat enkäten nöjda (helt eller ganska) med sin utemiljö. Om vi ser på de olika anläggningarna (städerna) så är andelen mindre nöjda störst i Uppsala (29% "inte särskilt" och "inte alls"). I Norrköping var bara 13 procent mindre nöjda. I Gävle låg andelen mindre nöjda på 18 procent (Bilaga 3:1, tab 4).

I Norrköping är man alltså mest nöjd med sin utemiljö och det är också de intryck intervjuerna ger. Inte sällan är det omgivningarna utanför anläggningarna som framhålls som en stor tillgång, men också området i sig är uppskattat. De kritiska kommentarer vi mötte i Norrköping hade ofta med något speciellt inslag att göra, t ex skulpturen framför Invandrarverkets entré eller skötseln av innergårdarna. Men det finns också en och annan kommentar i enkäterna som ger uttryck för en kritisk inställning till utemiljön som helhet.

- Eftersom utemiljön är urtrist och stereotyp utnyttjas den ej! (Luftfartsverket, Norrköping)

I Uppsala var det vanligare att man hade synpunkter på hur utemiljön kunde göras mer användbar, eller avvisade utemiljön som viktig i arbetssituationen. Ett par citat i föregående avsnitt exemplifierar den kritiska och den avvisande attityden. De uttrycktes av anställda på Länsstyrelsen och Skattemyndigheten, om än inte av alla där. Men den vanligaste inställningen var dock att man accepterar utemiljön i stort, antingen utan att man har funderat över den, eller att man upplever något positivt, t ex en fin utsikt eller något inslag i utemiljön som man iakttagit.

- Sommartid är det skönt att komma ut en stund vid kaffet (innergård) istället för att gå inomhus hela dagarna. På luncherna försöker jag gå ut en kort promenad. Vi har ju en halvtimmes lunch bara, så man hinner inte så långt. Men jag tycker det är väldigt viktigt att komma ut ur huset en stund... sommartid är ju den här gården viktig att vara på. Sen har vi en gård till som vi ser inifrån... (Livsmedelsverket, Uppsala)

I Gävle var visserligen knappt var femte anställd kritisk till utemiljön, men de allra flesta såg dock något positivt i att ha tillgång till gårdens uteplats sommartid, vilket var huvudkvaliteten enligt intervjuerna.

- Just gården är trevlig, man ser skiftningarna i naturen där. Vi har nära och man uppskattar skiftningarna... Vi ser den ju genom fönstren dagligen om vi har tid att titta ut, och nu har det varit hemskt fint med all krokus i gräsmattan. Sommartid har man möjlighet att gå ut och sätta sig där om man vill.

Bild 32 I Norrköping är man mest nöjd med sin utemiljö.

Sammanfattningsvis kan vi säga att i Norrköping var den absolut övervägande andelen som besvarat enkäten positiva till utemiljön. Kvaliteter som framhölls i intervjuerna var närheten till t ex innergårdarna, de många parkbänkarna samt tillgången till Oxelbergen. I Uppsala var så många som var tredje person kritisk till utemiljön, och av kommentarer och intervjuer att döma, så har det att göra med att utemiljön egentligen inte erbjuder platser att vistas på förutom livsmedelsverkets innergårdar. Man saknade också bänkar vid stråk och entréer. Skatteverkets utemiljö i Gävle är betydligt mer begränsad, men ger i alla fall tillfälle till att sitta utomhus.

De driftansvariga förklarade sig i stort sett tillfreds med utemiljön vid sina respektive anläggningar som de menade relativt väl svarar upp mot deras huvudambition – att det ska se snyggt ut. Det ska vara helt, fint och rent, och då först och främst framför entréer och på gräsytor som syns. Klagomål var ovanliga, och man utgår från att det mesta fungerar till belåtenhet för brukarna, som alla menade sig ha god kontakt med. Det fanns dock en medvetenhet om att resurserna inte räcker till i alla lägen, speciellt i Uppsala där man sköter i egen regi. På våren hinner man helt enkelt inte hålla efter gräs och planteringsytor, särskilt ett år som 1993 då sommaren kom långt före sommarlovet, då arbetsstyrkan kan utökas med skolungdomar.

För de flesta är utemiljön viktig

Att utemiljön kring arbetsplatsen generellt är ganska viktig för de anställda visar enkäten, där 56% såg den som ganska viktig och 15% som mycket viktig. Den stora andelen som lägger en viss reservation i sin åsikt beror sannolikt på att man sätter utemiljön i relation till den inre miljön, som utan tvekan är viktigare ur flera aspekter. Knappt var tredje person ansåg att utemiljön "inte är särskilt viktig" medan ingen såg den som "inte alls viktig". Samma andel svarade så i Garnisonen. I Gävle fanns den största andelen inom kate-

gorin "inte särskilt viktig" (40%) och i Norrköping den lägsta andelen (23%) (Bilaga 3:1, tab 5). En enkel förklaring kan naturligtvis vara att klimatet i Gävle gör att utemiljön är otillgänglig att vistas i längre tid än i Uppsala och Norrköping. Men vi får nog söka fler förklaringar. Bland annat är sannolikt det begränsade utrymmet och därmed användbarheten en bidragande orsak. Men oavsett var undersökningen ägt rum, så skiljer sig åsikterna åt om på vilket sätt utemiljön är viktig.

Bild 33 och 34 För någon är det utsikten som är viktig, för en annan är det möjligheten att ta sig ut under kortare raster. Uppsala - utsikt resp Livsmedelsverkets gård.

-... Att det finns lite grönt och träd och buskar, det tycker jag är värt mycket. Att se ut och ha nånting att fästa blicken på som inte bara är andra väggar, det tycker jag är mycket viktigt. Däremot är det inte så viktigt för mig att sitta ute och fika, fast visst gör jag det ibland...

En övergripande kunskap om förhållandet anställd-utemiljö är att de allra flesta ser utemiljön som en del av arbetsmiljön och några ser den också som en viktig del. Vi ska se närmare på hur förhållandet kan se ut; utifrån individerna och utifrån miljön i sig, men också utifrån myndigheternas överväganden som påverkar de anställdas situation (t ex säkerheten). Våra ansatser har att göra med såväl den direkta användningen som känslor inför och åsikter om olika aspekter på miljön.

Utemiljöns betydelse i arbetssituationen

Att det är generellt ganska viktigt att ha en utemiljö kring arbetsplatsen har beskrivits ovan, och det har att göra med såväl kropp som själ.

"Utemiljön erbjuder grönska och frisk luft under arbetsdagen som skön kontrast till kontorsmiljön" var ett av de påståenden som de anställda fick ta ställning till i enkäten.

En övervägande andel instämde helt eller delvis i påståendet (36 resp 45%), anställda i Norrköping i högre grad än de övriga (Bilaga 3:1, tab 6a).

Tabell:

*Användning av utemiljön sommartid -
"Utemiljön erbjuder grönska och frisk luft..."*

Användning sommartid "Utemiljön erbjuder..."	Varje vecka	Mer sällan	Aldrig
Instämmer helt	44%	24%	20%
Instämmer delvis	47%	51%	31%
Instämmer inte	7%	17%	25%
Ingen åsikt	2%	8%	24%
Totalt antal	174	76	51

I det totala materialet framstår ett samband mellan att utnyttja utemiljön och att instämna i påståendet. En större andel av de anställda som ofta (åtminstone varje vecka) utnyttjade utemiljön instämde (44%), medan de som mer sällan eller aldrig utnyttjade utemiljön i något högre grad inte instämde eller saknade åsikt. Däremot framgår av undersökningen att man kan ha åsikter om utemiljöns kvaliteter utan att aktivt utnyttja den. Det är inte så många i det totala materialet som är negativa till eller saknar åsikt om utemiljöns form och innehåll (Bilaga 3:3, tab 8 och Bilaga 3:9, tab 21).

Det faktiska handlandet i förhållande till utemiljön exemplifieras bland annat av påståendet "Jag promenerar genom utemiljön så snart jag har tillfälle för att uppleva grönska". Reaktionerna på det visar att det är inte särskilt vanligt att ta tillfällena i akt. Åtta procent instämmer helt och trettiofem procent instämmer delvis i det påståendet (Bilaga 3:2, tab 6d). Fler än hälften avstod alltså från att gå genom utemiljö även när tillfälle fanns. På motsvarande sätt uppgav en majoritet av de tillfrågade (67%) att de för det mesta enbart gick igenom utemiljön när så behövdes av praktiska skäl (Bilaga 3:2, tab 6e).

Tabell:

*Går enbart genom utemiljön av praktiska skäl -
Promenerar genom så snart tillfälle ges*
(De som angett "ingen åsikt" finns ej med i denna tabell)

	Inst helt	Inst delvis	Inst inte	Totalt antal
Instämmer helt	0	(2%) 7	(5%) 14	21
Instämmer delvis	(4%) 12	(17%) 49	(16%) 45	106
Instämmer inte	(30%) 86	(16%) 45	(9%) 27	158
Totalt antal	98	101	86	285

När de båda variablerna samkörs så framgår att det är inte fler än 86 personer (30%) som uttrycker ett visst intresse för utemiljön i arbetssituationen. Detta resultat förstärks av att ungefär samma andel uppgav att de inte gillade, eller inte hade tagit ställning till, att vara utomhus kring arbetsplatsen (Bilaga 3:3, tab 6i). En jämförelse mellan de tre anläggningarna visar att den mer avvisande inställningen praktiskt taget uteslutande fanns i Gävle och Uppsala, medan den mycket sällan förekom i Norrköping (Bilaga 3:1, tab 6).

Det är alltså färre än var tredje person som inte visar något större intresse för utemiljön kring arbetsplatsen. För de övriga finns intresse och lust i någon grad, även om det är ytterst få (8%) som är helt inriktade på att söka sig till grönska så snart tillfälle ges (Bilaga 3:2, tab 6d). Det är också så vi har uppfattat inställningen i intervjuerna. Det finns tillfällena att gå ut för de flesta, och ibland passar det praktiskt och känslomässigt, men ibland tar andra övervä-

ganden överhanden. Samtidigt har form och innehåll i den utemiljö som finns att använda betydelse.

Det är utifrån resultaten av undersökningen möjligt att dra slutsatserna att utemiljön är en relativt viktig och intressant del av arbetsmiljön, även om den av många ses som en resurs för lämpliga tillfällen snarare än för regelbundet användande.

En aspekt som kan ha betydelse för intresse och engagemang är huruvida de anställda har något inflytande över utemiljöns form och innehåll. Enkätens resultat visar att inte fler än 19 personer (6%) ansåg att de hade möjligheter att påverka. Ungefär var tredje (34%) ansåg att de inte hade något inflytande och 60 procent kände inte till om de hade den möjligheten (Bilaga 3:3, tab 7). En anledning till att den sista kategorin är så stor kan naturligtvis vara att det inte funnits anledning att försöka påverka, att utemiljön är bra som den är. Men den kan också bero på att man uppfattar utemiljön som given, att beslut som har att göra med den fattas av driftansvariga och verksamhetsledning. Det har dock inte saknats kommentarer som innebär att anställda velat ha förändringar, vilket kommer att framgå i framställningen. I intervjuerna har vi kunnat konstatera att det är ovanligt att just utemiljön diskuteras i samband med gruppdiskussioner om arbetsmiljön i stort. De synpunkter som vi mött har i regel rört sig om den nära miljön, utanför fönster, på innergårdar, vid entréer m m. I några fall har de anställda diskuterat direkt med skötselpersonal och fått ett arbete utfört.

- Ett år fick jag ut och haffa en som sköter, och då hade buskarna vuxit högt över fönstrena och man såg ingenting. Dom fick klippa ner buskarna...

Löpande beslut om utemiljöns form, innehåll och skötsel tar driftansvariga i samråd med ansvariga kontaktpersoner vid respektive myndighet. De anställda har, enligt de ansvariga, möjlighet att komma med synpunkter, men det inträffar mycket sällan. Det rör sig då oftast om något som direkt berör den egna arbetsplatsen, som t ex träd och buskar som skymmer fönstret. Enstaka mer allmänna frågor har också kommit upp. Enligt kontaktpersonerna ledde personalens önskning till att en gräsyta fick bli blomsteräng i Gävle och att entréområdet vid Länsstyrelsen i Uppsala fick sittplatser och blommor. Enligt de driftansvariga sköts i princip alla kontakter med hyresgästerna via kontaktpersonerna.

I utemiljön vill man kunna koppla av

- Sommartid är utemiljön i allra högsta grad vår arbetsmiljö, eftersom att där vi har vårt personalutrymme, där har vi också tillgång till en uteplats som vi utnyttjar maximalt sommartid. Så fort det går att sitta ute så gör vi det och så långt det är möjligt fram på höstkanten. Vi har ett ganska stressigt arbete och att då på lunchen och kafferasterna kunna sitta där och koppla av tillsammans betyder oerhört mycket... Det är ovärderligt för vårt välbefinnande här på jobbet. Jag kan tala för allihop i vår grupp.

I bland annat metodstudien framgick att en viktig funktion som utemiljön ska fylla är att ge möjlighet till avkoppling. Även i huvudstudien ansåg de flesta att detta helt eller delvis uppfylldes (70%). I Norrköping tyckte 82% så, i Gävle 71% och i Uppsala 62%. (Bilaga 3:3, tab 8d).

Bild 35 En promenad i parken ger den kombination av rörelse och upplevelse som fungerar särskilt avstressande. Gävle: Boulognerskogen.

Vilka krav ställs då på en avkopplande miljö? Som vi har sett av litteraturgenomgången, så föredrar de flesta att se natur och grönska när de ska prioritera olika miljöer. Men sinnesintrycken är fler än att se; ljud och dofter hör också i hög grad till. En bullrig miljö är inte avkopplande, inte heller en miljö som fylls av avgaser och andra utsläpp. Det intilliggande parkområdet Oxelbergen bidrar i Norrköping till uppfattningen att miljön är mindre bullrig. Biltrafiken är mer märkbar runt om anläggningarna i Uppsala och Gävle. Det visar också enkätens resultat vad gäller påståendet om att "utemiljön är bullrig". I Gävle instämde 80% helt eller delvis, i Uppsala var motsvarande andel 57% och i Norrköping 42% (Bilaga 3:4, tab 8e). Sannolikt är det just biltrafiken man tänker på när man talar om bullrig utemiljö. I Norrköping kan det också vara flygtrafik och på Livsmedelsverket i Uppsala noterade vi buller från fläktar vid uteplatser. Praktiskt taget samtliga som intervjuades och som på något sätt använde utemiljön, framhöll just det avkopplande momentet i att kunna gå ut under raster, oftast lunchrasten. Men det handlar inte bara om att vistas utomhus, det är också viktigt att röra på sig, att promenera.

- Jag går upp till Oxelbergen, jag tycker om träden och den lummiga gröna miljön. Det ger avkoppling.

Den rösten skulle lika gärna kunna komma från Uppsala eller Gävle, men då får de anställda gå ifrån anläggningen, för att få den avkopplande upplevelsen.

- Javisst går jag ut, det spelar ingen roll vad det är för väder. Jag har gummistövlar i bilen som jag tar på mig om det regnar... men runt här (inom anläggningen) finns ju ingenstans att gå, en rask promenad nere vid ån brukar det bli (Uppsala).

Att gå ut och fika på innergården, där den finns, ger också avkoppling, men är inte lika avstressande enligt intervjuerna. Det har tydligt framkommit att en kombination av upplevelse och rörelse är viktig i det avseendet.

Skönhet och ordning i utemiljön

En utgångspunkt i undersökningen har att göra med upplevelsen av utemiljön. "Den är vacker" löd ett påstående att ta ställning till i enkäten. I detta instämde 16 procent helt och 67 procent delvis. Här tyckte cirka 17 procent att den inte alls var vacker, fler i Uppsala än i de två andra städerna (Bilaga 3:3, tab 8b). Att en så stor andel som två tredjedelar lägger en viss reservation i sin uppfattning, har sannolikt att göra med att man upplever vissa delar som fina. Samtliga anläggningar har inslag som uppenbarligen är avsedda att förhöja skönhetsvärdet. Men miljöerna som helhet innehåller mycket som inte i sig har skönhetsvärde, utan är kanske mera av praktisk karaktär. Det är inte säkert att det heller är önskvärt att ha en alltigenom "vacker" miljö. Åsikterna om vad som är vackert skiftar. En viss överensstämmelse är dock möjlig att urskilja. Så är t ex blomsterrabatter eller -krukor intill entréer ett inslag som praktiskt taget alla lägger märke till och kommenterar. Blommor intill entréerna prioriterades också högt av de driftansvariga och både i Norrköping och Uppsala finns blommor sommartid vid alla huvudentréer. I Uppsala finns också vinterdekorationer. Ett sådant inslag framhöll ett par personer i Gävle som önskvärt att ha på gården. En allmän inställning är också att stora träd är något värdefullt, inte minst som inslag i utsikt. Men annars är det mest enstaka och varierande inslag som förhöjer upplevelsen av utemiljön inom arbetsplatsens gränser.

- Det är ju bra att det finns lite grönt (på innergården), så det inte bara är en tom yta...
 - Man sätter blommor vid entrén på sommaren, det är fint...
 var ett par svar på frågor om skönhet.

En dimension av upplevelseaspekten är ordningen; att se en välskött miljö kan uppväga en viss torftighet i inslagen. Om vi ser på siffror i stort, så visar det sig att man överlag var nöjd med skötseln av utemiljöerna kring de undersökta anläggningarna. Inte fler än 24 personer totalt var missnöjda (Bilaga 3:4, tab 8f) och bara fem personer uppgav att de faktiskt undvek utemiljön för att den är ful/dåligt skött. Något vanligare var det emellertid att delvis undvika utemiljön, vilket 25 personer totalt uppgav (Bilaga 3:3, tab 6h).

Tabell:

*Utemiljön är välskött -
 Utemiljön är vacker*

	Välskött:			
Vacker:	Inst helt	Inst delvis	Inst inte	Totalt antal
Inst helt	(10%) 29	(6%) 18	0	47
Inst delvis	(16%) 49	(46%) 139	(4%) 13	201
Inst inte	(1%) 3	(13%) 38	(3%) 11	52
Totalt antal	81	195	24	300

Som framgår av ovanstående tabell ansåg 29 personer (ca 10%) att utemiljön var såväl vacker som välskött och betydligt färre (ca 3%) att den vare sig var vacker eller välskött. En viss reservation gav nästan hälften (46%) uttryck för vad gäller såväl skönhet som skötsel.

Det är framför allt i ett avseende som skötseln kritiserats i intervjuerna, och som bekräftats av observationerna. Många av dem, som har tillgång till innergårdar, har varit kritiska till skötseln av dem, medan de och andra varit betydligt mindre kritiska till den öppna miljön. I den senare har, förutom en-

staka kommentarer om bristande snöröjning och rensning, brist på eller alltför häftig klippning av buskage kritiserats. Det var oftast de, som hade inslagen mycket nära inpå sig, t ex vid uteplatser eller utanför fönster som framförde de synpunkterna. Det är precis utanför fönstret eller där man brukar sitta ute under fika- och lunchpauser, som man ser och irriteras av de torra grenarna på buskarna och av ogräset, som tagit över där perennerna dött ut. Det är på innergårdarna och utanför lunchrestaurangen som utstickande hörn och ojämn beläggning gör det svårt att sätta stolen och bordet där man önskar.

Bild 36 och 37 Överlag är man nöjd med skötseln, men på innergårdar där man kommer nära, irriteras man av torra buskar och dålig markbeläggning.

- Skötseln kan man ha synpunkter på. Det är killar som kommer och klipper och som uppenbarligen inte kan nåenting. Dom klipper väldigt konstigt... Det är tråkigt växtval... Idén är god för det är lummigt och trevligt och man kan ju ha vackra buskar som kanske inte behöver så mycket skötsel... vid entrén är det väl bra, har inte tänkt på det så noga... det brukar i alla fall inte vara skräpigt. Mer kan man väl inte begära. (Livsmedelsverket, Uppsala).

- Det blir gärna lite skräpigt av löv och annat (på innergårdarna) och det finns ju avtal om skötsel, men det har inte fungerat så bra. Dom skulle kunna titta till gårdarna lite oftare... eller

- ...Jag tycker att våra gårdar är misskötta. Buskar som inte sköts – man skulle helt enkelt kunna ta bort dom. Dom tar så mycket plats och fula är dom. Självva botten (underlaget) är under all kritik. Runt träden har man tagit ut en ganska så stor fyrkant, det är lätt ibland när man sätter sig att flytta stolen lite och ett ben åker ner i hålet... Sen är det dom höga stenkanterna som jag inte tycker om och sen att det är dåligt skött... När vi flyttade hit var det fint, men nu är det halvdött... det förfaller... (Invandrarverket).

Ovanstående citat exemplifierar nämnda aspekter på inställningen till utemiljön. Det flyktiga intrycket är dominerande vad gäller de delar av miljön som i princip bara passeras, medan de delar som är nära i olika sammanhang bedöms mera ingående, vilket också kan gälla t ex entrén om man har den nära.

- Entrén ser rätt tråkig ut. Det är inte roligt att gå dit för den ser rufsig ut... när dom sätter ut blommor blir det lite bättre, men det är så kort tid. (Utsikt mot entrén, Invandrarverket).

- Just att det är lite grönt och lite blommor betyder mycket för mig. Man ser ju utanför här (entrén Livsmedelsverket), men man blir alltid lite beklämd när dom hugger ner träd som dom gjorde här i höstas... det kanske var nödvändigt. (Utsikt mot entrén vid Livsmedelsverket, Uppsala).

I påståendet om att utemiljön är tråkig instämde bara 12% helt och den största andelen fanns i Uppsala. Fler än hälften av de anställda i Gävle och Norrköping tyckte inte att utemiljön var tråkig, medan motsvarande andel i Uppsala var drygt 40% (Bilaga 3:3, tab 8C). Ett begrepp som "tråkig" kan naturligtvis innebära olika saker för olika personer, men allmänt skulle man kunna säga att en tråkig miljö lider brist på stimulerande och användbara inslag. Intervjuerna ger viss betydelse åt begreppet, även om man inte direkt uttrycker sig i termen tråkig.

- Nej, den här miljön ger egentligen ingenting, man går hit på morgonen den kortaste vägen och sen härifrån kortaste vägen efter jobbet. (Länsstyrelsen, Uppsala).

Användning av utemiljön

Om utemiljöns användbarhet

Ett av våra påståenden om utemiljön, som vi bad dem som svarade på enkäten att ta ställning till, hade med användbarhet generellt att göra, "Den är användbar". I detta instämde 45% helt och 45% delvis. Inte fler än 10% ansåg att den inte alls var användbar, ungefär lika stor andel i de olika städerna (Bilaga 3:3, tab 8a). I Norrköping instämde en betydligt högre andel (71%) utan reservation än i de andra två städerna (22% i Gävle och 38% i Uppsala) (Bilaga 3:3, tab 8a). Den övervägande positiva inställningen gör att det är intressant att se vilka inslag man i Norrköpingsintervjuerna framhållit som användbara. För det första har vi innergårdarna på Invandrarverket. De är "privata" och lätta att komma åt. För det andra finns parkbänkar utanför respektive huvudentré, som vi under observationerna kunnat se används av anställda under korta pauser såväl som luncher. Luftfartsverket saknar "privata" gårdar med möblering, vilket gör att man i stort sett är hänvisad till pauserum under kortare pauser. Men vid huvudentrén och utmed gångstråk finns flera sittplatser, som är möjliga att använda åtminstone vid längre pauser. För det tredje finns gångstråk runt anläggningarna, som går in i angränsande grönområde.

- Vi har ju väldig tur tack vare att vi har parken jämte också. Vi har väldigt fin utemiljö och kan gå olika vägar om vi vill... (Invandrarverket, Norrköping).

Bild 38 En mycket användbar utemiljö, med fina gångstråk och med sittplatser på "privata" innergårdar såväl som i offentlig miljö. Norrköping.

I Uppsala och Gävle var man något mer reserverad i sin inställning till utemiljöns användbarhet än i Norrköping. Det kan i någon mån bero på andra klimatförhållanden. Ju längre norrut, desto mindre tid under året kan man vara utomhus under rimliga förhållanden. Men det kan också ha att göra med att i Uppsala finns betydligt kortare sträckor med gångstråk och i Gävle inga alls. Dessutom finns mycket få sittplatser, undantaget restaurangernas uteplatser. Ytterligare ett skäl kan vara att andra stråk finns en bit ifrån anläggningarna och inte i direkt anslutning som i Norrköping.

Runt alla tre anläggningarna finns gräsmattor som de anställda egentligen inte använder om det inte går ett stråk igenom. Men de gräsmattorna används enligt utsagorna i stort sett bara av allmänheten, företrädesvis hundrastare. Där finns ingen möblering och inga dörrar som är öppna dit. Ett par undantag för "lokala" fikaplatser finns.

- Här finns flera möjligheter, en kort promenad genom området och upp vid de vackra träden brukar det bli. (Norrköping).

- Jag använder inte utemiljön speciellt mycket. Jag kommer till jobbet på morgonen och går hem på kvällen. Jag går egentligen aldrig ut... men om det fanns ett ordentligt möblemang ute så kanske... (sade en person från Skattemyndigheten i Uppsala med utsikt mot en större grönska).

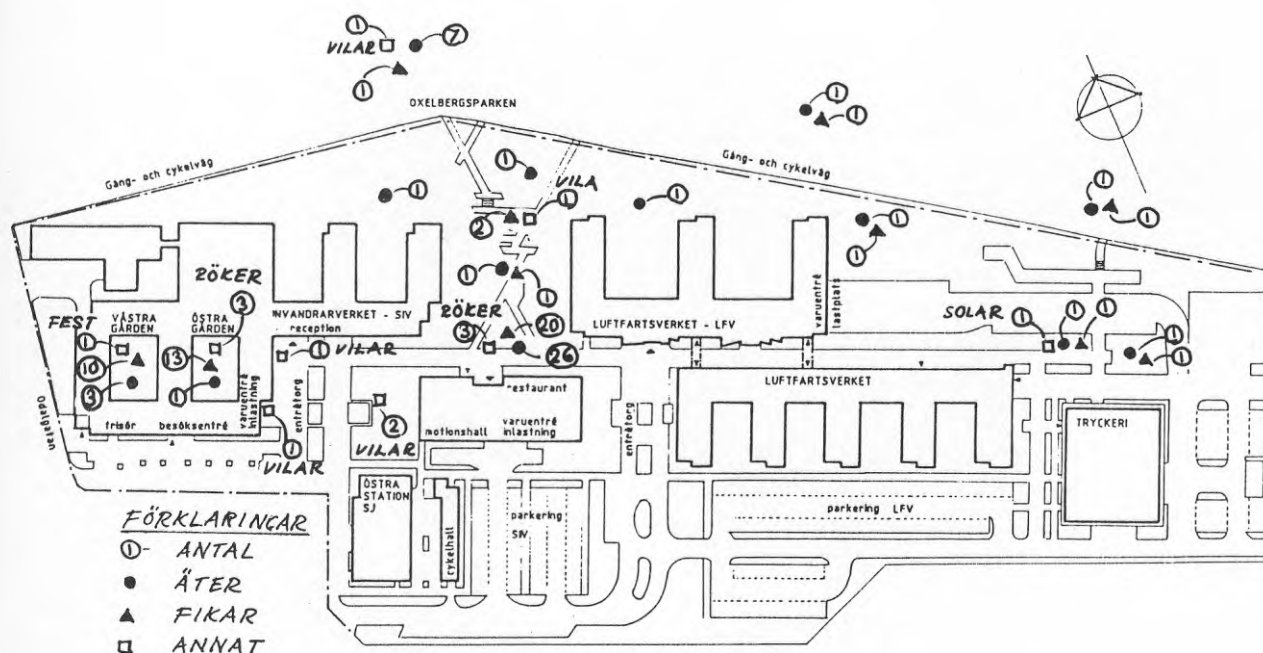
Ett nyckelbegrepp i samband med användbarhet är tillgänglighet. Den faktiska användningen är beroende av tillgång till utemiljö, men också av utemiljöns form och innehåll och också av de anställdas arbetssituation..

Så använder man utemiljön

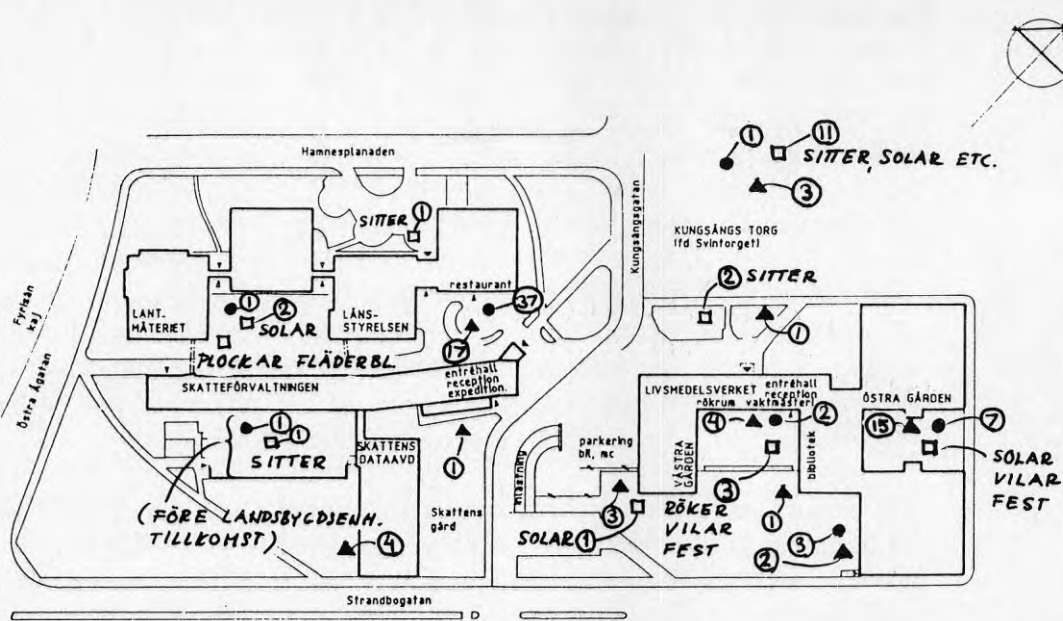
Utemiljön kring arbetsplatsen måste ses som en del av utemiljön i ett vidare perspektiv. När vi talar om att använda utemiljön i aktiv bemärkelse, så avser vi pauser i arbetet under dagen. Under korta pauser är det platser inom eller alldeles intill byggnaderna som är möjliga att använda. När vi talar om mera flyktiga kontakter, vid transporter, utblickar från fönster och också som en del i en promenadsträcka, så kommer den att betraktas som en del av en utemiljö, där platser utanför anläggningarna ingår.

Vi har efter vår metodstudie begränsat undersökningen om det faktiska handlandet i förhållande till utemiljön till passager till och från arbetet, lunchpromenader, att äta och att fika i utemiljön (vid lämplig väderlek i samtliga fall vad gäller faktiska aktiviteter). Vi har också frågat om frekvenser vid olika årstider, men då inte specifikt för olika aktiviteter, utan mer generellt.

I enkäten ingick en uppgift att på karta markera var man brukade vistas utomhus och för vilka aktiviteter. De absolut vanligaste aktiviteterna var "fika" och "äta" – i Gävle redovisades ingenting annat och bara på den södra gården. I Norrköping och Uppsala angavs också "sola", "vila", "fest" och "röka". Att gå ut och röka är en aktivitet som vi utifrån intervjuer och observationen kan påstå att många inte noterat.

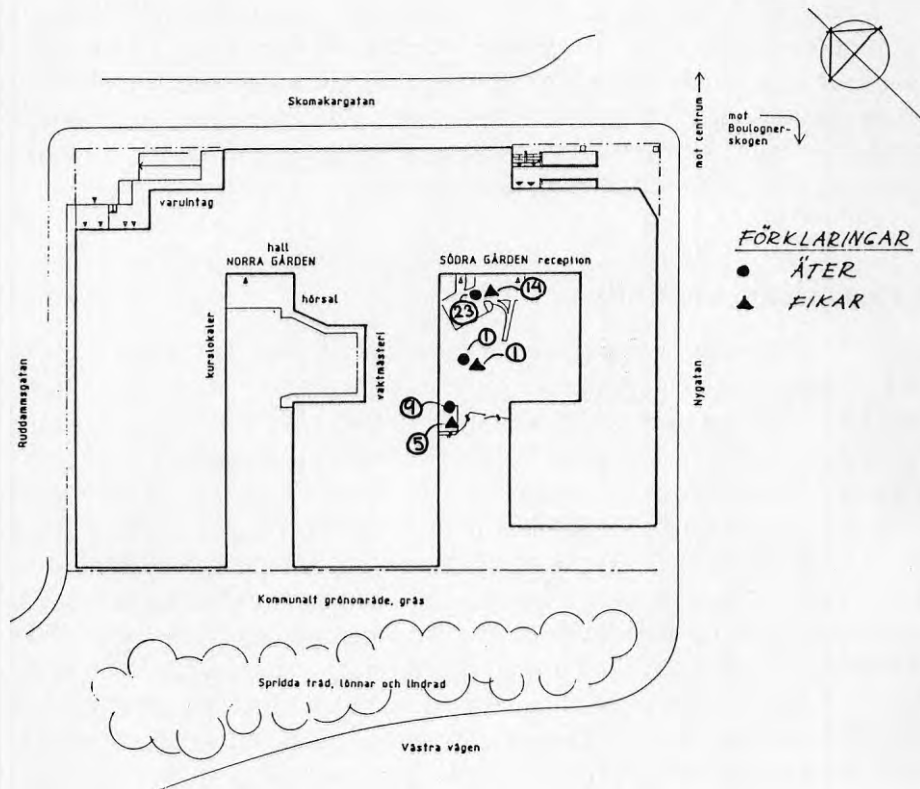

Aktiviteter, Norrköping.

① ANTAL ANGIVELSER
 FÖRKLARINGAR: ● ÄTER, ▲ FIKAR, □ ANNAT

Aktiviteter, Uppsala.

Aktiviteter, Gävle.

Skillnaden mellan Gävle och de två andra städerna är tydlig vad gäller att utnyttja utemiljön vid kallare årstider. Endast ett fåtal personer i Gävle gjorde det, medan i de två andra anläggningarna, där det är möjligt att gå genom området via stråk, var det förhållandevis hög användningsfrekvens. Den sjunker dock för alla med kyligare årstider (Bilaga 3:4, tab 9). Sommartid, då det var vanligast att vara ute, använde 57 procent utemiljön åtminstone någon gång i veckan. I Norrköping var det så många som 74 procent (Bilaga 3:4, tab 9b). En intressant jämförelse är här våra resultat från metodstudien i Garnisonen, där 90 procent uppgav att de utnyttjade utemiljön åtminstone någon gång per vecka sommartid. Den huvudsakliga förklaringen till denna höga frekvens kan vara att Garnisonen är betydligt större och utemiljön med många möjligheter till användning är innesluten i anläggningen (t ex restaurang, solterrass och öppna dörrar mot olika delar av utemiljön).

När vi talat med de driftansvariga om hur de uppfattat att personalen använder utemiljön är det i huvudsak uteplatserna på gårdar och vid restaurangerna som beskrivs. I Norrköping såg man också att anställda tar promenader upp i Oxelbergen och att det är vanligt att man sitter och solar på bänkarna utmed promenadstråket där och framför allt i slutningen i parken mellan verken. Uteplatsen utanför restaurangen i Norrköping har kommit till som komplettering för fem eller sex år sedan, efter önskemål från verken. Vi har flera gånger observerat personal som står utanför entréerna och röker och fikar och förmodar att detta är en följd av de strängare reglerna mot rökning inomhus. Nyligen hade man också satt upp askkoppar vid entréerna. På en fråga om sittplatserna vid dammen utanför Invandrarverket, svarade man att de också brukade användas, men att det borde vara lite "sprut" på vattnet. De driftansvarigas uppfattning stämde väl överens med det intryck vi fått av anläggningen i Norrköping. Uteplatser, andra sittplatser och promenadmöjligheter utnyttjades i allmänhet. Det finns dock en sällan utnyttjad sittplats vid parkeringen öster om Luftfartsverket. Här finns visserligen bänkar och sol, men ingen skyddande vegetation, vilket enligt vår sagesman torde vara en anledning till ointresset för denna plats.

Att fika och äta utomhus

Platsbeskrivningen av anläggningen i Gävle visar att den plats utomhus som är tillgänglig är den södra gården bakom receptionen. Två "fikaplatser" finns på det utrymmet, en med utgång från den stora entréhallen och en med utgång från ett pausrum i en "vinge". Vi har vid våra observationer och i intervjuerna kunnat notera att den senare platsen framför allt utnyttjas av personer från en sektion med arbetsplatser intill pausrummet. Den andra platsen är mer "offentlig" och utnyttjas av gäster i restaurangen såväl som kaffedrickare vid kaffepauser. Man tar dock inte med sig kaffe från pausrummet och går ut på den platsen, utan man köper vanligtvis fika, glass e d i restaurangen. Som vi har uppfattat det i intervjuer är denna gård den enda del av utemiljön kring anläggningen som direkt utnyttjas. Den norra gården är inte möblerad och det finns ingen dörr som är olåst. Vid konferenser och utbildningsdagar låses en dörr upp för att rökare ska kunna använda gården, men anställda använder den inte. Det finns uppenbarligen ingen avsikt från ledningens sida att den ska användas heller, eftersom ingen möblering finns och buller från luftintag stör. Något tryck från de anställdas sida på att göra gården tillgänglig har inte funnits, även om vi mött spridda kommentarer,

bland annat från rökare. Någon enstaka har kommenterat att den platsen kunde vara öppen för dem som har sitt arbetsrum nära:

- Varför kan inte den uteplatsen anordnas så att vi som sitter långt ifrån den andra också har möjlighet att fika och äta utomhus?

Det, trots den invändningen, övervägande ljumma intresset för den gården kan bero på att det intill gården endast finns någon enstaka arbetsplats, i övrigt är det konferens- och utbildningslokaler. Därmed ser de flesta anställda den på distans och känner inte den direkta lockelsen av att kunna gå ut där. Intervjuerna tyder på att den gården inte är aktuell att använda, dels finns en annan gård, dels är den låst och har aldrig använts (traditionen finns ej).

- Den är ju en bit ifrån och den ser man inte. Nej, den har vi inte pratat om eller funderat över. Man tänker inte på den.

I enkäten framgår att det var en förhållandevis liten grupp som fikar eller äter utomhus regelbundet i Gävle (9 resp 5 personer åtminstone någon gång per månad). Drygt 40 procent fikade aldrig utomhus och 67 procent åt aldrig utomhus (Bilaga 3:5, tab 10). Ett regelbundet utnyttjande av den miljön synes alltså inte förekomma vid pauser annat än av ett fåtal av de anställda.

- Det är jättebra att den finns, men det är inte många gånger på året som jag sitter där...

Bild 39 I Gävle är det drygt hälften, som fikar utomhus någon gång och en tredjedel som någon gång äter ute. Södra gården.

Som platsbeskrivningarna visar skiljer sig förhållandena mellan myndigheterna i Uppsala. Livsmedelsverket har två innergårdar som är möblerade och som används vid pauser. Skattemyndigheten och Länsstyrelsen i Uppsala har inga "egna" planerade platser utomhus, utan de anställda är hänvisade till restaurangens uteplats sommartid om de vill sitta ute. Vid Livsmedelsver-

ket och Skattemyndigheten har två "informella" uteplatser uppkommit, till vilka det finns dörr ut från två anslutande pausrum. Det är intill Skattemyndighetens dataavdelning samt på gräsmattan mot Strandbodgatan vid Livsmedelsverket. Här får de anställda själva ta ut möbler att sitta på. Landsbygdsenheten har egen uteplats sedan sommaren 1993.

I Uppsala var det inte fler än 25 personer (18%), som fikade utomhus när vädret tillåter åtminstone någon gång varje månad. En något högre andel (21%) åt utomhus någon gång i månaden, vilket sannolikt betyder att de äter i restaurangen och då sitter utomhus (naturligtvis också på innergårdarna, men i intervjuerna framkom att det var betydligt vanligare att äta i pausrum och sedan gå ut på innergården med kaffekoppen). Knappt hälften åt aldrig utomhus och drygt hälften fikade aldrig utomhus i Uppsala enligt enkätens resultat. (Bilaga 3:5, tab 10).

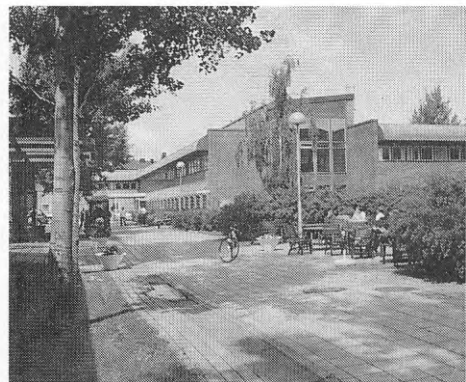

Bild 40 och 41 I Uppsala är det knappt hälften, som fikar utomhus någon gång och drygt hälften som någon gång äter ute. I Norrköping är det tre fjärdedelar som fikar utomhus någon gång respektive 60% som någon gång äter ute.

I Norrköping skiljer sig utemiljön intill myndigheterna åt på ungefär samma sätt som i Uppsala. Invandrarverket har två innergårdar (östra och västra), som båda är möblerade och enligt de anställda räcker till för dem som vill gå ut. Luftfartsverkets personal är hänvisade till restaurangens uteplats eller allmänna parkbänkar som finns i anslutning till entré och gångstråk. Bland personalen i Luftfartsverkets låghus har man talat om möjligheten att göra en uteplats på åtminstone en av sina halvöppna gårdar.

Ungefär var fjärde anställd i Norrköping uppgav att de äter utomhus varje månad. Andelen som fikade utomhus varje månad var ungefär densamma, och här finns det anledning att tro att andelen på Invandrarverket är betydligt högre än på Luftfartsverket med tanke på de tillgängliga innergårdarna. Ungefär en fjärdedel av de anställda i Norrköping fikade aldrig utomhus och 38 procent åt aldrig utomhus (Bilaga 3:5, tab 10)

- ...något som jag konkret kan säga att jag saknar är att vid kafferasten på eftermiddan ha någon stans att gå ut och sätta sig, ta sin kaffekopp med sig ut och sätta sig och få lite sol. Luftfartsverket.

Att promenera i omgivningen

Den aktiva användningen av utemiljön kring arbetsplatsen förekommer framför allt under sen vår, sommar, och tidig höst, då det finns möbler utomhus och det är någorlunda varmt. Men behovet av att komma ut och röra på sig, få frisk luft m m finns naturligtvis också under resten av året. För att tillfredsställa det behovet går några anställda promenader i närliggande grönområden. Samtliga anläggningar har sådana områden inom gångavstånd, men med olika grad av tillgänglighet. Garnisonen i Stockholm bör nämnas i detta sammanhang, eftersom metodstudien visade att en mycket stor andel (78%) åtminstone ibland promenerade i närbelägna parker/grönområden. I huvudstudien var andelarna något lägre. Drygt 40 procent av dem som besvarat enkäten gjorde det ofta eller ibland. I Gävle och Uppsala var andelen 48 procent medan den i Norrköping var 34 procent (Bilaga 3:5, tab 11). Denna skillnad kan kanske förklaras av att i Norrköping finns större möjligheter att gå en sväng inom anläggningens grönområde, även om det gränsar till ett parkområde med gångstråk.

Oftast går promenaderna i områden som har inslag av natur (t ex grönska och/eller vatten), men också till centrala staden, som ligger inom promenadavstånd vid samtliga anläggningar. I enkäten har de flesta uppgivit att de går till naturområden, men under intervjuerna framkom att också stadens utbud av service lockade under lunchen. Det är viktigt att komma ihåg att praktiskt taget samtliga anställda har en halvtimmes obligatorisk lunch och i övrigt ingår lunchtiden i flextiden. Om man stämplade ut för mer än en halvtimme, så skulle den tiden tas igen morgon eller kväll. Denna policy innebär naturligtvis ett hinder för dem som är angelägna om den fria tiden efter arbetet.

Det område som man i Norrköping praktiskt taget alltid använde var Oxelbergsparken som ansluter till anläggningarna. I Gävle var Boulognerskogen ett populärt område och i Uppsala gick man ibland en promenad utmed Fyriskan eller i stadsparken. Den lilla parken Kungsängstorg utanför livsmedelsverket nämndes av några anställda (företrädesvis från Livsmedelsverket).

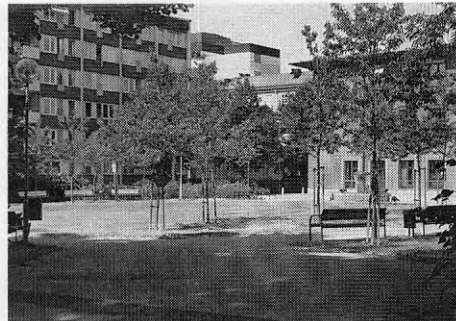

Bild 42 och 43 I Norrköping finns Oxelbergsparken med natur och utblick över staden. I Uppsala är Kungsängstorg en uppskattad plats.

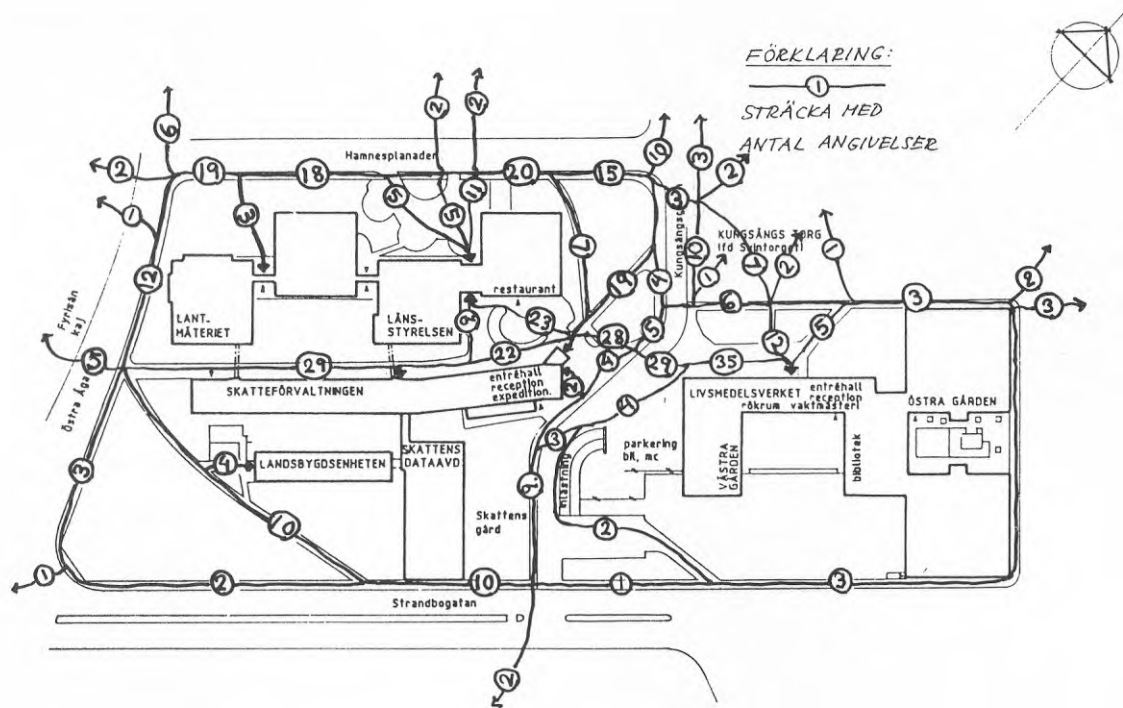
Det absolut mest använda området i Norrköping är alltså Oxelbergsparken, som direkt ansluter till anläggningen. Här på höjden kan man sitta och blicka ut över staden medan man vilar eller kanske äter sin lunch. Det senare är inte

så vanligt, men har uppgivits av några, och de driftansvariga menar att det förekommer att anställda på olika avdelningar går tillsammans ut i parken med sin lunch. Annars finns här flera vägar att välja för kortare eller längre promenader, som en del också kombinerar med bankärenden eller inköp i en närbelägen butik. Gränsdragningen mot verkens grönområde är inte lätt att uppfatta. Enligt kartan i enkäten var det många, som promenerade på parkvägen, som löper utmed gränsen men tillhör parken. Sannolikt har inte alla av dessa angivit att de utnyttjat parken, vilket kan vara en förklaring till de lägre frekvenserna i enkätsvaren, som nämnts ovan. Ett naturområde på cirka en kvarts promenadavstånd, där det också finns stigar och en motions-slinga utnyttjas av några anställda, och har blivit mer allmänt känt efter en friskvårdsdag som ordnades där.

I Gävle finns Boulognerskogen på andra sidan den livligt trafikerade Västra vägen – nära men på grund av vägen och en stor nivåskillnad inte direkt överblickbar från skattehuset. Boulognerskogen är en vidsträckt stadspark kring Gavleån, som också innefattar öar i ån, och som är ett populärt promenadområde för gävleborna. Området är mycket varierat, med ansad natur, blomsterplanteringar, konstverk och stor lekplats, och utnyttjas av olika åldrar. Vid våra observationer har det inte gått att iaktta någon användning utgående från skattehuset, även om vi visst sett personer, som förefallit vara på lunchpromenad. Det förekommer ändå att anställda promenerar här och ibland tar med sig lunch ut i parken.

- På sommaren så köper jag ofta en sallad och sitter och äter den vid ån... Man går över gatan och sitter där vid vattnet, det gör vi flitigt på sommaren. Då sitter vi vid vatten, vilket också är mycket trevligt och avslappnande.

I enkäten ombads de anställda att på karta redovisa var det förekom att de promenerade på lunchen (det var valfritt att fylla i hur många sträckor man önskade). I Norrköping och Uppsala visade det sig att de "inre" stråken ingick i många rundor ut i omgivningarna, förutom att de innehöll promenader till anläggningens egen restaurang.

Lunchpromenader, Uppsala.

Bild 44 I Boulognerskogen i Gävle kan man ta lunchen med sig ned till stranden.

De studerade anläggningarna ger samtliga ett öppet intryck utåt. Det har framgått att de anställda upplever att det är möjligt att vistas utanför anläggningen för att promenera eller uträtta ärenden. Att avstå från att gå ut under t ex lunchen hade mer med andra faktorer att göra än anläggningens struktur. Upplevelsen av slutenhet var mer påtaglig i metodstudien, där det förekom att anställda i Garnisonen upplevde miljön utanför anläggningen som avlägsen. Bland annat ligger restaurangen inne i komplexet.

- ...*Nu finns ju allting i huset, man går inte ens utanför och äter. Man är ju lite som en mullvad.* (Ur intervju från Garnisonen).

Där fanns också den motsatta inställningen, att anställda valde att äta utanför restaurangen för att komma ifrån huset en stund.

Vad avgör om man använder utemiljön kring arbetsplatsen?

Tillgång till uteplatser

Den faktor som framstår som den viktigaste när vi ser på det faktiska utnyttjandet är om det finns platser att vistas på utomhus. Har man nära till en bra plats utnyttjar man den sannolikt också regelbundet. Uteplatsen kan vara en "förlängning" av det egna pausrummet, man har ett bord och ett antal stolar, och man tar ut sin kopp med kaffe dit. Det är lätt att komma ut och gruppen som fikar tillsammans "hör ihop". För andra anställda i byggnaden är det längre att gå och dessutom känner man ibland att man bör köpa kaffe i restaurangen om man ska utnyttja den uteplatsen. Det är två moment ytterligare, och för många är de hinder, även om man skulle uppskatta att sitta utomhus. Vid intervjuerna framkom också att man inom åtminstone några sektioner kommit överens om att fika tillsammans minst en gång per dag för att öka samvaron inom sektionen. Då fikade man i pausrummet. Några som tidigare utnyttjat restaurangen och/eller uteplatsen i Gävle för morgonfikat, använde nu i stället pausrummet av just sociala skäl.

I Uppsala skiljer sig förhållandena åt ganska markant mellan de tre myndigheterna Livsmedelsverket, Skattemyndigheten och Länsstyrelsen. På Livsmedelsverket finns innergårdar; den östra som är tillgänglig och flitigt används av många anställda, samt den västra som är mindre tillgänglig och används av några få – mest rökare. Den västra kommer man ut till via vaktmästeriet eller genom rökrummets fönster. På gräsmattan intill ett pausrum finns också en "spontan" bildad uteplats.

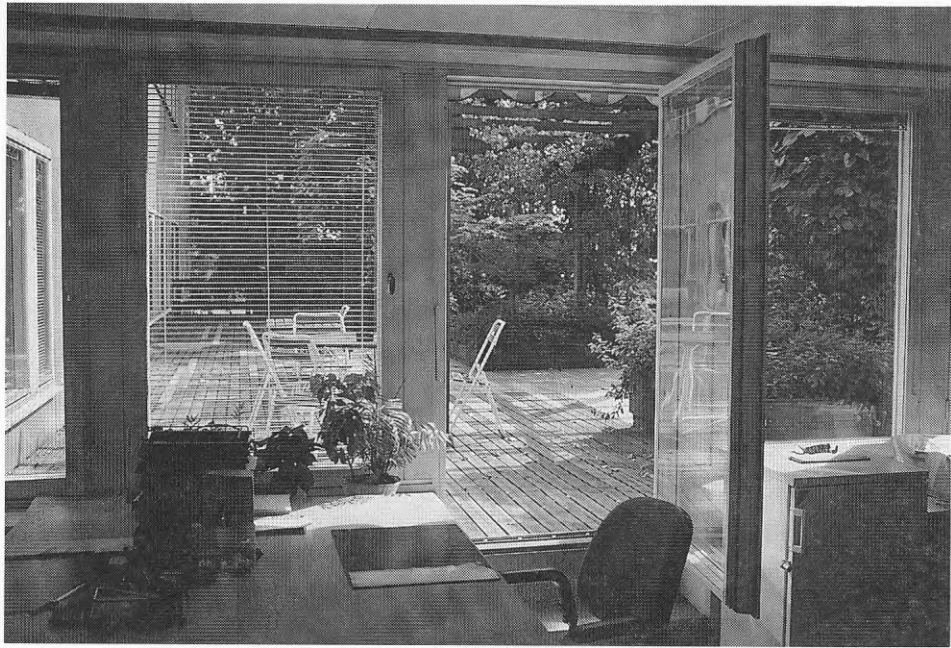

Bild 45 Till Livsmedelsverkets västra gård får man ta sig genom vaktmästeriet.

På Skattemyndigheten har de anställda inom en sektion en plats utomhus som "förlängning" till sitt pausrum sköna dagar. För övrigt finns inga vare sig arrangerade eller "spontana" uteplatser för kortare raster, utan det är restaurangens uteplats som finns tillgänglig under sommarhalvåret. Men å andra sidan framträdde en policy från ledningen att på de övre våningarna "släppa in" en del av utemiljön till luftiga och ljusa pausrum. Stor omsorg har lagts på den inre miljön, vilket i och för sig uppskattas nu, men mötte motstånd när förslaget från ledningen kom.

Länsstyrelsen i Uppsala har inte någon vare sig arrangerad eller spontant bildad uteplats och vid intervjuerna var det på denna arbetsplats som mycket tydliga önskemål om sådana uteplatser framträdde. Det var inga nya önskemål, utan de hade framförts vid flera tillfällen till ledningen. Länsstyrelsen har till en stor del serviceuppgifter gentemot allmänheten och vi kunde urskilja en tvekan att arrangera uteplatser. Huvudskälet till denna tvekan var att allmänheten kunde uppfatta personalens utevistelser som "lättja", dvs att de vilade istället för att arbeta. Tidigare fanns en uttalad policy att personalen inte skulle sitta utomhus, men den inställningen mötte vi inte vid intervju-tillfället. Från ledningen framfördes dock att det förekommit klagomål från närboende om att personalen satt ute vid restaurangen istället för att arbeta. Det har också förekommit att några anställda suttit i gräset under pauser och fikar och solat, och det accepteras idag, även om man ännu inte valt att arrangera uteplatser. De anställda vid landsbygdsenheten som 1993 flyttat in i en tillfälligt uppställd paviljong, fick enligt sina önskemål en egen uteplats vid entrén, vilket man varit mycket nöjda med.

Invandrarverket i Norrköping har två möblerade innegårdar som de anställda utnyttjar vid olika tillfällen men Luftfartsverket har ingen liknande plats, utan de anställda är hänvisade till den "offentliga" delen av utemiljön. Närheten till restaurangen gör att man ibland fikar där utomhus, och ett fåtal personer tar ibland sin kopp med sig och sätter sig utanför entrén på en bänk under fikapausen.

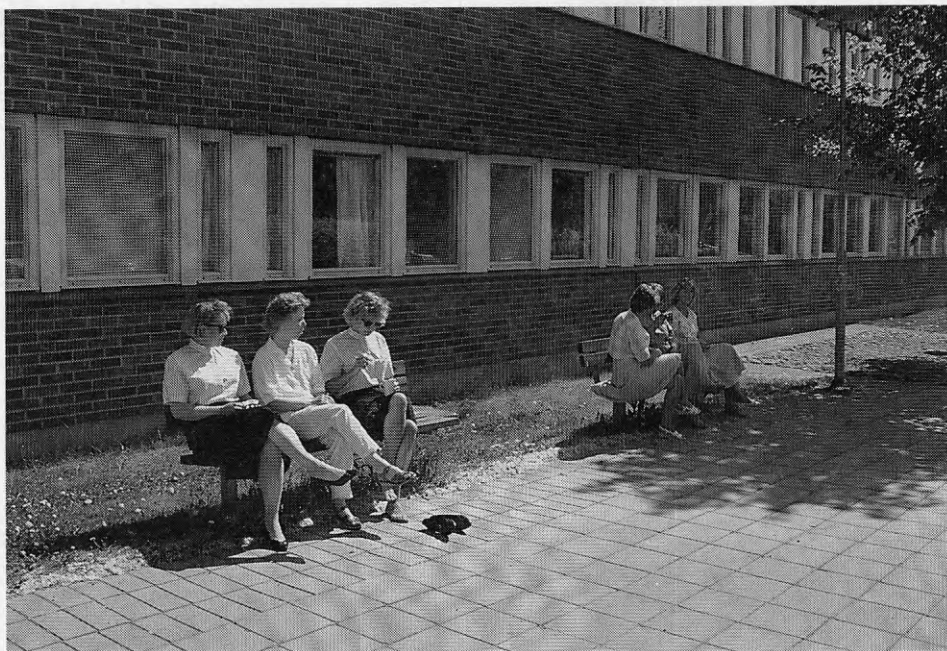

Bild 46 Vid Luftfartsverket saknas "privata" uteplatser, men några tar med sig fikat och sätter sig på sofforna utanför entrén.

Tre myndigheter (Luftfartsverket i Norrköping samt Skattemyndigheten och Länsstyrelsen i Uppsala) har alltså inte några "privata" uteplatser, som åtminstone en del av de anställda har lätt tillgängliga. Två myndigheter har helt slutna "privata" uteplatser och en myndighet har en delvis sluten, "halvprivat" uteplats, som också används av andra än de anställda vid lunchtid.

Samtliga restauranger är öppna för andra än anställda inom respektive anläggningar. I Norrköping och Gävle kan också anställda, som inte köpt något på restaurangen, slå sig ned på uteplatsen. I Uppsala däremot, där utemöblerna tillhör restauratören, förväntas man handla för att få utnyttja platserna. Möblerna tas här också in varje dag, då restaurangen stänger klockan 15.

Dessa förhållanden ger de anställda olika förutsättningar att kunna gå ut vid pauser. Men det betyder inte att man självklart går ut när man har tillfälle. Vi har tidigare beskrivit att det är en ganska liten andel på samtliga anläggningar som regelbundet (varje dag eller varje vecka) är ute på pauser när vädret tillåter. Att så är fallet kan förklaras med de skilda arbetsförhållanden som råder, såväl som personlighet och önskan att vara ute eller ej. Intervjuerna visar att, även om man många gånger inte har tid att ta paus och än mindre gå ut och fika, så uppstår i alla fall enstaka tidpunkter när det är möjligt, och att ha tillfälle då är uppskattat. Uteplatser ses som en kvalitet i arbetssituationen.

- Jag använder inte uteplatsen men jag är glad att den finns.

Samtliga intervjuade uttryckte sin uppskattning över uteplatser (där de fanns) och om man inte hade någon sådan, så såg de flesta det som en brist. Oftast möttes vi då av ett konstaterande att det inte fanns någonstans att gå ut och sätta sig och fika, utan pauserummet var det enda som stod till buds. Även om några hade funderat över hur det skulle kunna lösas, så hade de oftast inte agerat för en förändring.

Den praktiska tillgängligheten till utemiljön varierar också i hög grad med årstid och väderlek, åtminstone när det gäller möjligheten att koppla av sittande. Mellan de studerade anläggningarna skilde sig t ex den period under 1993 då det fanns tillgång till varma och soliga uteplatser vid lunchtid. I både Norrköping och Uppsala kom sommarvärmen redan sista veckan i april, och i mitten av maj, då vi gjorde våra observationer, hade man kunnat sitta ute i ett par veckor. I Gävle däremot, fick vi veta att vår observationsdag, den 18 maj, var den första dagen, då det var riktigt skönt att sitta ute vid restaurangen. Den platsens användbarhet mot slutet av sommaren begränsades också genom att solen knappt hann fram till lunchtid. Vid vår sista observation den 19 augusti lyste solen bara på en liten del av uteplatsen då klockan var elva. Motsvarande uteplatser i Norrköping och Uppsala var däremot soliga och använda mitt på dagen ännu den 7 respektive 8 september, då vi besökte dem. Detsamma gällde Invandrarverkets innergårdar, medan Livsmedelsverkets populära östra gård nu bara hade sol på eftermiddagen.

Soltillgången på en uteplats är viktig för att den ska kunna få en lång säsong. Detsamma är skydd mot vinden. I det avseendet verkade alla våra undersökta uteplatser fungera väl, så vitt vi kunde utröna genom egna studier och frågor till brukarna. Det kan naturligtvis också bli för varmt. Den lilla uteplatsen i Gävle och Livsmedelsverkets västra gård var de som särskilt pekades ut. Övriga platser hade mer beskuggning av hus och stora träd, delvis kompletterad med parasoller.

När det regnar är det besvärligt att sitta ute om det inte finns tak. Tak finns vid de studerade anläggningarna i princip bara vid entréer, och de används som regnskydd framför allt av rökare. Genom en restriktiv hållning mot rökning inomhus har alltfler rökare blivit mer hänvisade till utemiljön för sina rökpauser. För både anställda och besökare har man också satt upp askkoppar utanför entréerna. Men att personer står och röker direkt utanför huvudentrén är inte konfliktfritt då det kan besvära både dem som ska passera och dem som arbetar nära, t ex i en reception. Rökare vid Invandrarverket har framfört önskemål om en plats med tak – som ett lusthus – på en av innergårdarna. De menade att detta också skulle ge dem bättre möjlighet att umgås med icke-rökare under raster, för de vill inte gå in i rökrummet. Förslaget har diskuterats inom verket men ej resulterat i något konkret.

Arbetsrummets läge

Det kan ses som självklart att ju längre bort ett arbetsrum ligger från utgången till en uteplats, desto större hinder från att gå ut under raster. Vi har inte gjort systematiska mätningar av detta, men i intervjuerna har vi kunnat se att närheten till utemiljön har betydelse. Invandrarverket har underlättat för de anställda på så vis att samtliga pausrum är tillgängliga för all personal. Det betyder att man kan ta kaffe i det pausrum som ligger närmast innergården när man vill gå ut. Den policyn har flera fördelar, inte minst sociala. Man har möjlighet att öka ut sitt kontaktnät eller söka avskildhet i ett för tillfället tomt pausrum.

Generellt kan vi utifrån intervjuerna säga att om man sitter två eller flera våningar upp i huset, accepterar man att inte kunna gå ut under korta raster. De flesta inser de praktiska hindren och har egentligen inte funderat så mycket

på det. En balkong menade någon skulle kunna ge tillfälle att sitta utomhus. Men det förekommer också att några som sitter långt ifrån utemiljön tycker att de borde kunna få den tillgänglig och har funderat över hur fler eller andra uteplatser skulle kunna ordnas. I Uppsala kommenterades bristen på uteplatser i enkäten och det framkom i några intervjuer på Länsstyrelsen och Skattemyndigheten att man saknade möjligheten att gå ut under kortare pauser. En sektion med arbetsplats i anslutning till – men ej med tillgång till – en gräsmatta, hade vid flera tillfällen framfört önskemål om en uteplats, som de kände stort behov av, inte minst med tanke på de inre arbetsförhållandena (kontorslandskap med pausutrymme i samma rum). De hade förslag på hur det skulle genomföras utan att säkerheten minskades. Det fanns en dörr ut från korridoren intill, men den dörren var det inte tillåtet att använda.

- Man stöter på patrull för att dörren måste vara låst, så den inte av misstag lämnas öppen... Det har man ju hört att det är därför vi inte får använda den dörren. Då kan man ju tänka sig att man har en dörr inifrån oss, för då är det ju lättare att hålla koll på den.

Under en intervju ett par våningar upp uttryckte sig en anställd på följande sätt:

- Det är klart att vi skulle kunna ha en möbel utanför med ett litet staket runt så att det syns att det är våran... ett par trappor är inget hinder, det går alltid att lösa om man bara vill... Alla skulle nog inte gå ut, men vi som vill...

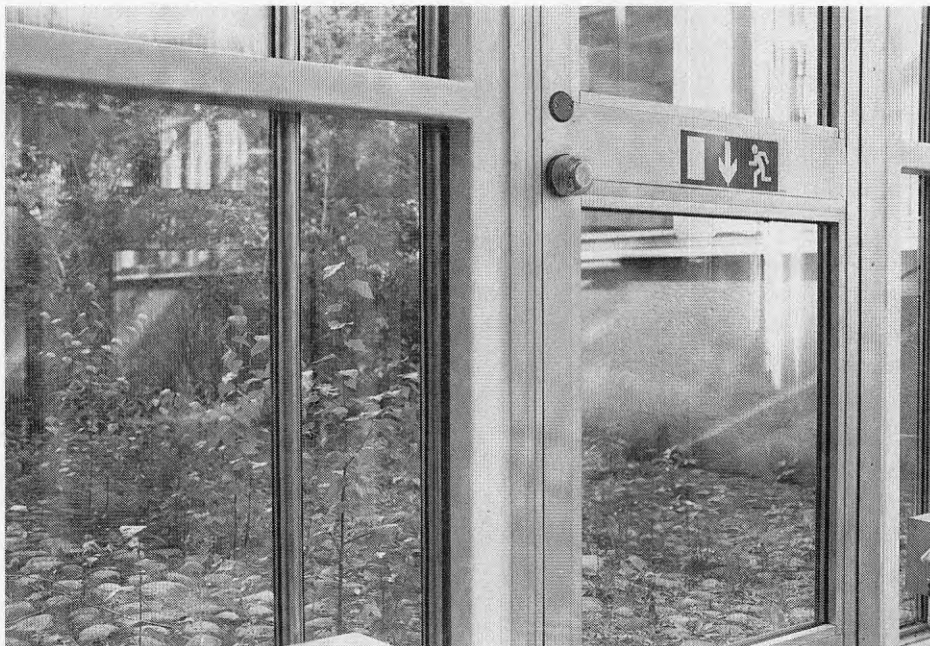

Bild 47 Här skulle man kunna ha en skyddad, omgärdad uteplats – om säkerheten kunde tillgodoses. Länsstyrelsen i Uppsala.

Några av de flitigaste användarna – enligt vad vi erfarit vid observationer och samtal – av Livsmedelsverkets östra gård har inte sina lokaler nära utan några våningar upp i huset. Däremot har de liksom andra kring denna gård pausrum med utsikt över gården, så att man lätt kan se hur det är med sol och

skugga t ex. Pausrummen norr om gården blir mycket varma, när det är soligt, och då tycker man att det ser skönt ut att gå ner på gården. Rökarna här har dessutom längre till rökrummet än till gården och väljer ofta den för korta pauser även vid lite kyligare väderlek. Överlag har de flesta runt denna gård relativt långt, men på flera avdelningar har man fått en vana att gå ut och fika när vädret är lämpligt. I skattehuset i Gävle finns det personer från en avdelning högt upp i huset som trots avstånden brukar ta paus utomhus när det blir varmt. De "lånar" då uteplatsen utanför en annan avdelnings pausrum, men undviker tider då den avdelningen brukar fika.

De driftansvariga hade också kommentarer om tillgängligheten till uteplatser. I Uppsala liknade resonemanget det som redovisats ovan – om möjligheten att förbättra för anställda vid Länsstyrelsen och Skattemyndigheten. I Gävle menade vår sagesman att uteätandet vid restaurangen minskat sedan man byggt om så att det nu inte går att komma ut, utan att passera en "sluss" med två dörrar.

Intresse och tid

En grundförutsättning för utevistelser är att man faktiskt har ett intresse av uteliv. När vi ser på hur man svarat på frågan om användning av utemiljön på fritiden så visar det sig, vid en sammanslagning av variabelerna, att inte fler än tre procent (11 personer) av de som besvarat enkäten uppgav att de sällan eller aldrig utnyttjade någon typ av utemiljö på fritiden. Ungefär var tredje utnyttjade aktivt såväl närmiljö som promenadstråk och naturområden varje månad. Frekvenserna för respektive fritidsaktivitet framgår av tabell 12 i bilagan. Det stora flertalet tycks alltså ha ett någorlunda aktivt förhållande till utemiljön på fritiden och därmed tolkar vi det som att de har ett intresse för utemiljön i stort. Det har tidigare framgått i denna skrift att det är en majoritet som uttrycker ett intresse för utemiljön kring arbetsplatsen. Inte fler än knappt 30 procent verkar vara mindre intresserade.

Tiden är också en faktor som har betydelse för utnyttjande av utemiljön kring arbetsplatsen. Knappt var tredje person i det totala materialet instämde helt i påståendet om att inte ha tid att vistas utomhus, färre i Norrköping än i de båda övriga städerna. Ungefär var femte person menade att tiden inte hindrar utevistelse (Bilaga 3:2, tab 6g). Övriga har sannolikt tid ibland och ibland inte. En lång väg ut kan förstås också innebära att man inte känner att man hinner ut på raster. Men att arbetsbördan för ett antal anställda är hård, har vi också kunnat konstatera under intervjuerna, och ett antal personer har fällt yttranden som:

- ...det största problemet är tiden. Oftast tar jag bara en kopp kaffe och dricker det här i rummet...

Den utsagan kommer från en man, och det var något oftare män än kvinnor som uppgav att de inte hade tid (Bilaga 3:2, tab 6g).

För en del kan det vara så att det inte finns något val, arbetet kräver uppmärksamhet hela dagen och under vissa perioder tar man sig inte tid att ta paus. Andra personer tar sig tid att utnyttja sina raster trots stor arbetsbörda.

- Det spelar ingen roll, jag måste ut en stund på dan, om det så bara blir fem minuter.

Men för det mesta tar jag en kvarts promenad till stan eller bara här upp på berget.

Möjligheten att sträcka ut halvtimmeslunchen finns, men det var mycket vanligt att man var "rädd" om sin tid, och bara använde den halvtimmen. Någon enstaka dag använde man mer tid, men oftast om man behövde uträtta ärenden på stan. Undantag fanns dock, och det gav en kvinna i Gävle uttryck för:

- Jag jagar inte tiden längre... Jag tänker inte på hur långa luncher jag tar... det gjorde man i början men man mår bättre nu... För mig är det viktigt att komma ut en stund, och då får det ta den tid det tar...

Förhållandet till tiden är ett intressant spørsmål med avseende på arbetssituationen. Många av de intervjuade underströk hur viktigt det var att komma ut en stund under dagen, hur den utevistelsen påverkade arbetsupplevelsen senare under dagen. Men när vi kom att prata om arbetspressade situationer, då man kände sig stressad och hade svårt att få tiden att räcka till, så framkom att man hellre valde att sitta kvar och arbeta och avstå från raster och framför allt utevistelser. Man tog sig inte den tiden under t ex lunchen.

- Är jag stressad rusar jag hit och jobbar vidare när jag har ätit. Fast egentligen vet man ju att man jobbar bättre om man tar den där avkopplingen om så bara 10 minuter... Går ut gör man egentligen bara när man känner att man har tid.

- När jag har mycket att göra avstår jag. Då kan man slänga i sig lite lunch och så fortsätter man igen. Egentligen skulle man kanske ta mer rast då, men det gör man inte. Man behöver kanske bara fem eller tio minuter avkoppling, men man avstår...

Den inställningen var mycket vanlig bland de intervjuade. Bara någon enstaka tillgodosåg sitt behov av utevistelse när arbetssituationen var pressad. Andra behov kan också göra sig gällande. En rökare bland annat menade att eftersom hon röker och går ut på innergården då, så får hon pauser även under intensiva perioder.

Arbetssituationen

Under intervjuerna i pilotundersökningen och huvudstudien har det framkommit att olika arbetsförhållanden ger olika inställning till utemiljöns möjligheter. Den anställda som på grund av arbetets karaktär är helt bunden till sin speciella plats, vare sig det är en reception, en telefonväxel eller expedition med telefonservice, har en annan situation än den anställda som i sitt arbete rör sig mycket mellan avdelningar och har relativt omväxlande arbetsuppgifter. Den vanligaste inställningen vi mött när det gäller de grupper som är bundna till arbetsplatsen av sina uppgifter, är att de uttrycker en mycket bestämd önskan att "gå ifrån" ett tag och att de helst vill koppla av från alltför intensiv kontakt med andra, på sin höjd tillsammans med någon arbetskamrat. Den som arbetar i eget rum och med självständiga arbetsuppgifter söker i högre grad sällskap och kontakt vid pauser, som i regel är den tid då den kollektiva och informella gemenskapen kan utvecklas för dem. Skillnaden är markant och den betyder också att man har olika krav.

Bild 48 För den som har bundet arbete i t ex reception eller telefonväxel är det viktigt att kunna komma ifrån – att få vara för sig själv. Norrköping: Oxelbergen.

- Jag går alltid ut på lunchen. Då vill man gärna gå ensam, det är så skönt att komma ifrån. Man har jämt folk omkring sig annars, det är väldigt intensivt. Det är skönt att gå iväg ensam, man orkar liksom inte prata med nån... Man går absolut inte och sätter sig på gården (innergård). Det tror jag att dom andra som jobbar här har mer behov av (andra avdelningar), att gå och sätta sig och prata. Då ses dom i pausen, men vi som sitter så nära inpå varandra hela tiden har andra behov (telefonväxel).

- Jag skulle nog gå ut på gården om det var fler mindre möbelgrupper där och mera spridda. När det är stora bord så blir det inte så att man vill blanda sig. Man har ju någon som man vill prata med och det blir inte så när man är så många... Är det mycket folk stannar man hellre inne. (Gävle).

- Vill vara för mig själv. Går och fikar när det är tomt i pausrummet. Sitter och läser en tidning eller bara slappnar av.

Men det förhållningssättet betyder inte att man inte vill ha social kontakt med arbetskamrater. En viss flexibilitet, möjlighet att kunna välja är det man önskar. Uteplatser med möjlighet till avskildhet kan behovet sammanfattas till. Där uteplatser inte alls finns, framhålls också önskan om kontakt med andra avdelningar/enheter.

- Skulle vi ha en uteplats så skulle det bli mer naturligt att man träffade dom andra i huset också. Dom skulle säkert också utnyttja den. Nu sitter alla i sina egna fikarum. (Serviceexpedition i Uppsala)

Bild 49 En gemensam uteplats gör att man lättare kan träffas över avdelningsgränser. Norrköping.

Att ha tjänsteärenden utanför anläggningen, t ex revision eller andra uppgifter gör att man får en omväxling i arbetet som sådant, man träffar andra människor i skilda miljöer och behovet av omväxling från den egna platsen blir inte lika starkt.

- Jag är borta mycket på tjänsteresor... för mig är utemiljön den lummiga utsikten och att se krokusarna genom fönstret i trappan... jag försöker att alltid vara här på fredagarna då vi fikar tillsammans... (Gävle).

Rörlighet-bundenhet har alltså också en annan dimension, att finnas i lokalerna eller ha ärenden utanför dem. Den dimensionen mötte vi redan i metodstudien i Garnisonen, där skillnaden i inställning till utemiljön var tydlig mellan de som hade uppgifter som innebar bundenhet till arbetsplatsen och de som ofta hade tjänsteärenden utanför lokalerna.

Män är oftare borta från arbetsplatsen. Medan 77 procent av kvinnorna i stort sett alltid var på sin arbetsplats, så var motsvarande andel bland männen 44 procent. Mer än hälften av männen var alltså borta ibland eller ofta och knappt en fjärdedel av kvinnorna. (Bilaga 3:7, tab 13).

Att vara chef eller ha samordnande funktioner på hög nivå i organisationen innebär också att man är en eftersökt person, som andra gärna kontaktar om olika problem, när man ses på raster. Så för att kunna koppla av och slippa arbeta sig genom rasterna måste man ibland dra sig tillbaka lite. Ett sätt är att sitta i sällskap med någon eller ett par nära medarbetare i ett tjänsterum eller sitta inne i pausrummet när de flesta andra sitter ute. Att komma ut på promenad i en rogivande miljö ensam eller tillsammans med någon enda person är något som framhålls som skön avkoppling också av anställda inom denna grupp.

Utblickar från arbetsrum, pausrum och andra utrymmen

Vi kunde notera att flera av de intervjuade visade en viss tvekan att tala om utsikten från arbetsplatsen. Det framkom också att denna tvekan hade en viss moralisk ton. Man var ju inte på arbetsplatsen för att se på utsikten, utan för att arbeta. Men en mindre förklaring om vår intention med frågorna gjorde klart att vi inte heller menat så, utan utsikten är istället något som kan vara en del i en arbetssituation, liksom en personlig prägel på ett arbetsrum eller ett pausrum. Det är inte nödvändigt för arbetets genomförande, men kan bidra till att höja trivsel och välbefinnande. De korta ögonkasterna ut kan ge något i förhållande till arbetet. I den meningen var praktiskt taget samtliga intervjuade med på att utsikten hade betydelse i arbetssituationen. Vi vet från tidigare studier att en utsikt är uppskattad om den ger någon form av upplevelse, från natur och grönska till människor och rörelse. Och det är kanske mer intressant i detta sammanhang att se om inslagen finns med eller ej i bilden av undersökningsplatserna.

Totalt 18 personer har i enkäten uppgivit att de inte har någon utsikt, men det är bara en person som genomgående uppgivit avsaknad av utsikt. (Bilaga 3:7, tab 14). De övriga 17 personerna hade en mycket begränsad utsikt – av en husvägg eller barackbyggnad eller något liknande. De har alltså bedömt sin utsikt som "ingen utsikt" eftersom den inte haft inslag som man förväntar sig i en utsikt. Av enkäten att döma har de som arbetar på anläggningarna i Uppsala en mer varierad utsikt än de övriga. De vanligaste inslagen över lag i utsikten är enligt enkäten grönska och hus/tak. Det har 76 procent totalt uppgivit vad gäller båda inslagen. Grönska var ett något vanligare inslag i Uppsala (77%) än i Gävle (69%), och i Norrköping (73%). Också hus och tak var vanligare inslag i Uppsala (85%) än i de båda övriga städerna (69% resp 67%), liksom gata/parkering (55% resp 52% och 35%) och människor (47% resp 45% och 23%). (Bilaga 3:7, tab 14).

Bild 50 Grönskan är det som mest uppskattas i utsikten – men också människor som går förbi. Norrköping.

Ett vanligt och uppskattat inslag i utsikten är grönska. Men att se människor i rörelse, tex hundrastare eller promenerande, kan också ge något.

Tabell:

Inslag i utsikt – uppskattning av utsikt

(Andel som svarat respektive inslag.
De som svarat "ingen åsikt" ingår ej)

	Grönska	Gata/ parkering	Människor	Hus/tak	Antal
Helt nöjd	96%	54%	52%	65%	114
Ganska nöjd	81%	55%	52%	82%	122
Inte nöjd	30%	32%	16%	84%	36

En jämförelse mellan uppskattning av utsikt och inslag i utsikten visar att av de 114 personer som var helt nöjda med utsikten hade 96 procent utsikt mot grönska, 65 procent utsikt mot hus och tak, 52 procent utsikt mot människor och 54 procent utsikt mot gata/parkering. Av de 63 personer som inte var nöjda med sin utsikt hade 32 procent utsikt mot gata/parkering, 30 procent utsikt mot grönska, 16 procent utsikt mot människor och 84 procent utsikt mot hus/tak. De mindre nöjda hade i regel utsikt mot något enstaka inslag och vanligast är hus och tak. Det behöver inte betyda att detta inslag är dåligt, vilket vi kan se hos den nöjda kategorin, men det är i kombination med andra inslag som hus och tak uppskattas.

En utgångspunkt i undersökningen har varit att en uppskattad utsikt är variationsrik och till och med kan påverka arbetstillfredsställelsen i någon utsträckning. På den direkta frågan om man anser att utsikten påverkar arbetstillfredsställelsen har bara 36 personer (12%) uppgivit att de påverkas negativt. En betydligt större andel (60%) ansåg att den påverkar i positiv riktning. Ungefär var fjärde person ansåg inte att de påverkas alls i någon riktning. I Uppsala var den inställningen något vanligare än i de två andra städerna. (Bilaga 3:8, tab 15).

Tabell:

Utsiktens påverkan på arbetstillfredsställelse – uppskattning av utsikt

(De som svarat "ingen åsikt" ingår ej)

	Positivt	Negativt	Inte alls	Tot antal
Helt nöjd	87%	1%	12%	113
Ganska nöjd	64%	3%	33%	118
Inte nöjd	8%	55%	36%	58

I det totala materialet framgår ett tydligt samband mellan uppskattning av utsikten och om man uppfattar att den påverkar i någon riktning. Av dem som instämmer helt i påståendet att de är nöjda med sin utsikt, anser 87 procent att den påverkar arbetstillfredsställelsen positivt. Sambandet i motsatt riktning finns också, men är inte lika starkt. De som inte alls är nöjda med sin utsikt, ansåg i högre grad än de nöjda att utsikten påverkar tillfredsställelsen med arbetet negativt eller inte alls.

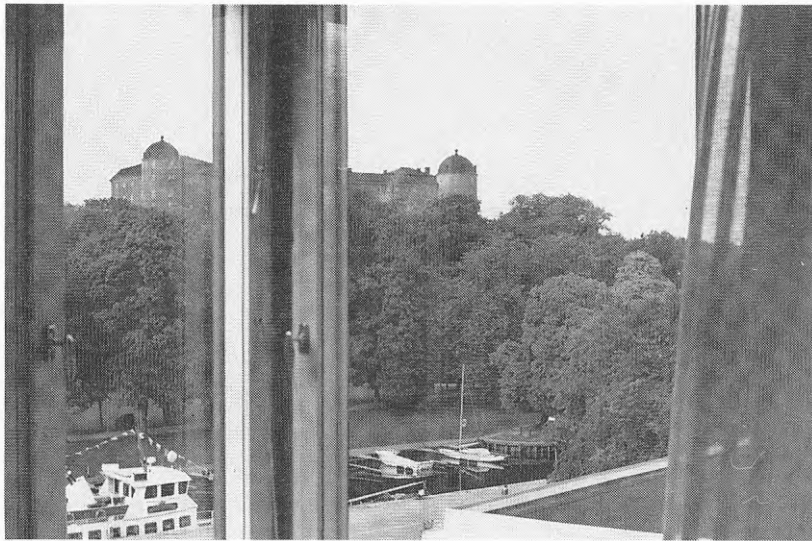

Bild 51 Himlen, trädtopparna och slottet ... De flesta anser att utsikten påverkar arbetstillfredsställelsen positivt. Uppsala.

Vi har egentligen inte mött någon i intervjusituationen som varit helt likgiltig för sin utsikt. Olika synpunkter på vad som är värdefullt finns, och vi har fått exempel på hur en perfekt utsikt kan vara och bara behövt se ut för att förstå varför. Vid andra tillfällen har vi mött någon som visat sin utsikt som exempel på en mycket dålig utsikt, och vi har till och med mött personer som valt att dra för en gardin eller persienn för att undvika en ej uppskattad utsikt.

- Jag har en fin utsikt. Jag har grönska och jag kan urskilja olika årstider. När man sitter och funderar på nånting under jobbet, så kan man bara fästa blicken på nånting. Man tänker inte på det man ser, men det är ju ändå en fin utblick.. människor som kommer och cyklar... (Gävle).

- Jag har ju grönt direkt utanför fönstret, men det är klart att det blir ju mörkt med ett högt hus på andra sidan. Men det är ju så i städer, så det får man räkna med... (Uppsala).

- ... det är inte mycket att se. Det här rummet är ganska mörkt och trots det har jag persiennerna för. Man drar inte upp dom för att få utsikten och ljusmässigt blir det ingen större skillnad eftersom det ligger inne i hörnet. Det blir aldrig mycket dagsljus. Jag använder nästan alltid lysrören, även på sommaren... det är ingenting som jag vill uttrycka i termer av kvalitet när det gäller utsikten från det här rummet. (Gävle).

En extremt förändrad utsikt har några anställda på Skattemyndigheten i Uppsala utsatts för genom att en barackbyggnad kommit till direkt utanför deras fönster. En anställd är mycket besviken över den förstörda utsikten:

- Problemet är att jag nästan inte ser vad det är för väder ens. Nu har jag dragit ned för jag tycker inte om att se den där.

I intervjuerna är det den gröna miljön, och det "rörliga" i naturen som framhålls som givande; årstidsskiftningar, vindrörelser i träden, solens rörelse och andra händelser som ger en anknytning till tid och rum.

- Det betyder mycket att jag ser himlen och träden. Att sitta instängd i ett rum gör att man tappar så mycket referensbegrepp till tiden på dagen. Nu ser man solen gå runt och man har en uppfattning om var på dagen man är... (Norrköping)

- Man ser alla hundar som går med sina hussar och mattar. Det jag tittar på är träden, det är dom jag kan sätta mig och titta på... dom är jättesköna att se på. Det rör sig och sen tycker jag att det som är bra... är att när man tittar upp från det man skriver, så kan man titta långt bort... Däremot när man sitter åt andra hållet, inåt gården, så är det bättre klimat, för här är som ett växthus när solen skiner...

Ett genomgående drag i intervjuerna är att inslagen bedöms utifrån den utsikt man har. Man har funnit något som är värdefullt att se och vanligast är något inslag av grönska, om så bara toppen på ett träd. Det krävs en mycket "fattig" utsikt för att man ska anse att den påverkar arbetssituationen negativt. Det kan också förklara den lilla andel som angett det förhållandet i enkäten. Ett vanligare förhållande är då kanske att man anser att utsikten inte har betydelse.

- Jag vill inte påstå att den har någon betydelse annat än att man uppskattar en fin utsikt om man har det, men man är inte mindre nöjd i jobbet med en dålig utsikt, det är så mycket annat som avgör.

- Jag ser inte marken här uppfifrån, men jag ser himlen, trädtopparna och slottet över taken på de gamla husen. Det är en fantastisk utsikt och när jag blev erbjuden ett finare rum tackade jag nej, för jag vill ha kvar den här utsikten. Sånt här ljus får man bara från det här hållet... (Skattemyndigheten i Uppsala).

Utsikt från gemensamma rum

Men utsikten mot den gröna miljön, kan också ses från andra platser. Vanligast var att man såg den från lunchrestaurang, vilket de allra flesta i Uppsala och Norrköping gjorde. I Gävle var så inte fallet, där såg man i princip gata och hus från restaurangen. Från lunchrum, kafferum etc var den gröna miljön synlig för knappt 60 procent i hela materialet, och i Uppsala var det vanligast, (74%) (Bilaga 3:8, tab 16). En generell förändring mot ljusare och luftigare pausrum äger rum vid de olika myndigheterna. I Gävle har man till exempel bytt ut tidigare mörka pausrum, ibland till och med utan fönster, mot ljusare och luftigare utifrån de anställdas önskemål. På Skattemyndigheten i Uppsala har som tidigare nämnts en ombyggnad på de övre våningarna resulterat i stora, ljusa och luftiga pausrum, som också fungerar som avbrott i långa korridorsystem. Den ombyggnaden genomfördes efter ett direkt ingripande av ledningen.

- Jag fick ändrat planerna, så att det istället blev pausrum som sträckte sig tvärs över huset och 6 meter, 2 rum långa, ett lite större här närmast för att vi skulle kunna samlas fler på ett ställe. På så sätt fick vi in ljus och kunde bryta de långa korridorerna.

I detta citat från ledningen vid Skattemyndigheten kan vi se att det finns flera skäl till större och luftigare pausrum. Förutom att göra miljön mindre förutsägbar, kan den också fungera som lokal för möten inom enheter. Det är en tendens som vi kunnat se på flera håll. Istället för att samlas i sammanträdesrum, som ofta måste bokas och inte sällan är mörka och tillslutna, så samlas man i pausrum för information och diskussioner.

Utemiljöns form och innehåll

Anläggningarna som ingår i studien är olika till sin struktur och det som man kan säga att de har gemensamt är att de faktiskt har en utemiljö. Vi har inte haft med någon anläggning som helt saknat användbar utemiljö, och där försökt utröna om de anställda kompenserar sig på något sätt genom att t ex mer intensivt använda andra platser i närheten eller om det inslaget helt enkelt fattas i de anställdas arbetssituation. På sätt och vis har vi funnit ett visst stöd för den tanken om vi jämför Uppsala och Gävle med Norrköping, där man i något mindre utsträckning uppgav att man använder andra områden för t ex promenader. Det behöver inte betyda att man mer sällan är ute, utan snarare att miljön inom anläggningarna ger tillfällen till kortare promenader.

Privata och offentliga rum

Utifrån de studerade anläggningarna kan vi urskilja några inslag som kan hänföras till distinktionen privat, halvprivat och offentlig. Med privata platser menar vi sådana som helt innesluts i den byggda anläggningen och exempel är de innergårdar som finns inom Livsmedelsverkets och Invandrarverkets anläggningar och som inte är tillgängliga för andra än anställda. Uteplatser i samband med pausrum kan betraktas som halvprivata på grund av sitt läge; öppet för insyn, men inte tillgängliga för andra än anställda. Exempel på sådana finner vi intill Livsmedelsverket och Skattemyndigheten i Uppsala. De halvprivata finner vi också i Gävle, där gårdarna uppenbart tillhör Skattemyndigheten, men samtidigt är öppna mot en grönyta, och ibland utnyttjas den möblerade gården av andra än de anställda, speciellt vid lunchtid. Den tredje, offentliga formen som dominerar vid Länsstyrelsen och Skattemyndigheten i Uppsala samt Luftfartsverket innebär att de anställda helt är hänvisade till den utifrån synliga miljön, och där finns restauranger med utemöbler samt ibland bänkar utmed gångstråk och intill entréer.

Innergårdarna har olika karaktär, och en naturlig slutsats är att de möblerade gårdarna med utgång från korridor eller pausrum används. Den västra gården vid Livsmedelsverket som har utgång från arbetsrum, fungerar mer som "rökruta", åskådningssmiljö och uterum för en begränsad krets. En intressant jämförelse är här de innergårdar som finns vid Garnisonen, som studerades i metodstudien. De gårdarna fungerade enbart som blickfång inifrån och saknade det "liv" som finns på de innergårdar som ingick i huvudstudien. Garnisonens innergårdar föranledde många negativa kommentarer i enkäterna och intervjuerna.

- Dom är så konstiga, stenar och några gröna saker (förstelnade "kopior" av träd, buskar och häckar). Just dom här innergårdarna som finns, som man inte kan gå ut på eller använda till nånting, är livlösa. Jag vet inte vad det är, dom är inte roliga. Jag förstår inte hur man kan komma på den idén att göra så. (Ur intervju i Garnisonen).

Vi kan konstatera att de möblerade innergårdarna i huvudstudien överlag är väl utnyttjade av de anställda. De ses av samtliga intervjuade som en stor tillgång i arbetsmiljön, och fyller flera funktioner.

- Trevlig plats att vistas på (kritik finns mot detaljer och skötsel, men i stort uppskattas de).

- Avkopplande att kunna vistas utomhus. De "lockar" till utevistelse under korta pauser.
- Fina att se för dem som har utsikt mot dem.
- Samlingsplats för anställda från skilda delar av husen, man möter och ser även folk som inte tillhör den egna "sektionen".
- De finns som en kvalitet, även för personer som inte utnyttjar den.

Bild 52 och 53 De "privata" uteplatserna på Invandrarverkets innergårdar är uppskattade blickfång och lätta att ta sig ut på. Vid Luftfartsverket finns det också önskemål om uteplats.

Den befintliga utemiljön formar till en del de anställdas syn på sitt förhållande till utemiljön. Vi har tidigare talat om att man anpassar sig till den utemiljö som finns, vilket är ett känt socialpsykologiskt faktum vad gäller fysiska miljöer i allmänhet. I detta fall kan vi exemplifiera med två mycket "upptagna" personer på två olika platser; en person på Invandrarverket som egentligen inte utnyttjade innergården på vardagar eftersom han inte hade tid. Han arbetade ofta under veckoslut och vid dom tillfällena har det förekommit att han utnyttjat innergården. Han uttryckte ett stort uppskattande av gården, och såg den som en unik möjlighet att kunna vistas ute om och när han kunde. Han hade den dessutom som inslag i sin utsikt och såg positivt på det. På Luftfartsverket har en intervju med en högre tjänsteman också visat att han var mycket upptagen och hade en pressad arbetstid. Han hade ingen sådan plats att referera till som möjlig att utnyttja, men uttryckte heller inget behov, utan accepterade att det inte fanns uteplatser för de anställda speciellt. Han hade heller inte funderat över den utemiljö som finns och hur den skulle kunna användas, t ex de halvöppna gårdarna mot parkeringsplatsen, där han hade sin arbetsplats. De två anställda hade liknande arbetssituationer – bland annat var båda tidspressade – men hade olika förutsättningar vad gäller utemiljön och därmed också olika inställning. Däremot har det framkommit i andra intervjuer på Luftfartsverket att det finns önskemål om uteplatser på de avgränsade gårdarna mot parkeringen.

En möblerad "halvöppen" gård fyller också en del av en innergårds funktioner, men som vi uppfattat det så är t ex Gävlegården inte lika tillgänglig och ger inte samma känsla.

- Jag upplever inte uteplatsen som ett pausutrymme. Den är mer opersonlig och bara någonstans att sitta... Men den mindre platsen utanför ett pausrum, där man kan gå direkt ut med sin egen kaffemugg... där ser man det säkert annorlunda... jag har sett att det funnits duk på bordet... Dom personer som använder uteplatsen här nere är

inte enheten samlad, utan det är enstaka personer från olika håll i huset. Det blir ett mer offentligt förhållande, men det har ju ett värde i sig att träffa andra personer också. (Gävle).

Bild 54 Uteplatserna vid restaurangerna blir mer opersonliga, ofentliga, men det har ett värde att också träffa utomstående. Uppsala.

Entréer

Området utanför en myndighets huvudentré ska fungera för många över tiden skiftande ändamål och det ska uppfylla rimliga krav på utseende, ordning och säkerhet. Frekvensen besök kan vara mycket hög, som för t ex Skatteförvaltningen i Uppsala och Invandrarverket, medan det kan vara relativt lugnt t ex vid Luftfartsverket och Livsmedelsverket, som bl a inte har så många besök av allmänheten. Hur entréområdet fungerar praktiskt, och hur det upplevs, varierar därför inte bara med dess form, utan också med de rörelser som människor och fordon åstadkommer. Områdets klimat och utformning spelar i sin tur roll för människors benägenhet att vistas där.

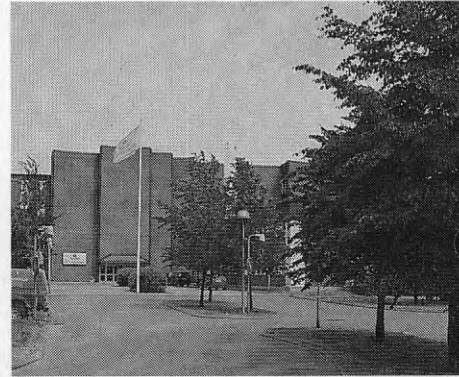
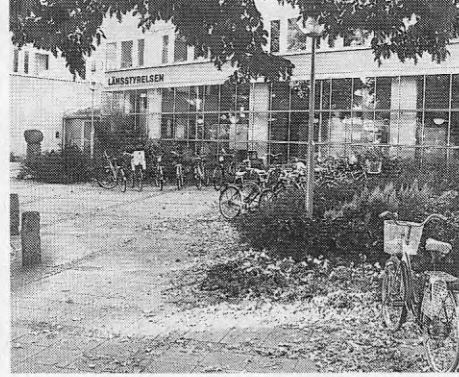
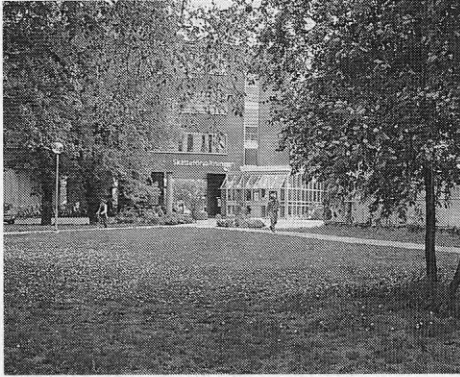

Bild 55, 56, 57, 58, 59, 60 Entréer. Övre raden: Skattemyndigheten i Gävle, Livsmedelsverket. Mellanraden: Skattemyndigheten i Uppsala, Länsstyrelsen i Uppsala. Nedre raden: Invandrarverket, Luftfartsverket.

Servicefordon av olika slag kör ofta fram inom entréområdet. Vid framför allt Skatteförvaltningen i Uppsala och vid Invandrarverket har det vid flera observationer tett sig rörigt med fordon som blockerar gångvägar eller står på kanten av grönytor och som backar där fotgängare ska fram. I Uppsala har man försökt freds området närmast entrén med hjälp av blomlådor, och i Norrköping har man ersatt en gräsyta med parkering för de hyrbilar, som blivit ett allt vanligare inslag i miljön. Vid Invandrarverket sköts dessutom sophertering och inlastning av tungt gods inom entréområdet, där det numera finns containrar, som behövs för att sopsortering och återvinning ska kunna skötas. Man har försökt avskärma med staket och plantering, men den delen måste ändå vara öppen så att man kommer intill med stora fordon. Vid Länsstyrelsen i Uppsala har man satt upp pollare i samband med den renovering av entréområdet, som gjordes för ett par år sedan. Enligt uppgift från den driftansvarige kom pollarna till för att hindra bl a mjölk bilen till restau-

rangen att backa upp på gångytorna. I Gävle är huvudentré och inlastning klart åtskilda. Vid Livsmedelsverket finns också inlastning men här kommer det ändå vissa servicebilar framför entrén. Liknande är det vid Luftfartsverket, där den nyligen tillkomna separata inlastningen bidragit till att sophämtning och tyngre gods försvunnit från entréområdet.

Sammanfattningsvis kan vi utifrån våra observationer säga, att den stora mängd transporter av gods och personer, som alstras av var och en av de studerade anläggningarna, verkar vara svår att klara inom ett och samma entréområde, i synnerhet som många anställda önskar sig grönska, bänkar och blomsterprydnader vid entrén. För att hålla servicebilar under kontroll och stävja okynneskörning, tycks det också som om det behövs tydliga hinder, då den informella ordningen verkar fungera sämre här än när det gäller cyklarna.

- Den ser lite trist ut på vintern och nu på våren, men om en vecka kommer krukorna (med blommor) och det kommer blommor runt fontänen... det blir väldigt vackert.

Citatet exemplifierar en inställning som är ganska typisk när det gäller utemiljön kring entréer till anläggningarna. Blommor och färg förhöjer upplevelsevärdet under den varmare årstiden, medan det under året i övrigt är ganska neutralt och kanske lite tråkigt enligt de intervjuade. Men vi har också mött positiva och detaljerade utsagor om entréer, även om det till och med kan finnas felkonstruktioner med avseende på "trafiknormer" som t ex i Gävle:

- Jag tycker den är trevlig som entré. Jag tycker det är snyggt med tegelpelaren som har oregelbundet satta stenar. Det är snyggt med den runda historien vid stupröret också. Rampen och trappan är också trevliga. Vad jag är tveksam till är att inpasseringen sker med vänstertrafik... många från allmänheten gör fel...

En tanke inför undersökningen var att man, i den mån man kunde välja entré, delvis valde utifrån entréns utseende. Men bl a säkerhetsaspekten har gjort att flera dörrar plomberats och ut- och ingång har omöjliggjorts. Tre myndigheter har en uttalad policy att endast en entré får användas; Skattemyndigheten i Gävle, Livsmedelsverket i Uppsala samt Invandrarverket i Norrköping. Visst förekommer det att en del anställda tar sig in via lastkaj eller parkeringsgarage, men i stort sett ska samtliga använda huvudentré. Till övriga myndigheter är det möjligt för en del att välja två eller tre entréer (Bilaga 3:8, tab 17). Det betyder att våra antaganden om val av väg in i byggnaden inte är aktuella för alla anställda. Ett antal personer i varje stad har dock uppgett att entréernas utformning har viss betydelse. I Gävle var det fyra personer och i Uppsala och Norrköping något fler, 30 respektive 31 personer (Bilaga 3:9, tab 18). Av de totalt 158 personer som upp gav att de kan välja entré, hade entréns form betydelse för 28 procent. För de övriga 72 procenten spelade formen ingen roll, utan det var snarare praktiska skäl, närheten till den egna platsen eller stämpelurets placering som var avgörande.

När vi däremot frågat om man är nöjd med utemiljön kring den entré man oftast använder, så visade det sig att nästan två tredjedelar var positivt inställda, om än de flesta med en viss reservation. Något mer än var tredje anställd totalt var alltså mindre nöjd med entrén till arbetsplatsen (Bilaga 3:9, tab 19). Vi har inte i enkäten angett vilka inslag i utemiljön kring entrén vi

avsåg, utan vi var snarare ute efter att få en allmän bedömning, vilket föranlett några att kommentera detta:

-Svaret beror på om det är det praktiska eller estetiska som avses. Rent praktiskt är det bra, ur estetisk synvinkel kan förbättringar göras. (Luftfartsverket).

En negativ kommentar om Invandrarverkets entré:

- Huset är fullt som stryk och vi har tillägnats en av stadens fulaste "skulpturer"! Dåligt med träd är det också.

En mer konstruktiv kommentar:

- Mera växtlighet och flera sittplatser kring "vattenträdet" skulle behövas.

Meningarna är ofta delade om konstnärliga inslag som finns utanför entréer. Två exempel på kommentarer i Gävle:

- Utanför entrén finns ett fruktansvärt monster (ointressant)!

- Trevlig entré med konstutsmyckning, funktionell med handikappvänlig ramp. Dock saknas växtlighet och sittplatser, vilket skulle vara fint...

Den senare kommentaren kan betraktas som ganska typisk för det hundratal som givits i enkäterna. Den konstnärliga utsmyckningen är meningarna delade om, medan önskemål om sittplatser och mer växtlighet såsom blommor och blommande buskar generellt är vanliga.

Bild 61 Sittplatser och blommor är allmänna önskemål för entréområden. Det har man nyligen fått vid länsstyrelsen i Uppsala.

En anställd i chefsposition gav sin syn på entrén:

- Jag tycker att entrén är nästan det viktigaste i vår utemiljö. Det är trevligt för de anställda att komma till en fin och välkött miljö men minst lika viktigt tycker jag det är för allmänhetens del, som besöker oss, att det ser bra ut. Det är det första dom möter, entrén utomhus och inomhus.

De driftansvariga gav uttryck för samma synsätt. Det är särskilt vid entréerna

man månar om att hålla rent och snyggt för att ge ett bra "första intryck", som i Norrköping och Uppsala förhöjs av blommor vid alla entréer.

En entré innefattar alltså också det som möter den anställda eller besökaren innanför dörrarna. I det avseendet skiljer sig anläggningarna också åt, från Skattmyndigheten i Gävle och Luftfartsverket med stora entréhallar och flera bekväma sittplatser till Länsstyrelsen i Uppsala och Invandrarverket, där entréhallarna är mindre, om än delvis möblerade. Vi har inte haft med entréhallarna som undersökningsobjekt direkt i denna undersökning, men kommentarerna har varit många i intervjuerna om dessa. De kan komplettera en steril utemiljö kring entrén, som i Gävle, och de kan vara utblickar för anställda som för växeltelefonisterna vid Luftfartsverket. Invandrarverket har valt en annan form, att ha en mindre "väntentré" med möbler och växter och en luftig och möblerad hall för besökare som väl kommit in innanför en spärr. Enligt intervjuerna används dock den större entréhallen mycket sällan, eftersom väntan numera sker före spärren i det mindre utrymmet.

Sammanfattningsvis kan vi säga att de anställda – även om de i huvudsak var positiva till entréernas funktionella form utomhus – hade många synpunkter på innehållet ur estetisk och social synvinkel. Blommor och andra växter som ger färg, samt möjligheter att sätta sig på en bänk ensam eller tillsammans med någon är allmänna önskemål. Och även om man inte själv avser att använda sittplatser, ser man det som en service till besökare att kunna göra så.

Grönska (gräsmattor, träd, buskage m m)

Arbetsplatsens gröna miljö kan ses och iakttas i olika situationer. Tidigare i beskrivningen har framgått att en ganska stor andel hade utsikt mot den från sin arbetsplats, 62 procent totalt. (Bilaga 3:8, tab 16). Dessutom kunde en stor andel se den från lunchrestaurang i Uppsala och Norrköping (83% resp 95%). Från lunchrum, kafferum o d kunde 58 procent se något av den gröna miljön, fler i Uppsala än i Gävle och Norrköping. Också från korridor och/eller trapphus kunde ungefär samma andel se den gröna miljön. Vanligast var att man såg den från foajé, entréhall o d , framför allt i Gävle och Uppsala. (Bilaga 3:8, tab 16).

Att se den gröna miljön och att bara passera den har vi kallat för ett passivt utnyttjande, och därmed urskiljer vi dem som i stort sett mest iakttar miljön hastigt. Huvudsakligen passivt använde totalt 43 procent utemiljön och i Gävle var det vanligast (55%), medan bara var tredje person i Norrköping uppgav det i enkäten. Där var det däremot vanligare att ange att man är både passiv och aktiv i sitt agerande i förhållande till utemiljön (52%). Det var alltså en relativt liten andel som uppgav att de var mycket aktiva i sitt förhållande till utemiljön (Bilaga 3:9, tab 20). Det betyder dock inte att man inte hade synpunkter på inslag, även om åsikterna oftast gällde det man såg nära.

Bara någon enstaka person har avstått från att ge någon åsikt om olika inslag av grönska. I stort sett var de anställda nöjda med de inslagen, med visst undantag för blommorna, bland annat var drygt hälften i Uppsala mindre nöjda med dem (Bilaga 3:9, tab 21 a-d). Sannolikt har det betydelse vid vilken tidpunkt på året man svarar. Att bedöma blommor sen höst kan vara svårt, då man inte ser dem eller har aktuellt hur det är under blomningstid.

Siffrorna anger:	Totalandel	Gävle	Uppsala	Norrköping
Träden: Mycket/ganska bra:	91%	92%	92%	88%
Buskagen: Mycket bra/ganska bra:	77%	88%	69%	83%
Gräsm: Mycket bra/ganska bra:	90%	89%	88%	90%
Blommorna: Mycket bra/ganska bra:	61%	86%	47%	62%

Alla fyra inslagen finns på samtliga anläggningar i mindre eller större utsträckning. Det inslag som oftast kommenterades som en stor kvalitet i utemiljön var träden. Endast då de var alltför nära fönster och förmörkade ett rum eller nästan helt dolde en utsikt, betraktades de som något negativt. Träden har betydelse som blickfång, med dem följer man bland annat årstider och fågelliv, men de ger också skugga och vackert ljus. Träden är det inslag som man inte vill göra avkall på när det gäller att prioritera i miljön.

Bild 62 "Det jag tittar på är träden, det är dom jag kan sätta mig och titta på.. dom är jättesköna att se på. Det rör sig..."

En inställning som var ganska vanlig bland de intervjuade var att grönskan på de platser som användes mer skulle vara som en ram, enkel och lättskött, och inte dominerande på bekostnad av sittplatser. Så här beskrev till exempel en anställd hur hon tyckte att en av innergårdarna skulle kunna bli bättre på invandrarverket:

- Bort med buskarna och sätt lite grann i kanterna. Man borde utnyttja mitten med stenplattor och göra något lite runt träden... Det kan vara bara lite grönt och resten praktiskt och användbart. Vi behöver fler platser för det är ofta trångt. Man kan ha lite blommor i lådor istället för rabatter. Träden ska vara kvar, men rabatterna med buskar ska bort... det sköts ju inte som det är nu.

Grunden av grönska är gräsmattor och träd och buskage som dekorationer och avgränsningar. Visst framhålls blommor som ett viktigt och uppskattat inslag, och man saknar dem när de inte finns, men de anställda är också medvetna om kostnader och svårigheter att hålla rabatterna fina. I Gävle har man valt att inte klippa gräsmattan före midsommar utan låta den växa och där-

med ge de vilda blommorna möjlighet att fröa av sig. Det är i och för sig delade meningar om det beslutet, men de flesta har varit positiva och ser det som ett alternativ till arrangerade rabatter.

- För min del tycker jag att de vilda blommorna är finare att se än planterade, som det förresten nästan inte finns några kvar.

- De sista åren har dom låtit gräset växa, så det har varit som en äng... Tidigare kom dom och klippte gräset och jag tycker att dom kan klippa gräset närmast uteplatsen. Sen om det är en liten äng i hörnet går väl bra, men det är inte roligt att sitta vid plattorna och det höga gräset. Det är fult och ser slarvigt ut.

Entréområden har tidigare beskrivits och när det gäller just blommor är det vid entrén som de pryder upp enligt intervjuerna. De blommor som uppskattas i övrigt är framför allt vårblommor i gräsmattor och kantrabatter.

De förändringar som de anställda lagt märke till i utemiljön rörde praktiskt taget uteslutande det gröna. Man uppskattade att det blivit mer "lummigt", träden hade växt upp och buskar och andra växter ramat in delar av miljön. Relativt nytillkomna inslag som t ex planteringarna vid Länsstyrelsens entré i Uppsala nämndes som positiva förändringar. Men samtidigt hade på samtliga anläggningar många växter i rabatter försvunnit och inte ersatts, vilket några påpekade som negativa förändringar i intervjuerna.

Parkbänkar och -soffor

I stort sett uppskattade de tillfrågade de skilda inslagen vad gäller grönska, men engagemanget vad gäller form och innehåll är begränsat. Däremot visar enkätens resultat att man är mer kritisk till de sittplatser utomhus som anläggningarna erbjuder, åtminstone i Gävle och Uppsala. I Norrköping finns det relativt gott om parksoffor och -bänkar utplacerade i miljön, till exempel utmed gångstråk och där var nästan 60 procent av de anställda åtminstone ganska nöjda. Det var dock bara ett fåtal som var mycket nöjda (5%). (Bilaga 3:11, tab 21 j). I Uppsala finns parksoffor bara vid Länsstyrelsens entré och i Gävle saknas de helt.

Tabell:

*Användning av utemiljön sommartid -
Inställning till parksoffor och bänkar:*

	Varje vecka	Mer sällan	Aldrig
Sittplatser bra	45%	30%	30%
Sittplatser inte bra	33%	28%	17%
Finns inte sittplatser	22%	42%	53%
Totalt antal	173	74	47

En jämförelse mellan användning av utemiljön sommartid och inställningen till sittplatser visar att de som använde utemiljön ofta var mer nöjda (men också oftare missnöjda) med sittplatserna och att de som mer sällan eller inte alls använde utemiljön ansåg i betydligt högre grad att det inte fanns sittplatser. Inställningen att det råder brist på sittplatser kan i och för sig bero på att man inte använder utemiljön och därför egentligen inte vet. Inställningen kan också grunda sig på en uppfattning att det faktiskt finns dåligt med sittplatser och att man därför inte använder utemiljön.

Tabell:

Hur ofta används utemiljön sommartid

Inställning till parkbänkar/soffor sommartid – Stad

(sammanslagen tabell)

	Bra	Ej bra	Finns ej	Totalt antal
Gävle:				
Varje vecka	33%	17%	50%	18
Mer sällan	4%	23%	73%	22
Inte alls	10%	15%	75%	20
Uppsala:				
Varje vecka	34%	31%	35%	83
Mer sällan	36%	25%	39%	36
Inte alls	37%	21%	42%	19
Norrköping:				
Varje vecka	60%	39%	1%	72
Mer sällan	50%	44%	6%	16
Inte alls	63%	13%	2%	8

När vi delar upp materialet på respektive städer visar det sig att merparten av det fåtal som inte alls eller sällan använde utemiljön i Norrköping var nöjda med sittplatserna. Bland dem som ofta använde utemiljön, var nästan 40% missnöjda med sittplatserna. I Uppsala var uppfattningen mera jämnt fördelad över de olika kategorierna. Där var man i ungefär lika hög grad nöjd som missnöjd med sittplatserna, eller ansåg att de inte fanns, vare sig man använde utemiljön eller ej.

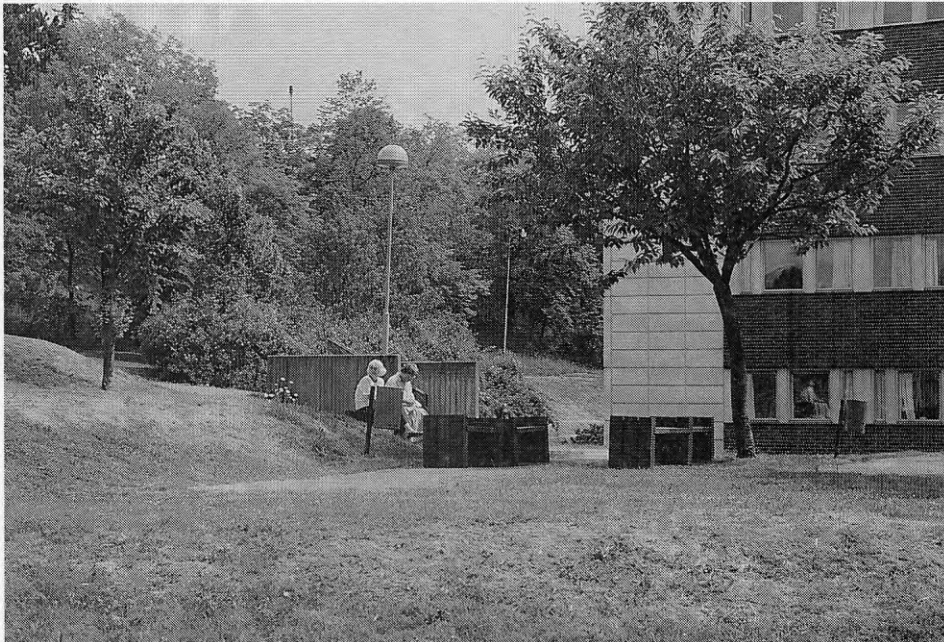

Bild 63 Från platsen under träden har man lite utsikt. Norrköping.

I praktiskt taget samtliga intervjuer beskrevs något om parkbänkar. Allmänt var det vanligt att man hade använt dem i något sammanhang, för att sitta och prata med någon eller vila på efter en lunchpromenad. Bänkar utanför entréerna används för korta raster och för att sitta ute och röka, vilket vi beskrivit tidigare.

Inte någon intervjuperson i Norrköping uppgav att de saknade parkbänkar, trots att enkäten visade på ett visst missnöje. De intervjuade ansåg att det fanns tillräckligt och framför allt framhölls bänkarna utmed stråket förbi restaurangen och mellan Invandrarverket och Luftfartsverket. Några av de intervjuade i Uppsala framförde önskemål om parkbänkar. Visserligen finns bänkar i den lilla parken utanför Livsmedelsverket, som några ibland använde, men det är framför allt utmed stråk som bänkar behövs, menade några. Liksom i andra sammanhang när man talar om sittplatser utomhus finns dock en viss reservation. Parkbänkar kan vara begärliga stöldföremål, vilket framförts i någon intervju, men det kan man i och för sig lösa med tunga eller fastsatta möbler. Ett annat argument mot parkbänkar är att de kan locka människor, som man inte vill ska vara intill arbetsplatsen, att söka sig dit. Stökiga personer som för med sig oro och nedskräpning.

Vid samtliga anläggningar används gångstråken och gräsmattorna i och omkring anläggningarna av allmänheten. Hundrastare är en grupp som många intervjuade uppgav att de såg passera genom anläggningarna. Som ett inslag i t ex utsikten är det trevligt att se dem, men på vissa ställen är de så flitigt förekommande att de anställda anser att gräsytona blir alltför förorenade.

- Det skulle bara vara äckligt att ha bänkar där, fast det skulle vara trevligt att sitta... hundarna gör sitt och ingen tar upp efter dom... det går speciellt en kvinna med en stor hund flera gånger om dagen. (Stråk bakom landsbygdsenheten i Uppsala).

- Det är synd att hundägarna tror att det bara är att rasta hundarna här. Om vi hade en gräns skulle det synas att det är vår mark och då kanske dom tog mera hänsyn... (Norrköping).

Anläggningen i Norrköping var den som var klart mest utnyttjad av allmänheten. Hundrastare och skolbarn promenerade igenom, ofta på väg till och från Oxelbergsparken. Många äldre satte sig en stund på bänkarna i slutningen eller vid dammen utanför invandrarverket. De driftansvariga menade att bekymren med allmänhetens användning var små, men man höll på att byta ut alla lösa bänkar mot markfasta, då det var ganska vanligt att bänkar vältes omkull på helgerna. Ett speciellt problem var dammen, som man ibland fick städa ren från jord och växter efter ungdomars framfart i början på sommarlovet. Att miljön skulle vara fortsatt tillgänglig för allmänheten såg man ändå som självklart.

I Gävle finns inga sittplatser förutom utemöblerna sommartid. Det har inte framkommit i intervjuerna att man funderat över att ha speciella parksoffor som står ute längre tid än dessa möbler, vilket kan bero på den begränsade ytan och närheten till den starkt trafikerade Västra vägen. Vid entréområdet finns inte heller plats för någon bänk. Skulle man vilja sitta ute en varm vårdag innan sommarmöblerna plockats ut, så får man ta med sig en stol, berättade en anställd.

Utemöbler sommartid

Allmänt är man vid myndigheterna ganska nöjda med utemöblerna sommartid i den mån man ansåg att det fanns sådana. Vi antar att man menar såväl de "egna" på innergårdar och andra "privata platser" som de som hör till lunchrestaurangerna. I Uppsala fanns de allra flesta (33 personer av 39) av

dem som menade att man inte hade utemöbler. Totalt ansåg 20 procent av dem som hade sommarmöbler att de var mycket bra och 46 procent att de var ganska bra. (Bilaga 3:11, tab 21k).

Tabell:

Tillfredsställande utemöblering sommartid

	Bra	Inte bra	Finns ej
Gävle	82%	15%	3%
Uppsala	35%	41%	24%
Norrköping	74%	22%	4%

Som framgår av ovanstående siffror så avviker Uppsala från de övriga. Det framgick också under intervjuerna att man framför allt vid Skattemyndigheten och Länsstyrelsen i Uppsala saknade utemöbler för pausvistelser.

De lösa möblerna på uteplatserna tillhör myndigheterna själva – i motsats till permanenta parksoffor och bänkar som tillhör fastighetsägaren, Byggnadsstyrelsen/Vasakronan. Inom myndigheterna bestämmer och bekostar man alltså själv det som har med sommarmöbleringen att göra. Vid Invandrarverket har trämöbler bytts mot tåliga plastmöbler. Eftersom dessa drar till sig smuts, har man också skaffat dynor för att skydda kläderna.

Bild 64 Vid Invandrarverket har man ordnat det praktiskt på innergårdarna – askkopp, sopkärl och låda för stolsdynor.

Gångstråk

I såväl Uppsala som Norrköping finns gångstråk utanför och inom anläggningarna (mellan husen), medan det inte finns sådana inom anläggningen i Gävle. Dessa stråk fungerade enligt siffrorna i enkäten bra för de anställda, inte fler än cirka 10 procent i båda städerna var mindre nöjda med dem. (Bilaga 3:10, tab 21e). De problem som framfördes handlade i Norrköping om

sättningar i stråket mellan Luftfartsverket och Invandrarverket, men samtidigt framhölls att problemen åtgärdades regelbundet

- Det har ju varit väldigt sättningar ute på den väg man går till restaurangen. Men det har man ju sett att dom försöker åtgärda...

Samma problem fanns också i Uppsala där ett avsnitt av det genomgående stråket, som låg över en kulvert, måste läggas om varje år för att vara framkomligt. Stråken används av anställda under t ex lunchpromenader, vilket vi tidigare beskrivit. Vid observationer i Uppsala och Norrköping har vi noterat, att de också uppskattas av äldre närboende, som går igenom och tittar på blommor och grönska.

Konstnärlig utsmyckning

Anläggningarna har en del konstnärlig utsmyckning, vilket framgår av beskrivningen av dem. Den, enligt enkäten, mest uppskattade konsten finns i Uppsala. Nästan 60 procent uppgav att de tyckte den är mycket bra (18%) eller ganska bra (39%). De flesta har uppmärksammat konsten inom anläggningen. Inte fler än 8 personer (6%) ansåg att det inte fanns någon. (Bilaga 3:11, tab 21h).

Bild 65 I Uppsala är de flesta nöjda med konsten. Ett antal bearbetade naturstensblock med uthuggna figurer.

I Gävle var 22 procent nöjda med konsten, medan 69 procent inte tyckte särskilt bra eller inte alls bra om den. I Norrköping var det ännu sämre ställt med konstutskattningen. Inte någon tyckte "mycket bra" om den och bara var femte tyckte att den var "ganska bra". Men här var andelen som ansåg att det inte finns någon konst ganska hög, 37 procent (Luftfartsverkets nära utemiljö saknar konstnärlig utsmyckning), så det är inte så att alla andra var missnöjda, även om de utgjorde 43 procent (Bilaga 3:11, tab 21h). Skulpturerna i Uppsala har framhållits av flera intervjuade som en tillgång i utemiljön.

- Skulpturerna därnere ser jag och dom är fina.

En intervjuad kvinna på livsmedelsverket är mycket nöjd med konsten och det har också hänt att hon tagit med vänner och bekanta för att förevisa den. Någon enstaka person har varit negativ till konsten:

- Dom där små gubbarna, stenarna vi har, står utställda lite här och var ... är ingenting man känner för, utan man blir lika förvånad varje gång man går förbi, varför står dom där egentligen... det måste finnas billigare grejor som uppskattas.

De få kommentarer vi mött om de konstnärliga inslagen visar att uppfattningarna skiljer sig åt, och en jämförelse mellan olika typer visar att den konst som är skapad av natursten i Uppsala tycks vara mer uppskattad än den övriga. Som vi sett av ovanstående citat är meningarna dock delade även om dessa. Däremot har vi mött kommentarer om konstverk som inte fungerar som avsett. Konstverket utanför Invandrarverkets entré i Norrköping har utsatts för kritik, vilket i första hand haft att göra med att det vatten som var avsett att flöda utmed skulpturen, aldrig kommit till. Utan vatten är den inte tilltalande, menar flera av de intervjuade, även om platsen är använd och uppskattad av en del. Liknande kommentarer har vi mött i Gävle, där den konstnärliga utsmyckningen också finns i entréområdet.

- Det är lite tråkigt med den där tredelade statyn vid pelaren. Sen ska det vara vatten, men det rinner inte nu... (Gävle).

Ett inslag som nämndes som positivt på Invandrarverket var de utställningar som den lokala konstklubben ordnade i foajén med verk av olika lokala konstnärer.

Bild 66 och 67 I Gävle uppskattas konsten av drygt 20 procent och i Norrköping av ett fåtal. I båda fallen saknar man vatten, som varit menat att förhöja upplevelsen.

Garnisonens konstinslag, som beskrivs i avsnittet om anläggningarna och som företrädesvis finns på de isolerade innergårdarna, ansågs inte tilltalande av de flesta. De stela kopiorna av träd, buskar och häckar i en helt obefolkad miljö, avvek från den övriga utemiljön, som gav ett betydligt grönare och "livligare" intryck med bland annat perenner, buskar och träd.

Favoritplatser

En aspekt av trivsel och uppskattning av miljön är om man har någon plats eller någon del som betyder något speciellt. Det kan innebära att den förknippas med trevliga händelser eller upplevelser. För den person som vistas utomhus kan det vara att den ger avkoppling, samvaro eller sinnesupplevelser. För den person som inte vistas utomhus kan det vara att se och iaktta något speciellt inslag utomhus.

I en öppen fråga ombads därför de svarande i enkäten att uppge vilken plats inom arbetsplatsens utemiljö som de uppskattade mest (favoritplats). Totalt svarade 250 personer på frågan och av dessa uppgav 43 personer att de inte hade någon sådan plats. Drygt 200 personer kunde alltså visa på en personlig preferens i förhållande till utemiljön. I Gävle var de två uteplatserna på södra gården mest populära (20 personer) och därefter var utsikter mot trädgård eller grönområde favoriter (10 personer). Andra enstaka svar (8 personer) handlade om parkeringsplatsen, träden, vårblommorna eller andra specifika inslag. Någon enstaka har nämnt en plats utanför anläggningen. I Uppsala var det vanligare att nämna någon plats utanför anläggningen (30 personer), oftast den lilla parken Kungsängstorg utanför livsmedelsverket. Inom anläggningarna skiljde sig Livsmedelsverket från Länsstyrelsen och Skatteförvaltningen eftersom innergårdarna är populära på Livsmedelsverket. Entrén var uppskattad av ett antal personer (8) på Skatteverket och restaurangens uteplats samt skilda delar av grönskan (som inslag i utsikten) runt husen framhölls av ett tjugotal personer totalt.

I Norrköping har många räknat in Oxelbergsparken i utemiljön (36 personer av 80), även om en del påpekat att den inte ligger inom arbetsplatsens utemiljö. Här var det betydligt ovanligare att inte alls ha någon favoritplats (8 av 80 personer). Innergårdarna har framhållits av anställda vid Invandrarverket (17 personer). Uteplatsen vid restaurangen har nämnts av ett tiotal personer. Andra platser som uppskattades av enstaka personer var dammen med bänkar vid Invandrarverkets entré, körsbärsträden mellan förvaltningarna samt de stora träden. Grönskan i allmänhet har ett par personer uppgett.

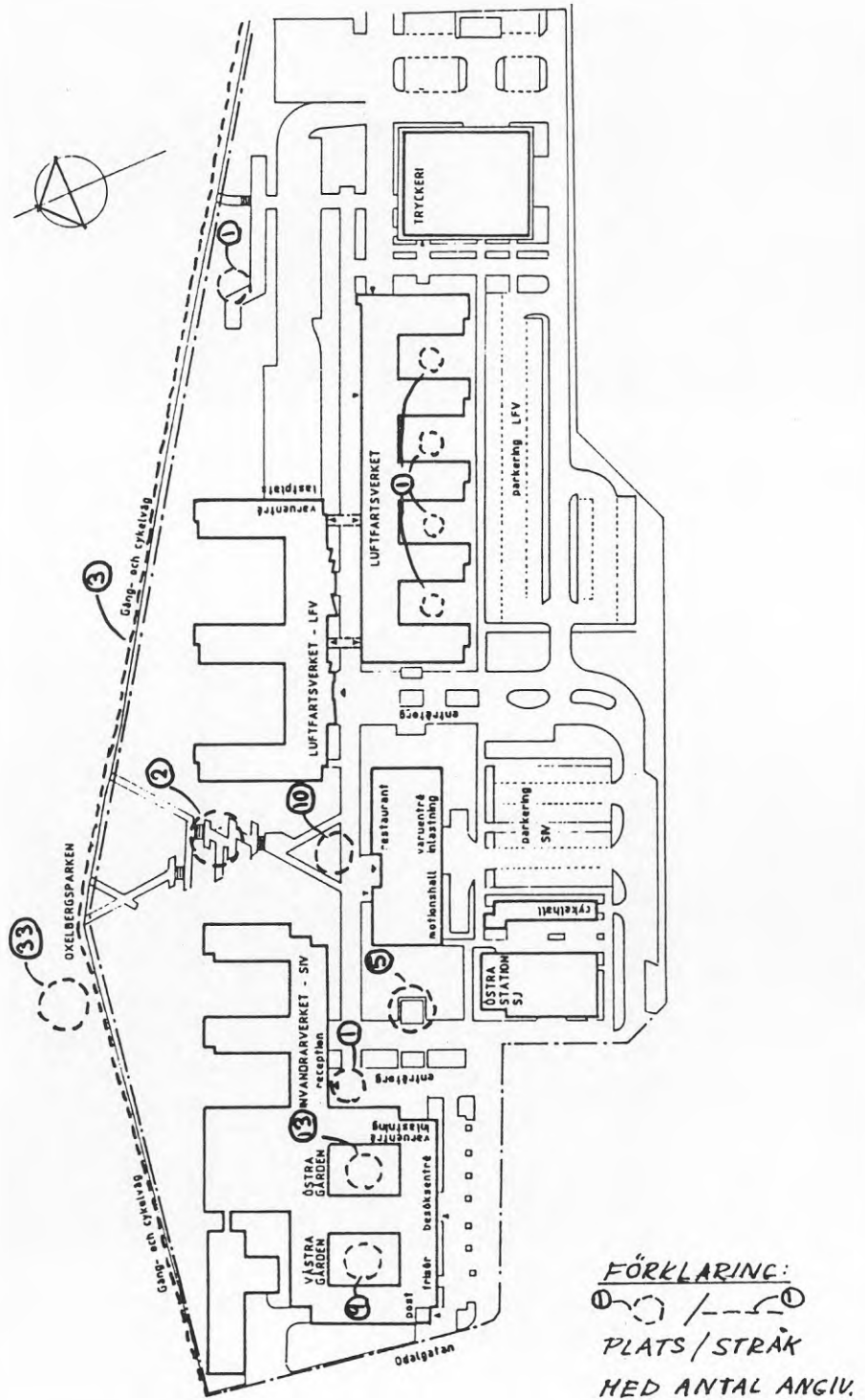
I samband med enkäten markerade en del sina favoritplatser på kartan. Vi har kompletterat med sådana verbala utsagor, som direkt pekar ut vissa platser. De kartsammanställningar, som redovisas här, kan innehålla flera val från samma person. Generella svar som "grönskan" eller "utsikten från fönster" har ej redovisats.

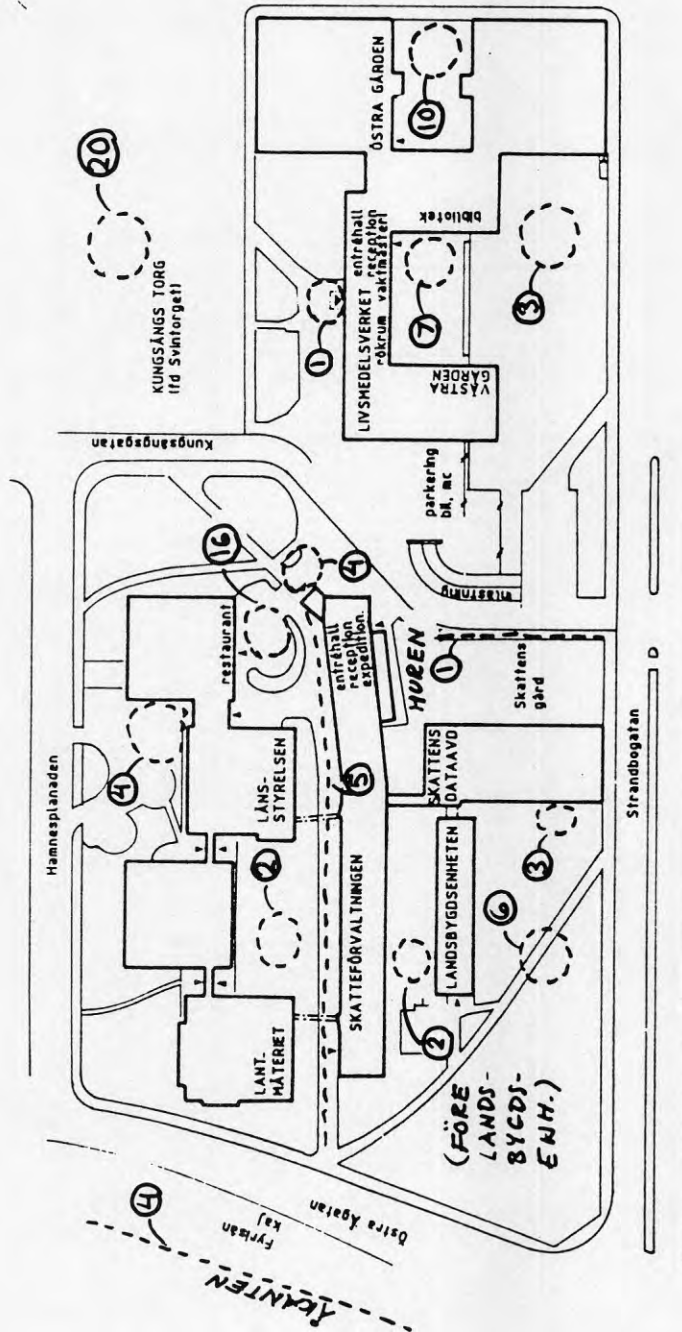
Bild 68 Bland favoritplatserna framträder de "privata" uteplatserna för dem som har sådana. Invandrarverket.

Bild 69 Att ha en park i närheten för promenad och vila är uppskattat, här Kungsängstorg vid Livsmedelsverket.

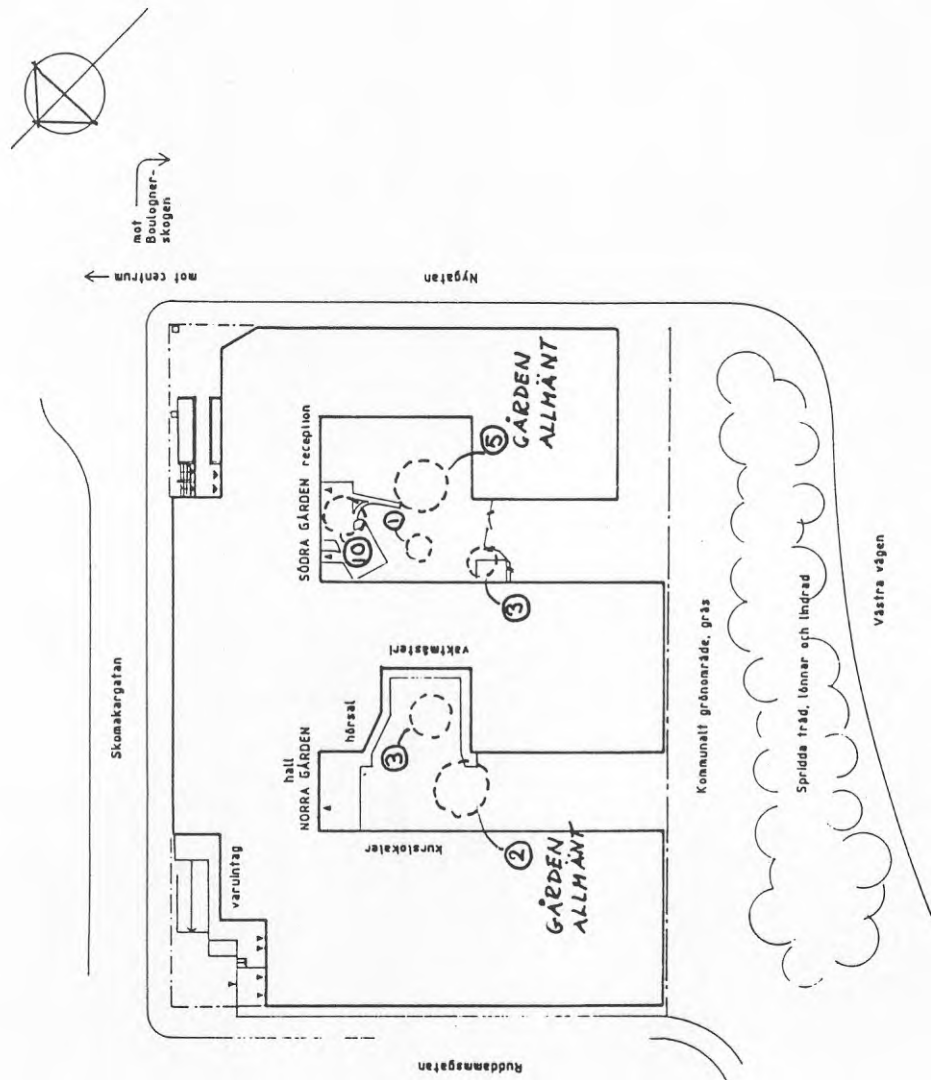

Favoritplatser. Norrköping.

FÖRKLARING: ① () --- ① PLATS/STRÅK HED ANTAL ANGIV.

Favoritplatser. Uppsala.

FÖRKLARING
 ○ PLATS MED
 ANTAL ANGIVELSER

Favoritplatser. Gävle.

Preferenserna varierar alltså med de skilda förutsättningarna och även i detta sammanhang framträder det "privata" som det som uppskattas, tillsammans med möjligheten att promenera kortare sträckor i närheten av arbetsplatsen. Där det inte finns privata uteplatser är det ofta en fin utsikt eller platser utanför anläggningarna som man relaterar till.

Cykelparkering

Transportsätt till arbetet varierar beroende på var man bor, vilka sätt som är möjliga (att gå, att cykla, att åka bil, att åka kollektivt). Vilket sätt man än väljer utifrån sina förutsättningar, är man berörd av olika praktiska överväganden. Eftersom arbetsplatserna ligger i förhållandevis stora städer är det nödvändigt för de flesta att välja något annat färdssätt än att promenera. Vi har bedömt det så att för denna undersöknings del är det mest intressant att ta reda på om man använder cykel- respektive bilparkeringarna och hur de fungerar.

Tabell:

Andelar som använder cykel- respektive bilparkering

Cykelparkering:	Bilparkering:				Totalt antal
	Finns ingen	Regelbundet	Ibland	Inte alls	
Finns ingen	0	1	2	2	5
Regelbundet	4	(2%) 7	(13%) 40	47	98
Ibland	3	(7%) 22	(11%) 33	24	82
Inte alls	5	46	37	(10%) 32	120
Totalt antal	12	76	112	105	305

Inte fler än 32 personer (10%) uppgav att de vare sig använde cykelparkering eller bilparkering intill arbetsplatsen. Var tredje person (2+13+7+11%) alternerade mellan cykel och bil och övriga uppgav antingen cykelparkering eller bilparkering regelbundet eller ibland. Andra färdssätt som förekom var att samåka, åka kollektivt eller promenera. Totalt använde cirka 60 procent regelbundet eller ibland cykelparkeringen och sannolikt kan vi dra slutsatsen att de övriga inte cyklade till arbetet. En liten andel ansåg att det inte fanns någon i lämpligt läge, företrädesvis i Uppsala (totalt 2%). Regelbundet cyklade var tredje anställd och i Uppsala var andelen 40 procent, betydligt högre än i Gävle och Norrköping (31 resp 22%). Om vi däremot lägger till de som cyklade ibland så blir det ungefär lika stor andel i Uppsala och Gävle (62 resp 63%) och i Norrköping något färre (53%). (Bilaga 3:11, tab 22). I stort ansåg man att cykelparkeringsplatserna åtminstone var ganska bra. Drygt var femte anställd var mindre nöjd och den andelen var i stort sett densamma vid samtliga anläggningar. (Bilaga 3:11, tab 21n).

Om vi ser på cykelparkeringsplatsernas läge och typ framgår att i Gävle och Norrköping finns cykelställ under tak samlade en bit från entréerna. På båda platserna har dock en del av de anställda valt att parkera närmare entrén, även om cykelställen har varit avsedda för besökare (Gävle) eller det har varit en grönyta som i Norrköping. I Norrköping har parkeringen blivit permanent eftersom Byggnadsstyrelsen ställt dit cykelställ så att en viss ordning kan bevaras. I Uppsala finns cykelparkeringsplatser på flera ställen inom anläggningen (se beskrivningar av anläggningar), men de platser som har tak under en utbyggnad är oftast överbelastade. Där parkerar anställda från samtliga anläggningar enligt intervjuerna, även om de är en bit bort. I Uppsala hörde vi flera synpunkter på cykelplatser. Bristen på cykelplatser sattes i relation till placeringarna. Totalt skulle antalet vara tillräckligt, men minsta motståndets lag gäller på så vis att man vill kunna ställa cykeln så nära som möjligt. Finns ingen plats nära, vill man åtminstone ha cykeln under tak, och då blir den platsen överfull med cyklar. På Livsmedelsverket valde många att parkera under tak, trots längre gångavstånd.

Bild 70 Vid Skatteförvaltningen i Gävle finns de ideala cykelparkeringsplatserna – nära och under tak – om än inte alldeles legala.

I Gävle finns en parkeringsplats under tak i anslutning till bilparkeringen och där ställde de flesta sina cyklar. Antalet är tillräckligt och den bit man fick gå spelade ingen roll för dem vi pratade med, med något undantag. Ett ställ i anslutning till entrén som egentligen var besöksparkering, användes av ett antal anställda, vilket inte var tillåtet. Dessutom utnyttjades en för cykelparkering förbjuden yta intill besöksplatsen, under tak närmast entrén. I enkäten uppgav någon att han/hon ställde sin cykel "olagligt" utanför entrén av bekvämlighetsskäl. Våra observationer tyder på att det måste vara minst ett 20-tal anställda som utnyttjade den platsen, och att framkomligheten för funktionshämjade var nedsatt.

I Norrköping ansågs allmänt att det fanns tillräckligt med platser, många ställde sina cyklar utomhus under träden vid Invandrarverket eller utmed gången mellan Luftfartsverkets byggnader. Man funderade också på att bygga ut och "legalisera" en cykelparkering vid Luftfartsverket. Det stall som fanns vid bilparkeringen användes också, men ansågs ligga för långt från entréerna för att bli allmänt använt. Det hade kodlås och skulle därmed vara tryggt för stöld och förstörelse av cyklar. Trots låsbarheten hade såväl stölder som förstörelse inträffat och man har därför förstärkt säkerheten ytterligare. I flera av intervjuerna uppgav de anställda att i den mån de lämnade kvar cykeln över natten använde de stallet, men under dagen var närheten viktigast. Under dagtid var det också tveksamt om cyklarna stod tryggare i stallet. De driftansvariga berättade att man nyligen gjort ytterligare en insats för att minska stöldrisken där. Man hade satt upp taggtråd innanför nätet. De funderade också på att anpassa anläggningen mer efter de spontana platser som kommit till. Den här gången gällde det att ordna fler ställ utanför Luftfartsverket, intill gången, där 20-30 cyklar brukade vara uppställda om dagarna.

Bild 71 På dagen är närheten viktigast. Cykelstallet ligger för långt bort. Norrköping.

Våra observationer visar på en delvis bristande överensstämmelse mellan cykelställens placering och utnyttjande av platser för uppställning. Den omfattande "vilda" cykelparkering, som förekommer verkar relativt disciplinerad, även om vi både vid Invandrarverket – där de nya cykelställen inte satt fast – och vid skattehuset i Gävle kunde se att cyklarna stod så att de kunde vara till besvär för rullstolsburna och synskadade. Vid Skattemyndigheten i Uppsala, där det vid våra besök fanns minst 20 fritt uppställda cyklar, fann vi dem aldrig annat än välordnade, ur vägen för entrén, men så behöver det förstås inte alltid vara.

Som vi kunde se, är det många som kan tänka sig gå en bit extra för att få cykeln under tak, som t ex i Uppsala där man från Livsmedelsverkets huvudentré har drygt 20 meter till närmaste cykelställ och ca 50 meter till platsen under tak. Cykelstallet i Norrköping hade ändå mest tomma platser och tycks ligga för långt bort för de flesta. Hit är det cirka 100 meter utvändig väg för merparten av de anställda som då, antingen det är tillåtet eller ej, har tagit andra platser i anspråk. I Gävle fördelar sig cyklarna – förmodligen relativt jämnt – mellan de anvisade platserna under tak ca 35 meter från entrén och förbjudna platser, delvis under tak och intill entrén.

- Det finns ett stall med tak och lås, det använder många av våra tjejer (på sektionen). Men det har hänt att cyklarna inte fått vara ifred fast dom stått där. Många ställer också cyklarna under träden. (Norrköping).

Bilparkering

Precis som man vill kunna parkera sin cykel nära entrén, är det viktigt att kunna ha sin bil så nära som möjligt. Närheten är relativ och utgår från hur parkeringen är placerad i förhållande till husen. Finns en parkering i anslutning till en anläggning, är det naturligt att man vill kunna parkera där. Om

det finns alltför få platser, blir ett antal personer utan och får då söka platser utanför. En viktig aspekt i det förhållandet är kostnaden. För att få en kostnadsfri eller billig parkering kan man bli tvungen att ställa bilen ganska långt bort, vilket är en källa till stor irritation. Det blev vi varse i intervjusituationen. Den fråga som gav upphov till känslouttryck i negativ bemärkelse var just frågan om parkeringsplatser för bil.

Det är framför allt vid två anläggningar som vi fått information om brist på parkeringsplatser och det är i Uppsala samt vid Invandrarverket i Norrköping. Även Luftfartsverket hade tidigare brist på parkeringsplatser, men har under undersökningens gång fått flera. Det är totalt bara en tredjedel av de som besvarat enkäten som aldrig använder parkeringsplatsen utomhus. (Bilaga 3:11, tab 23).

I Uppsala är andelen som aldrig använder parkeringsplatsen (inklusive de som anser att det inte finns någon), betydligt högre än i de båda andra städerna (drygt 50% mot 24 resp 20%). (Bilaga 3:11, tab 23). Vi har tidigare sett att fler i Uppsala regelbundet cyklar, så det finns anledning att tro att man faktiskt inte kör bil till arbetet i samma utsträckning. Det är inte heller så att det finns andra parkeringsplatser till rimliga kostnader i närheten, som det är möjligt att använda. Den stora skillnaden mellan Gävle och Norrköping å ena sidan och Uppsala å andra sidan är att i de båda förra finns parkeringsplatser som enbart kräver tillstånd att parkera. Kostnaderna belastar inte de anställda direkt i form av avgifter. I Uppsala är de närliggande parkeringsplatserna kostnadsbelagda med en dryg månadskostnad, mellan 600 och 700 kronor per månad. Livsmedelsverket har ett fåtal gästplatser som de anställda kan använda tillfälligt.

- Då och då har jag bil i tjänsten... Då lånar jag någon av gästparkeringarna... Det är lite synd att det bara finns tre och dom ska egentligen vara för besökarna.. Å andra sidan finns ingenstans att stå om man bara har bil någon enstaka gång. Man kan ju inte abonnera på en plats bara för det.

En synpunkt på bilparkeringsplatser lägger en anställd i Uppsala, som själv cyklar och åker buss, beroende av väder:

- Det är bra att det inte finns platser för anställda, man kanske gärna tar andra kommunikationsmedel om det inte är så lätt att få parkeringsplats. Men dom som verkligen behöver parkeringsplats bör ju få det... Men hur man ska lösa det vet jag inte..

I Uppsala är det svårt för den besökande allmänheten till Länsstyrelsen och Skattemyndigheten att hitta parkeringsplatser i närheten. Enligt en chefsperson har detta lett till mycket irritation bland personer med korta ärenden. Många felaktigt uppställda bilar har också noterats vid observationer. I Norrköping och Gävle finns alltså betydligt bättre förhållanden än i Uppsala. Men det hindrar inte att det finns ett visst missnöje med att antalet platser inte räcker till.

- Vi hyr för närvarande, och sedan några år tillbaka, en tom rönningstomt i anslutning till tomten... Den hyr vi åt personalen... men eftersom vi kör efter den principen att först till kvarn..., så har ingen reserverad plats... Dom räcker inte.. Vi har 46 platser idag, men det är alltid några som kommer sent och då får dom parkera på andra ställen, gator osv. Sen har vi då dessutom garaget nere i källaren. Där hjälper vi dom få som vill ha och betala för en plats därnere. (Gävle).

I Norrköping har Invandrarverkets personal uttryckt problem med brist på platser:

- Det gäller att vara före åtta på morgonen. Kommer man senare får man åka omkring långt. Man får stålla sig bakom Oxelbergen om man har otur. Det är en bra bit bort då... Men här är det gratis om vi bara har tillstånd.

Män använde betydligt oftare bilparkeringsplatserna. Kvinnor cyklade i högre grad och tog sig till jobbet på annat sätt, t ex promenader, åkte kollektivt och samåkte. (Bilaga 3:11, tab 22-23).

Ungefär 57 procent i det totala materialet tyckte att bilparkeringsplatserna var bra, men städerna skilde sig markant åt. I Gävle var praktiskt taget samtliga mycket (35%) eller ganska nöjda (55%). I Norrköping var det några färre som var mycket nöjda (19%), och ungefär samma andel (56%) var ganska nöjda. I Uppsala som har ett annat system än de båda andra, var bara 3 procent mycket nöjda, medan 27 procent var ganska nöjda. Så stor andel som 70 procent tyckte alltså att det var dåliga bilparkeringsförhållanden eller ansåg att de inte fanns. (Bilaga 3:11, tab 21m). Andelen var något mindre (60%) bland dem som regelbundet eller ibland använde parkeringsplatserna. Motsvarande andel i Gävle var 6 procent och i Norrköping 19 procent.

Inomhusmiljön

Denna rapport om utemiljön handlar i ett tidsperspektiv om en liten del av arbetsdagen. För välbefinnandet har den dock framstått som en viktig del. Den handlar om de tider då man har paus och kopplar av från det direkta arbetet. Det är då man har tillfälle att mer informellt vara tillsammans, ibland har man tillfälle att stråla samman för gemensamma promenader eller pratstunder inom- och utomhus. Vi har vid observationerna kunnat iaktta att de som gått ut under lunchen mycket ofta gått i par eller fler tillsammans. Det har också framgått i intervjuerna att om man tar en promenad så gör man det oftast tillsammans med någon, medan om man uträttar ärenden så sker det lika ofta eller oftare utan sällskap. I det senare fallet är man mer rationell och har större brådska. Så beskrev en kvinna sina lunchvanor, som är mycket lika många andras:

- Jag har alltid mat med mig som jag går ner och värmer i mikron. Vi har en så'n i pausrummet. Sen brukar jag alltid gå ut, antingen på stan en sväng runt torget, men har jag inget ärende så brukar jag "lura" med mig någon och då går vi en sväng i skogen. Jag vill gärna ha någon med mig... dagarna blir så långa om man inte går ut och får luft.

Nästan 70 procent av de tillfrågade i enkäten uppger att de vistas utomhus kring arbetsplatsen tillsammans med arbetskamrater. (Bilaga 3:2, tab 6C). I Norrköping har man också använt utemiljön som arena för storsamlingar av samtlig personal under lunchen då underhållning arrangerats. Det är händelser som har framhållits i intervjuerna, dels som tillfällen att träffas utomhus, men också i förhållande till utemiljöns möjligheter. Men det är trots allt i inomhusmiljön som man tillbringar dagen i arbete och samvaro. Om utemiljön ger rekreation och återhämtning, så är det i inomhusmiljön som energi förbrukas.

I beskrivningen har det framgått att intresse och behov av utevistelse under pauser skiftar, och ibland har dessa skillnader med just den inre miljön att göra. Vi kan inte utifrån undersökningens resultat ge en fullständig bild av samband mellan inre och yttre miljö, men vi kan peka på några aspekter som visat sig ha betydelse för förhållandet till utemiljön.

Funktionell men inte odelat trivsamt

En jämförelse mellan städerna visar att andelen mycket nöjda med arbetsmiljön inomhus var ungefär lika stor (ca 20%), medan det i Gävle fanns en något högre andel ganska nöjda och i Uppsala en något högre andel mindre nöjda. (Bilaga 3:12, tab 25). Graden av tillfredsställelse har sannolikt med många olika faktorer att göra; några exempel är lokalernas beskaftenhet, mellanmänskliga relationer och typ av arbete.

En grundläggande förutsättning för arbetet är att lokalerna är funktionella. Totalt menade 84 procent att den inre miljön var funktionell, i Norrköping så stor andel som 91 procent. (Bilaga 3:12, tab 24). Det tolkar vi som att arbetsplatserna i de flesta fall fungerar praktiskt i yrkets utövande.

En analys av vad som gör att en andel är mindre nöjda eller missnöjda visar att det framför allt är dimensionerna trivsamt och möjligheter till social gemenskap som brister. Dessa är inte lika väl tillgodosedda vid de undersökta arbetsplatserna, eftersom nästan hälften av de tillfrågade inte ansåg inomhusmiljön trivsamt och lika många ansåg att den inte främjade gemenskap. (Bilaga 3:12, tab 24). De mycket nöjda hade dock inga direkta invändningar mot vare sig trivsamt eller möjligheter till social gemenskap.

Tabell:

Åsikter om inomhusmiljön – tillfredsställelse med inomhusmiljön

Mycket nöjda med inomhusmiljön:

Inomhusmiljön:				
Inomhusmilj:	Är trivsamt	Är ej trivsamt	Antal	
Främjar gemensk	90%	0%	45	
Främj ej gemensk	6%	4%	5	
Antal	48	12	50	

Ganska nöjda med inomhusmiljön:

Inomhusmiljön:				
Inomhusmilj:	Är trivsamt	Är ej trivsamt	Antal	
Främjar gemensk	38%	12%	80	
Främjar ej gemensk	24%	28%	75	
Antal	91	64	155	

Inte nöjda med inomhusmiljön:

Inomhusmiljön				
Inomhusmilj:	Är trivsamt	Är ej trivsamt	Antal	
Främjar gemensk	3%	21%	17	
Främjar ej gemensk	4%	72%	55	
Antal	5	67	72	

Av de 72 personer som inte var nöjda med den inre miljön ansåg 72 procent att den brast i såväl trivsamt som gemenskapsstöd. Endast ett par personer var nöjda med just de två värdena. Bland de ganska nöjda var meningarna mer delade, men nästan 40 procent ansåg den inre miljön både trivsamt och bra för gemenskapen. Övriga ansåg att det brast i något avseende eller båda.

Det är alltså i huvudsak brister i "mjuka" värden som föranleder ett visst missnöje med den inre miljön. Vilka inslag som kan räknas till dessa värden ger inte denna undersökning något direkt svar på, men några kommentarer om inomhusmiljön kan ges.

Ett problem som återkommer i intervjuer och i enkäter från samtliga arbetsplatser är att ventilationssystemen delvis inte fungerar. Det visar sig på så vis att vissa rum blir alltför varma på sommaren och ibland alltför kyliga på vintern. Ett exempel är en enhet i Gävle, som har upp till 30 grader inomhus varma sommardagar.

- ... det är en oerhörd hetta och arbetsplatserna efter den här sidan är olidliga, dom håller 30 grader och det är omänskligt... Det är så att man börjar i februari och säger att "usch, nu är det snart sommar igen och då ska vi sitta här med huvudvärk" ... man kan inte ha fönstret öppet, för man får ju inte in någon luft, utan man måste bomma för allt man kan..."

Den beskrivningen visar på extrema förhållanden, men det har visat sig förekomma svårigheter att tidvis hålla en arbetsvänlig inomhustemperatur på flera platser. Lösningarna har i regel varit att dra för gardiner och persiennor och därmed utestänga den yttre miljön, vilket för många påverkar trivselupplevelsen negativt. Solfilm är en lösning som man avser att pröva i Norrköping. Direkt solsken är naturligtvis svårt att komma ifrån, men i vissa fall irriterar det. På några arbetsplatser har också indirekt solsken via takplåt eller solfilm, som reflekterat ljuset gjort att man tvingats dra för gardiner.

- ... det som är irriterande i det här rummet är att det blir otroliga reflektioner i plåten på andra sidan gården. På eftermiddagarna när solen skiner går det knappt att titta ut genom fönstret ... jag får mörklägga här på eftermiddagarna på grund av taket... det gäller alla i den här längan. (Livsmedelsverket, Uppsala).

Ventilationsproblem och starkt solljus är ett par faktorer som påverkar trivseln, mörka arbetsrum och begränsad utsikt är ett par andra. Det är problem som är generella och svåra att råda över av den enskilde, men som har med trivsel och välbefinnande att göra.

- Arbetsplatsen är för trång. Lågt i tak, trånga korridorer, för många små rum. (Norrköping).

- På tok för trånga kontorsrum. Svårigheter att motta besök på rummet. Detta utgör ändå en stor del av arbetet. (Gävle).

De allra flesta kommentarerna har handlat om att, även om man är ganska nöjd, så uppskattar man inte små och mörka rum, ojämn temperatur, långa, mörka och trånga korridorer. På motsvarande sätt framhålls att en arbetsplats uppskattas om det finns färger, växter och omväxling. Det "enformiga" med gemensam färgsättning uppfattas som negativt.

På de arbetsplatser som ingått i studien har de allra flesta anställda egna arbetsrum. Av praktiska skäl har dock vissa grupper gemensamma arbetsrum, t ex växeltelefonister och expeditionspersonal. Önskemål från denna personal att få en icke undanskymd plats i anläggningarna har tillgodosetts i t ex Norrköping, där växeltelefonisterna på Luftfartsverket har sin arbetsplats

innanför glasrutor i entréhallen. På samma sätt har den personalen på Invandrarverket placerats i anslutning till huvudentrén och har större möjligheter att följa människors rörelser i huset och personligen se andra anställda. Det har varit positivt och bidragit till en ökad delaktighet i skeenden. Samtidigt är det från sådana "kollektiva" rum som synpunkter kommit på arbetsmiljön och behov av att komma ifrån korta stunder, gärna utomhus. De anställda beskrev att torr luft och surrig miljö är tröttnande, ofta var också en del av lokalen pausrum, bakom skärmar. Gröna växter och vädring underlättade delvis.

En del av trivsamteten på arbetsplatsen skapar de anställda själva. Det framgick tydligt i många arbetsrum att det var viktigt att sätta en personlig prägel på rummet, med hjälp av krukväxter, bilder, teckningar och annat pynt. Så är det också i många pausrum. I Gävle ansåg de anställda i något högre grad att deras inomhusmiljö var trivsam. Det som framhölls som positivt var att man inte hade långa korridorsystem, och dessutom hade man små "torg" med sittplatser och gröna växter. De anställda hade själva kompletterat med sådana växter i gemensamma utrymmen, för att få en ännu "mjukare" miljö. På samtliga arbetsplatser där man hade gröna växter framhölls de som ett positivt inslag, och bidrog till trivsel.

Bild 72 Färger, växter, omväxling, ljus, utblickar och personlig prägel är viktigt för trivselt inomhus. Uppsala.

Pausrum

I intervjuerna har man framhållit bra ljus, trevliga utblickar och bra möblemang som viktiga inslag för det egna arbetet och personliga gemensamhetsutrymmen som viktiga inslag för gemenskapen. Ofta har man också pyntat pausutrymmen med blommor, färggranna dukar och gardiner och dekorationer på väggarna. Att följa årstider och helger genom att byta dekorationer vid t ex jul och påsk, ger också en varierad och intim prägel åt pausrum.

- Vi går ut allihop, och vi försöker vara där samtidigt för att få lite gemenskap..

En vanlig modell är att en enhet eller en sektion på myndigheterna har gemensamt pausrum, men mycket ofta anser man att de är underdimensionerade.

- Vi tycker att det är för litet. Vi är 24 personer här som ska ha det och ska vi sitta alla samtidigt så är det trångt, det går nog inte. Visserligen är det många på den här enheten som är ute och reser, men på fredagseftermiddagarna brukar dom försöka jobba inne, så vi träffas då och har någon lättare information. Det brukar vi ta i samband med fiket. Men är vi alla så blir det trångt...

Ett sätt att undvika det problemet är att skapa öppna pausrum. De ger ljus och rymd och möjligheter att utöka antalet platser, men begränsar användningen eftersom det bland annat uppstår problem med matos vid lunchtid. De öppna pausrummen kräver att det finns kompletterande rum med kök.

- Pausrummen var öppna förut mot korridoren...inga väggar. Då hade vi värmeskåp, och att sitta där och äta med matos i korridorena, nej, det var inte bra. Det är bra att väggarna kommit upp och att det går att stänga till. Jag vill absolut inte ha in matos när jag sitter och jobbar...

En annan aspekt som framkommit i intervjuerna är att de öppna pausrummen får en mer offentlig karaktär och förtroliga eller konfidentiella samtal inte kan äga rum på ett bra sätt. Då är man hänvisad till samtal i arbetsrum. Än mer påtagligt är behovet av avskildhet i samband med lunchen. Att sitta och äta sin medhavda mat i ett pausrum som är öppet mot korridoren, ger en känsla av utsatthet. Man känner sig iakttagen av förbipasserande. På några håll har man löst det problemet med skärmar.

- Läget är ju inte det bästa för det ligger i en korridor och det är mycket spring där...till slut fick vi upp skärmarna som står där...

Slutna pausrum ger mindre ljus och rymd, men ger samtidigt mer avskildhet, speciellt intill korridorer. På Invandrarverket berättade en anställd att hon agerat för att bygga in ett öppet pausrum för att slippa matos. Ett sådant rum är också lättare att göra personligt pyntat. Många kommentarer vi fått i enkäten om arbetsmiljön inomhus har att göra med gemensamma utrymmen; oftast är det något man saknar eller är irriterad på som man beskriver. Här är några exempel från Norrköping:

- Dåligt med bra sammanträdesrum, fler men mindre rökrum önskas.*
- Lunchrummet är fint men lite för bullrigt när alla samlas...*
- Vi är 3 personer på min avdelning och vi reser mycket. När mina kollegor är borta kan det kännas som det är bara jag som jobbar på verket. Sitter sist i en korridor – och ser kanske inte någon på hela arbetspasset.*

Varje arbetsplats har sin struktur och därmed också de gemensamma rummen. Öppna eller slutna pausrum, tillgång till matuppvärmning eller ej i pausrummen, antal personer per pausrum, "enhetsprivata" eller allmänutnyttjade pausrum är några faktorer som på olika sätt bedöms inom verken och som de anställda reagerar på. Utan att ha gjort någon genomgripande undersökning av arbetsplatsernas förhållanden, så kan vi hävda att pausrummen är en viktig del av de anställdas allmänna förhållanden, och att de kräver såväl möjligheter till närhet och förtrolighet mellan ett fåtal individer

som möjligheter till gemensamma diskussioner och informationsstunder. Det är utifrån sådana överväganden som de anställda beskrivit sina förhållanden.

Några anställda berättar

En beskrivning av ett empiriskt material, insamlat via enkät, intervjuer och observationer, kan ge ett svåröverskådligt intryck. Resultaten och resonemangen gör att de enskilda individernas förhållanden som helheter försvinner och verkligheten splittras upp i många frågeställningar. Vi har därför valt att ge några kortfattade beskrivningar av anställda, som representerar några olika förhållningssätt till utemiljön. Dessa är resultat av såväl skillnader i tillgång till platser som skillnader i arbetsförhållanden. Personerna är inte unika, deras inställning och vanor delas av flera andra. De ska därför ses som "typfall" snarare än urskiljbara anställda.

Ulrika

Ulrika är tjänsteman på Livsmedelsverket i Uppsala och har ett omväxlande arbete med administrativa uppgifter. Hon har ett ganska litet eget arbetsrum, men uppgifterna innebär att hon rör sig mycket i huset. Hennes inledande kommentarer om utemiljön är engagerade och det är tydligt att utemiljön har betydelse för henne.

- Visst är utemiljön viktig. När man jobbar inomhus hela dagarna så måste man gå ut, och då är det skönt att man har nära till nåt trevligt hörn, gärna vackert. Det behöver inte vara stora anstalter för att det ska vara det. Det behöver bara vara välskött eller lite uttänkt. Det behöver inte vara märkvärdigt för att det ska vara trevligt.

Hon är ganska kritisk till utemiljön i några avseenden. Endast en av innergårdarna är möjlig att använda, anser hon. Den andra är inte tillgänglig, och det är den som ligger närmast till för Ulrika.

- Gårdarna är väldigt märkliga. Den som ligger närmast här (västra) ligger mot söder och den har en utgång via vaktmästeriet och det förstår man ju att dom inte vill ha en ström med folk... det är klart att man kan gå där, dom har aldrig sagt ifrån vad jag vet, men man vill ju inte gå in på andras arbetsplats och springa i vägen för dom. Det känns inte bra. Ett tag var det förslag att man skulle öppna nån dörr någon annanstans, men det blev inte så, för det är arbetsrum hela vägen runt.

Hon har sett att det finns några som använder gården ibland, men det finns inte mycket möbler. Rökare går ibland ut på den också. Den andra gården har korridorer närmast från två håll, så där är det ju lättare. Den gården, som ligger en bit bort, (västra gården) tycker hon ligger så inkilad och mörkt, att den inte är så trevlig. Den ligger ganska illa till också för henne, så det blir inte av att gå till den, även om det hänt någon enstaka gång.

Ulrika berättar att hon känner ett stort behov av att gå ut en stund, hon är på arbetsplatsen åtta timmar om dagen och det behövs ett "andningshål". Eftersom hon bara tar en halvtimmes lunch, så kan det inte bli långt. Men när hon går ut, så går hon alltid från anläggningen en bit.

- Vi har så pass bra att man kan gå ner mot ån. Det är klart att visst minskar platserna, nu har dom smällt upp hus på den fina gräsmattan framför kvarnen.

Hon betonar att hon inte promenerar varje dag utmed ån, det kan bli någon gång i veckan på sin höjd. Oftare går eller cyklar hon mot stan för att samtidigt uträtta något ärende. När hon bestämmer sig för att gå en kort promenad utmed ån, har hon oftast sällskap med någon arbetskamrat, men till stan tar hon sig själv för att vara så effektiv som möjligt. Hon umgås med arbetskamrater framför allt i pausrum under raster, men om det var möjligt att sitta utemera, så tycker hon att det är en bra plats att umgås. Hon har i regel mat med sig och äter i pausrummet

- Någon gång på sommaren äter jag i restaurangen och där kan man sitta ute. Det är skönt, man slår två flugor i en smäll. Men det får inte vara för varmt, för då är det hiskeligt varmt där. På senare år har dom haft parasoll, så det har kanske blivit bättre.

Att komma ut är viktigt för Ulrika, det framgår under flera tillfällen under intervjun. Hon behöver frisk luft och sol som ombyte. Vissa dagar är det mer viktigt än andra dagar. Men det har inte med stressiga situationer att göra, för när hon är inne i perioder av stress, avstår hon från utevistelse som så många andra.

Vi talar om dels utevistelse i form av promenad och den tycker hon fungerar bra, eftersom åpromenaden finns lätt tillgänglig. Ibland tar hon cykeln och åker till stadsparken, men det händer bara någon gång per år. Vi talar också om utevistelse i form av att gå ut under korta pauser och hon återkommer till den gård som ligger närmast till hands för henne. En dörr ut från ett "neutralt" rum, trapphus t ex, lösa möbler som kan flyttas i förhållande till solen samt trevlig och lättskött växtlighet är vad hon önskar sig där.

När vi kommer att tala om den övriga utemiljön, entré och gräsmattor menar hon att:

- Det är inte mycket att säga om den. Det är gräsmattor här och var, mot söder och mot norr är det gården eller torget (Kungsängstorg). Det tyckte jag blev väldigt trevligt när rundeln med gräs och träd kom. Sen är det statyn med grisar, som är inbyggd på vintern. Det finns inga sittplatser runt huset... Just mot Strandbodkilen är gatan väldigt trafikerad, så även om det är gräsmatta, det ligger mot söder och det finns träd, så tror jag inte... men det kan hända att det kan vara skönt alldeles intill huset med några sittplatser... Det är möjligt, eller om det drar till sig fel sorts människor. Men det kunde vara idé att göra en fin plats där.

Hon har inte mycket att säga om entrén, så länge det ser något så när välskött ut accepterar hon den.

- Den är väl bra, jag har inte tänkt på den... Det krattas på höstarna. Den är som entréer i allmänhet... lite "skruttig"... men det finns en liten statygrupp som jag tycker om... nej jag har inget att säga om den.

Ulrika cyklar till arbetet så länge det är möjligt, hon bor så att hon kan välja cykelvägar genom parker och stadsträdgården. Hon åker olika vägar för att det är roligt. Hon har synpunkter på cykelparkeringen, antal och form:

- Det kunde vara mer, men i Uppsala räcker dom ju aldrig. Jag önskar att det fanns fler under tak. Det finns en, men det behövs minst dubbla rader. Kommer man lite senare på morgonen får man leta efter cykelplats... Det är möjligt att folk från Länsstyrelsen också ställer sina cyklar där, jag tycker att jag känner igen några. Deras platser räcker väl inte heller. Det skulle absolut behövas fler platser, helst under tak. Det skulle faktiskt vara bra om man kunde låsa in cykeln, för här i Uppsala så stjal dom ju som korpar...

Själv använder hon inte bil och har ingen direkt uppfattning om hur det är med platser för bilar, men hon är irriterad på att bilar parkeras på plattorna utanför entrén. Det är störande när man går där och inte förväntar sig bilar, man går i tankar och inte är beredd.

På frågan om vad hon anser vara viktigt i den inre arbetsmiljön, framhåller Ulrika ljus, tystnad och någorlunda frisk luft. Fläktsystemet fungerar inte riktigt bra, hon får ibland in röklukt i sitt rum, vilket är obehagligt.

Ulrika säger att som utemiljön ser ut nu, så förhåller hon sig i stort sett passiv till den, men om det var möjligt att utnyttja den västra gården, så skulle hon nog på en gång bli aktiv.

Bertil

Bertil har sitt arbete på en enhet vid Invandrarverket. Han börjar med att berätta om att utemiljön kring arbetsplatsen har många kvaliteter, bl a parken ovanför och Sylten, ett friluftsområde som Invandrarverkets personal har till sitt förfogande, men som ligger en bit bort från just denna anläggning. Inom anläggningen finns flera positiva inslag i utemiljön. Han ser sin arbetsplats som privilegierad i förhållande till många andra, framför allt de som ligger mitt inne i staden. De positiva förhållanden han ytterligare vill framhålla är att det är lite trafik samt att de har nära till parkeringsplatserna.

- Här har vi ju turen att kunna gå ut på innergårdarna. Det enda som är negativt är att det inte finns något tak för dem som röker. De går ut och ställer sig under taket vid lastningen och där blir väldigt tjockt... På innergårdarna blåser röken iväg så där gör det inget att det röks.

Bertil är en flitig användare av innergårdarna. Han använder dem vid lunch och kortare pauser. Efter att ha ätit lunch i pausrummet går han ut och sätter sig och dricker kaffe. Allt beror på väderleken, så snart det är tillräckligt varmt använder han någon av innergårdarna. Visst kan det bli väl varmt på sommaren, men då finns träden som skuggar, så i regel är det möjligt att vistas där, även riktigt varma sommandagar. Hans "hemmagård" är den östra, och det är oftast den som han använder. Som kommentar till gårdarnas utformning säger han:

- Finge jag själv bestämma, så skulle det vara mer blommor... men det kanske är svårt att sköta med vattning. Det blir ju väldigt varmt och torrt därinne. Det är väl en kostnadssak det där med blommor. Men det är ju inte så svårt att sätta ut några urnor eller plantera blommor i landen... buskarna har vuxit upp och tagit överhanden.

Han är irriterad över att förändringar i växtligheten inte följs upp. Ett hål i "trägolvet" på den ena innergården efter ett nedtaget träd har t ex inte fyllts igen.

- Då det /trädet/ dog sågade dom bara ner det och lät hålet i trallarna vara kvar...

Annars är han mycket positiv till trägolvet på den västra gården. Stenplattorna på den östra sätter sig och får läggas om emellanåt, senast för ett par år sedan.

Bertil berättar att det är väldigt många av de anställda som använder innergårdarna från alla delar av huset, men han upplever inte att det finns för få platser. Det har utvecklats en informell ordning, som gör att alla inte fikar samtidigt, utan man går om varandra. Visst händer det att några får ta extra stolar med sig ut, men i regel är det inga problem med antalet platser. Han återkommer till att innergårdarna sannolikt skulle användas än mer om det fanns tak för rökarna. Han själv håller sig till de officiella rasterna och då är det viktigt att komma ut, tycker han, få lite frisk luft. Lunchen är bara en halvtimme och med den korta tiden är det mycket värdefullt att ha platser inom anläggningen. Tiden är en faktor, men han menar också att det finns fler förhållanden som gör att man uppskattar just innergårdarna. Det är ingen utifrån som ser att man sitter där, det är lugnt och skyddat från människor såväl som från hård blåst och trafik.

När vi talar om utemiljön i övrigt kring anläggningen är det växtligheten som Bertil är något negativ till. Där finns mest buskar och träd, vilket i och för sig är trevligt, men han saknar blommor och färger. Mot sommaren planteras blommor runt fontänen och det placeras blomkrukor vid entrén. Då livas anläggningen upp och det blir trevligt en tid. Han har sett planterade blommor trampas ned så ofta och han inser att det blir dyrt att ersätta.

Genom anläggningen promenerar många människor och grupper på väg någonstans. För det mesta är det trevligt, han ser dem också från sitt fönster, men han kan också se att det för med sig visst slitage. Vårblommorna kring fontänen trampades ned. Han ser också stora fördelar med att ha stora ytor, gräs och park i och intill anläggningen, även om han själv mycket sällan utnyttjar dem, eftersom han är nogga med sin tid och helst inte vill ta mer än 30 minuters lunch. Gräsytor används av andra än de anställda:

- Det är mycket folk som går här, folk som vallar sina hundar, barngrupper och andra. Det är inte så trevligt med hundar, för då vill inte folk sitta där hundarna har varit. Men vi har i alla fall haft picknick i parken, vi går ibland upp hela gäng och sätter oss i parken och äter middag. Rätt som det är ser man gäng som sitter där med lite sallad eller så. Sen bakom kullen har vi en skidrottsanläggning där man kan spela brännboll och sådant, där verket brukar ha turneringar på kvällarna ibland.

Bertil är nogga med att komma tidigt på morgonen för att få parkeringsplats. Han kör alltid bil och vet att det är först till kvarn... Han är mycket irriterad över den dåliga disciplinen vad gäller cykelparkeringar.

- Det är väldigt dålig disciplin. Titta därborta! Det finns en blindskola i närheten och om det kommer en synskadad ensam så står han på huvudet på dom där cyklarna som står mitt på gången. Hela gången är full därborta. Ändå finns cykelgarage med port-

kod och allt, men det hjälper inte. Dom ids inte gå högst 25 meter som det är att gå... Man har satt upp cykelställ mellan träden, men det hjälper inte för när dom är fulla så står cyklarna på gången sedan.

Entréområdet är Bertil delvis nöjd med och delvis kritisk till. Statyn med vatten runt om är en god idé, men eftersom vattensystemet inte fungerar så faller idén med konstverket som sådant. Vattnet i dammen blir lätt smutsigt när det står så stilla. Entrén ser ganska trist ut fram till dess blommor i krukor place-ras utanför, då blir det väldigt vackert, tycker han. Sopcontainers intill lastkajen ser inte så trevliga ut, även om de delvis skymms av syrénhäckar på vår och sommar. Det är brist på utrymmen för behållare med tanke på sop-sortering som gör att de måste stå utomhus.

Han, liksom flera andra på Invandrarverket, har funderat över de öppna gårdarna mot Oxelbergsparken. De skulle kunna vara trevliga att använda, men det skulle av säkerhetsskäl vara nödvändigt att innesluta dem eller någon av dem, med t ex ett plank. Det skulle i sin tur begränsa utblicken mot Oxelbergsparken, vilket skulle vara en nackdel för de anställda. Men platserna är trevliga i utsikten, så de fyller ändå en viktig funktion, enligt Bertil.

Skötseln av utemiljön som helhet är Bertil nöjd med, den har varit bra under ett par år. Det långa gångstråkets plattor har fått läggas om vid flera tillfällen på grund av sättningar. Grönskan i den yttre miljön sköts bra. De platser som man ser varje dag och iakttar är innergårdarna och där kunde man önska något mer av skötseln.

- Dom rensar emellanåt, men det behövs mer. Jag såg att det växt upp en massa lövsly bland buskarna, men det kanske görs något åt det före sommaren.

Bertil kan betraktas som en ganska typisk representant för de anställda på Invandrarverket. Han är mycket nöjd med utemiljön som helhet, och innergårdarna och policyn kring användandet gör att många använder dem och delvis kanske på bekostnad av den övriga yttre miljön. Men innergårdarna gör att man i hög grad ser utemiljön som en användbar del av den totala arbetsmiljön.

Karin

Intervju med Karin som har en servicefunktion på en arbetsplats som saknar egen skyddad uteplats. Karin har mycket kontakt med allmänhet och anställda, som hon serverar på olika sätt. Hon och hennes nära arbetskamrater är bundna till sina respektive platser, vilket innebär att arbetsuppgifterna praktiskt taget uteslutande äger rum vid det egna bordet. För Karin är det mycket viktigt att få tillfälle att röra sig eller komma ifrån under raster. Arbetsplatsen ligger i nära anslutning till entrén, och utanför denna finns ett par bänkar som är möjliga att använda. Att t ex ta med kaffekoppen under kafferasten och sätta sig därute är ett sätt att tillfredsställa behovet av rörelse och utevistelse. Vid praktiskt taget varje lunch går Karin och hennes arbetskamrater ut en stund, till centrum för att uträtta ärenden eller i ett närliggande parkområde. Ofta går de tillsammans.

- Men ofta när man går ut så pratar man inte så mycket. Det är så skönt att vila öronen. Så det är inte alltid man pratar, hellre nästan att man tar varsin tidning och

läser. För oss som sitter i ett "surr" hela dagarna är det nödvändigt att komma ifrån där man helt kan koppla av. Om vi sitter i vårt pausrum, så hör vi hela tiden dom andra, eftersom pausrummet och arbetsrummet är i samma lokal. Det är skönt att komma ifrån. Annars är kafferasten den enda stunden vi har tillsammans. Vi kan gå till ett pausrum som finns för våningen, men det fungerar inte för oss.

Det Karin talar om här, har vi kunnat se är ett vanligt förhållande för servicepersonal. Man sitter ofta i samma rum, växeltelefonister, expeditionspersonal m m, och pausrummet finns i anslutning till arbetsrummet, avskilt med ett draperi, en skärm och ibland en dörr. Det betyder att man delvis är isolerad från övriga personalstyrkan, och även om vi inte sett att man i någon högre grad saknar umgänge med andra, så har man i alla fall ett visst behov av att komma ifrån den egna platsen. Att gå ut är ett sätt, men det förutsätter att det finns någonstans att vistas utomhus.

- Om det fanns bord och bänkar på gräsmattan, skulle vi nog gärna sitta där, men det finns ingen dörr så då måste vi gå runt byggnaden.

Resturangens uteplats finns relativt lätt tillgänglig för Karin, och det har förekommit att man gått dit och fikat tidigare, men det blir alltmer sällan, eftersom det känns som att man bör köpa kaffe, glass e d där.

Ett annat fenomen som Karin framför i intervjun, och som vi noterat på flera "serviceplatser", är att utblickar genom fönster är mycket begränsade. Dels är personalen placerad i rummet på ett sådant sätt att bara ett fåtal eller någon enstaka sitter vid fönster och dels är utsikten som sådan begränsad av andra huskroppar eller buskage. Annars är det just buskarna och träden som Karin uppskattar kring arbetsplatsen.

- Blommande buskar som doftar uppskattar jag och man känner sig glad av dem. Likaså träden, man kan aldrig se sig mätt på dem.

Karin är nöjd med skötseln av utemiljön, av det hon ser. Hon har egentligen inte lagt märke till några detaljer, men hon menar att man tänker inte på sådant förrän det ser illa ut och det har det inte gjort, vad hon har sett. Entréer tycker hon allmänt ser lite tråkiga ut till statliga verk, men det kan förbättras med lite färger, vilket görs när blommorna i krukor kommer under försommaren. Hon reagerar också på bilar intill entrén. Det finns parkeringsplatser nära och bilarna behöver inte stå här. Men hon är å andra sidan starkt medveten om bristen på parkeringsplatser, eftersom hon ofta kör bil.

Under de sju år Karin arbetat har hon inte sett några större förändringar i utemiljön annat än att den underhålls. Hon ser att det finns folk som sköter utemiljön och att plattor sätts om där det behövs. Hon bor själv på landet och uppskattar naturen. Staden är egentligen inte intressant för henne annat än som arbetsplats, någonstans att uträtta ärenden, vilket hon oftast gör på lunchen, oftare än att gå promenader i området. Fritiden tillbringar hon praktiskt taget helt och hållet på landet.

Harald

Intervju med Harald i Gävle som har en arbetsledarposition och som också visat sig ganska engagerad i den yttre miljön. Harald tycker att han i sitt ar-

bete alltmer möter starka önskemål om uteplatser intill arbetsplatser. Det kommer från anställda såväl som från ledningshåll.

- Man är idag rätt så mån om att personalen ska få en bra arbetsmiljö över huvud taget och i arbetet så ingår ju också vissa rekreations- eller viloperioder. Kan då personalen ges möjlighet att vid bra väderlek vistas ute i anslutning till jobbet, så är man väldigt positiv till det.

Själv tar Harald de tillfällen han har i akt att vistas på arbetsplatsens uteplats. Han tycker också att antalet platser verkar räcka till och om inte, så får man vara så pass flexibel att man tar en stol med sig, det förekommer rätt så ofta. Lunchen tillbringar han alltid utanför anläggningen, han äter, och går ibland en liten promenad någonstans i staden. Men han har sett att det finns anställda som tillbringar lunchen på uteplatsen, även om de flesta tycks äta i pausrummen och sedan går ut och sätter sig en stund.

Att vistas utomhus gör att man kopplar av lite bättre, man får lite frisk luft och lite sol, vyerna vidgas lite grann. I det sammanhanget vill han också påpeka att det är viktigt med bra pausrum eftersom vädret ofta inte tillåter att man sitter utomhus. Man är idag betydligt mer mån om att pausrum inte ska vara i mörkerdelar av byggnaden. Man har bytt ut mörka pausrum mot ljusa fönsterförsedda sådana.

Arbetsplatsens uteplats används av anställda från hela byggnaden, att gå några trappor verkar inte vara något hinder, menar han. Det händer också att man har möten, i anslutning till eller direkt efter pauser. Det han saknar är ett tak. Den pergola som finns fungerar inte något vidare, växterna som ska klättra sprider sig dåligt och pinnar försvinner. Gräsmattan på den södra gården avstår man från att klippa fram till midsommar ungefär för att vildblommorna ska få blomma och sprida sig. Det ser Harald som en mycket bra idé. I övrigt finns en del perenna växter, men i rabatterna är det framför allt på våren som det är vackert, med alla lökväxter. Harald har ett förslag att man borde plantera vintergröna växter i trädgården, vilket skulle ta bort en del av det "grå" intrycket under höst och vinter.

Den större gräsmattan mot västra vägen används inte alls, annat än av hundrastare.

- Där har vi tidigare uttryckt önskemål att få en liten ridå av buskar i ytterkanten av gräsmattan mot gatan, dels för att markera att den tillhör oss och dels för att det blir en liten bullerdämpning från trafiken.

Det är möjligt också att den kan förhindra avgaserna att blåsa in mot huset. Trafiken ser Harald som ett problem för de anställda, han har ofta hört klagomål på huvudvärk med hänvisning till att avgaser tränger in när fönster står öppna.

- Rent allmänt så har väl nivån på skötseln legat lågt vad gäller gräsmattor, buskar och ogrärensning, dvs skötseln av den gröna delen har varit lite tveksam. När det gäller entrésidan så ser det fortfarande lite för skräpigt ut där, det borde sopas och hållas efter lite bättre..., tycker han. Man har ganska nyligen bytt entreprenör och hoppas att det blir bättre under året som kommer.

Harald har utsikt mot den ena gården och också en viss utsikt mot parkområdet på andra sidan västra vägen. Den är han mycket nöjd med och kvaliteten för honom är just att se bortåt parken, men också att kunna se ner på grönskan i trädgården. Men han har också erfarenhet av att ha utsikt mot en husvägg och är helt införstådd med att alla i byggnaden inte kan ha en fin utsikt. Det kan man i viss mån kompensera, menar han, med att inreda rummet på ett sådant sätt att utsikten inte blir så påtaglig, t ex med hjälp av krukväxter i fönster och också genom att ha ljusa och trivsamma pausrum. Det återkommer han flera gånger till under samtalet och menar att det är viktigt att sträva efter att alla får det så. Han berättar också att det förekommit att någon anställd mått dåligt av en dålig utsikt, och därför fått flytta till ett annat rum.

- Det verkar vara så viktigt att man har kontakt med utemiljön och det är inte så stor del av året som vi kan gå ut på pauser och det kan man försöka kompensera med en del luft inomhus. Nu har vi relativt stora "torg" och lite öppningar i huset, där vi har försökt ha lite grönska och lite konst, även om det inte är så mycket. Det finns i alla fall lite färgklickar.

Marie

Intervju med Marie, handläggare på Invandrarverket. Marie sitter med utsikt mot lummig grönska och är mycket nöjd med de stora träden, som ger skugga på sommaren, då rummet är "fruktansvärt hett". Hon har i övrigt inte funderat särskilt mycket över utemiljön, men är tacksam att innergårdarna finns för de tillfällen då hon har tid att vistas utomhus. Ofta har hon och några av hennes arbetskamrater mycket angående arbetet att tala om under pauser, och då sitter de i regel inne hos varandra. De kan gå ut på någon av gårdarna om det inte är många som sitter där.

- Vi brukar diskutera mycket inom den här avdelningen och vi behöver inte sitta inne, utan vi kan gå ut och fortsätta jobba, fastän utomhus.

Marie beskriver sig själv som inte särskilt aktiv i förhållande till utemiljön. Hon arbetar mycket intensivt och tar sig helt enkelt inte tid. Det enda hon har tänkt på när det gäller utemiljön är att innergårdarna skulle kunna användas mer om det fanns ett tak på åtminstone någon av dem. Men antal sittplatser och innehållet i övrigt är hon nöjd med.

- Man kanske skulle kunna ha som ett litet tak eller något någonstans på någon av gårdarna eller på bägge. Om det är så att det kommer en liten skur eller är väldigt varmt gör det inte nåt utan man kan sitta där i alla fall. Men annars är det väl bra som det är...

Skötseln av utemiljön är i hennes ögon bra, både innergårdarna och den övriga utemiljön ser prydlig ut. Det enda hon kommenterar är att hon sett att möblerna ibland ser smutsiga ut.

- Entrén? Nej, den har jag inte tänkt på. Den fungerar väl, men jag kan inte säga att jag har funderat över den ens. Den finns där bara. Sittplatser? Jag sitter aldrig utomhus annat än på innergårdarna. Men det finns nog tillräckligt för det står många bänkar där ute.

Pausrummet upplever hon som något för trångt, men hon framhåller fördelen med att kunna gå till andra pausrum, om hon vill vara ifred. Då kan hon ta sin matlåda och gå till ett rum där det finns bra med plats. Annars är Marie en av de intervjuade som utnyttjar restaurangen, även om hon inte sitter utomhus och äter, utan föredrar att sitta en stund efteråt utomhus. Det förekommer också att hon äter lunch på restaurang utanför anläggningen och i samband med det tar hon en promenad. Men annars händer det bara någon enstaka gång att hon går ut för att hon känner ett speciellt behov av att få frisk luft och lite motion. Hon cyklar i regel till och från arbetet och får därmed båda delarna. Om cykelparkeringsplatser säger hon:

- Jag tillhör dom ordentliga som ställer min cykel borta i cykelstallet, för jag vill inte ha min cykel stulen. Jag tycker det funkar jättebra. Där kan man ha sin cykel stå över natten om man tar sig hem på något annat vis... men det är klart att om alla ställde sin cykel där skulle det nog bli trångt.

Maries arbetssituation framstår under intervjun som ganska typisk för handläggare inom samtliga arbetsplatser vi har studerat. En intensiv arbetssituation, men i förhållande till t ex expeditionspersonal, ganska fri. Bundenheten finns till anläggningen, men inom den ganska rörlig på så vis att hon kan växla mellan arbetsrum, pausrum och till och med uteplatser.

Skötsel

Här följer en jämförande beskrivning av hur anläggningarna i Gävle, Uppsala och Norrköping sköts. Jämförelser har även gjorts med kvarteret Garnisonen i Stockholm där detta varit möjligt. Beskrivningen bygger på intervjuerna med de driftansvariga samt en bedömning av resursförbrukning och kostnader.

Organisation och kompetens

Organisationen för skötsel och underhåll skiljer sig mellan anläggningarna så som framgår av beskrivningen av respektive anläggning. I Gävle, Stockholm och Norrköping köps all skötsel och allt underhåll av entreprenörer, medan den löpande skötseln i Uppsala nästan uteslutande utförs i egen regi. Byggnadsstyrelsens driftansvarige var här också ansvarig för detta arbete. Den rena beställarrollen respektive den kombinerade beställar- och utförarrollen gav i viss mån olika förutsättningar. Den senare gav t ex större möjligheter att på egen hand omprioritera inom anslagna resurser oavsett vad skötselplanen angav. För de anläggningar där man köpte alla tjänster utifrån en kontrakterad skötselplan, måste en förändring föregås av en diskussion med entreprenören. I Uppsala angav den skötselansvarige också rutin och känsla hos personalen som avgörande för skötselns uppläggning, medan skötselplanen hade en underordnad roll. På så sätt kan man påstå att arbetet var mer formellt organiserat och att beställar-utförarrollen var mer tydlig i Gävle, Norrköping och i Stockholm än i Uppsala.

En annan skillnad var att den driftansvarige och tillika ansvarige arbetsledaren i Uppsala var utbildad trädgårdstekniker. De driftansvariga på de andra orterna var tekniker, men trädgårdskompetensen fanns i dessa fall hos central expertis hos Byggnadsstyrelsen och hos entreprenören. I Norrköping hade man tidigare upplevt problem i relationen mellan de mångsysslande driftteknikerna och markentreprenörerna. Sedan några år hade därför en person övergripande ansvar för markfrågor. Att ha en beställarrepresentant som kunde koncentrera sig mer på markfrågor hade, menade våra sagesmän, inneburit ökad säkerhet när det gällde resultatet av beställda arbeten. För de driftansvariga, som mest sysslade med tekniska problem inomhus som t ex värme och ventilation, var det en lättnad att slippa en del av ansvaret för en verksamhet, som man inte hade någon speciell kompetens för. I Gävle fanns också en viss specialisering. Men omfattningen var här inte större än att den markansvarige driftingenjören i huvudsak sysslade med andra uppgifter.

Både organisationsformerna och de olika kompetenserna hos de driftansvariga kan antas spela roll för de skillnader som gick att skönja i förhållandet till de anlitate entreprenörerna. När det gällde mindre förändringar i anläggningarna, som t ex utbyte av växter eller nyplantering av buskar, var det vanligt i Gävle, Stockholm och Norrköping att man bad skötselentreprenören om förslag på såväl utformning som kostnad. I Uppsala utförde man gärna sådana i egen regi eller köpte dem av olika entreprenörer enligt egen specifikation. Vid de lite större förändringar, som skett vid entréer, hade konsulterande projektörer anlåtats, medan en liknande utrustning inom Gävle-distriktet utförts i direkt samråd mellan driftansvarig och entreprenör. Det fanns här en tendens till striktare förhållningssätt till entreprenörer i Uppsala

än på de andra orterna, där man verkade ha en mer förtroendefull inställning till sina respektive skötselentreprenörer.

Bild 73 Här utförs ogrärensning i buskagen i Norrköping.

Värdet av utemiljön och dess skötsel

De driftansvariga, som vi intervjuade, uttryckte bestämt att det var värdefullt att ha en bra utemiljö kring arbetsplatsen, och att deras arbete med att sköta denna var viktigt. Alla trodde också att en trevlig utemiljö hade en positiv psykologisk effekt. I Uppsala och Stockholm betonades betydelsen av intrycket vid entrén både för besökare och anställda, medan utsikten och helheten framhölls i Norrköping. Alla menade att det var en stor fördel för anställda att ha tillgång till lättillgängliga platser att gå ut på vid raster – för att fika t ex. Överlag var samstämmigheten stor när det gällde att tala om vilka kvaliteter i utemiljön, som var viktiga. Hur det mer precist skulle vara för att vara bra, var det däremot svårare att få svar på. När det gällde utsikten var man dock helt enig om att det var grönska, och gärna lite rymd och rörelse, som man ville se.

Markskötselns kvalitet visade sig alla driftansvariga vara relativt nöjda med. I Gävle och Norrköping påpekade man också att man försökte ta de tillfällen som gavs att se över anläggningen, så att allt var i sin ordning. Ekonomiska besparingar hade ändå gjorts t ex i Gävle, där ogrärensningen minskats från tre till två gånger per säsong, vilket den driftansvarige tyckte gått bra. I Uppsala hade skötselpersonalen under senare år totalt sett fått utökade arealer att ta hand om, vilket gjort det svårare att hinna med. Här menade man att det kunde se dåligt ut ibland på våren, då inte den fasta arbetsstyrkan hinner med att hålla efter ogräs. Detta stämde väl överens med våra iakttagelser och observationer.

Även i Norrköping stämde våra iakttagelser med de driftansvarigas uppgifter. Här påpekade man att gräset alltid hölls kortklippt. Man menade att detta

var viktigt eftersom gräsklippning är något som folk lägger märke till. Här fungerade entreprenadförfarandet bra. Våren 1993 var tidig med en mycket stark utveckling av växtligheten och det krävdes god anpassningsförmåga hos skötselpersonalen för att hinna med allt som behövde göras och hallå anläggningen i ett vårdat skick. En fast, egen skötselstyrka, som i Uppsala, kommer kanske lättare "efter" i en sådan situation. Här kunde det ta några veckor in på sommaren innan man var ikapp med hjälp av skolungdomar.

Bild 74 Under vissa år har man problem med ogrärensningen på försommaren. Plantering på Invandrarverkets västra gård i Norrköping.

Förhållandet till hyresgästerna

Hur det arbete, som läggs ner på skötsel och underhåll av marken, värderas av hyresgästerna var de driftansvariga inte så säkra på. Man menade överlag att utemiljön inte var något, som man fick så många synpunkter på. Klagomålen var få och gällde mest vinterskötseln och, ibland i Norrköping och i Uppsala – cyklar och bilar, som ställdes på olämpliga platser. Ibland hände det att någon stördes av alltför skuggande träd, men ofta var det de driftansvariga själva, som uppmärksammade den typen av problem. Man menade på alla orterna att samarbetet med hyresgästerna var bra, vilket också de kontaktpersoner, som vi intervjuat bekräftat. De driftansvariga skulle uppskatta att få fler spontana kommentarer om sina insatser, men i de fall man frågat hyresgästerna och de anställda så hade man ofta upplevt ett positivt gensvar. Det man annars jämförde med i Norrköping och i Gävle var åtgärder i värme- och ventilationssystem, det som ofta gav direkt respons från berörda personer.

Kontakterna mellan de driftansvariga och hyresgästernas kontaktpersoner var överlag goda. Kontaktpersonerna menade också att Byggnadsstyrelsen och de driftansvariga var måna om att tillgodose hyresgästernas önskemål om förändringar. Man var i stort sett också tillfreds med skötseln, som man

menade måste vägas mot kostnaden. I Uppsala upplevde man ändå att skötselns hade försämrats något på senare tid, sedan skötselpersonalen hade flyttat sin hemvist från kvarteret. Men man påpekade att de alltid kom snabbt om det hände något. Den driftansvarige framhöll däremot de förbättringar, som den sedan några år specialiserade organisationen med en särskild markavdelning på orten inneburit. Det rör sig här om lite olika tidsperspektiv, men skulle kunna tolkas som att närhet till anläggningen också är viktigt förutom kompetensen. Det arbetslag som skötte området hade flera andra, mer krävande anläggningar att ta hand om och det fanns inte längre någon markansvarig som dagligen besökte anläggningen.

I Gävle kunde vi också konstatera att kontakterna inte alltid fungerade helt tillfredsställande mellan hyresgäst och driftansvarig, även om huvudintrycket var ömsesidigt positivt. Ett av de mest konsekvent framförda önskemålen från Skattemyndigheten och dess personal var att den inre delen av den södra gårdens gräsmatta skulle få vara blomsteräng på våren och klippas först på högsommaren. 1993 hade bara en mindre del sparats, där det fanns lökväxter, medan det område där det finns mest ängsväxter klipptes kort redan på våren-försommaren. Att lämna en del av gräsmattan som blomsteräng hade man gjort i flera år med samma skötselentreprenör. Någon förklaring till varför det blivit fel 1993 gick inte att få fram. (Missnöjet framfördes av några anställda i samband med våra observationer.)

I Norrköping, där det fanns en driftansvarig på plats, och kontakterna föreföll tätare än för de andra anläggningarna, fann vi också ett problem inom en ofta använd uteplats, som ej var löst. Inom trätrallsytan på Invandrarverkets västra gård fanns ett kvadratisk håll efter ett avverkat träd. Trots att det utgjorde en skaderisk och hade påpekats till de driftansvariga, enligt anställda vi talade med, tycktes de ha glömt att åtgärda det. Som vi uppfattade det var både anställda/hyresgäster och driftansvariga vid alla anläggningarna mycket måna om den goda relationen mellan brukare och förvaltare. Att upprepa klagomål om detaljer kan då bli något man undviker om de inte åtgärdas.

Förändringar – initiativ

Sedan anläggningarnas tillkomst har många större och mindre förändringar utförts i Norrköping och Uppsala, medan anläggningarna i Gävle och Stockholm inte utsatts för några större ingrepp. (Sedan drygt ett år tillbaka pågår dock en genomgripande ombyggnad av lokalerna i kvarteret Garnisonen i Stockholm som även ska omfatta markanläggningen så småningom.) Ofta är det förändringar i byggnaderna, som innebär markarbeten. I andra fall är det praktiska funktioner, som t ex trafiksituationen vid entréer eller upplevd brist på parkeringsplatser, in- och utlastning av varor m m som föranleder förändringarna. I Norrköping sade de driftansvariga direkt att frågor ofta kom upp i diskussioner och att det var svårt att säga generellt vem som förde dem på tal eller kom med förslag på förändringar. Det kunde vara fler samverkande skäl som framfördes av olika parter. Ett sådant exempel var de nyligen anordnade parkeringsplatserna för hyrbilar vid Invandrarverkets huvudentré. Kontaktpersonen här menade att förändringen måste utföras för att man hade så stora problem med böteslappar då bilarna stod felparkerade. De driftansvariga menade att huvudproblemet varit att de felparkerade bilarna skymde dammen och skulpturen. Problemen löstes genom en omläggning av ytorna.

I Gävle, där man nyligen avverkat flera träd på gårdarna, trodde den driftansvarige att det var på hans eget initiativ avverkningarna utförts. Men han hade diskuterat frågan med kontaktpersonen före åtgärd och var därför inte helt säker på vem som kommit med idén från början. I Uppsala byggdes entréområdet utanför Länsstyrelsen om för något år sedan, till allas belåtenhet. Kontaktpersonerna här menade att det var önskemål från personalen som låg bakom upprustningen. Man ville bli ha bänkar att sitta på och att cyklarna skulle komma bort från entrégången. Den driftansvarige menade däremot att det var hans initiativ att åstadkomma en mer representativ entrémiljö, som låg bakom. Alla de ovan refererade fallen relaterar till nyligen genomförda förändringar. Att få klarhet i hur tidigare utförda förändringar kommit till är svårt om de inte finns dokumenterade.

För de anläggningar som har skötselhandlingar upprättade av Byggnadsstyrelsens marksektion finns det, i samband med olika revideringar av handlingarna och kontroll av skötseln, noteringar och förslag till underhåll och upprustningar.

Problem med skötsel och underhåll

- Vi fyller ju på jord i de där lådorna varenda år. Men då får vi ju lyfta utifrån. Den gården går ju i och för sig att komma åt – där gräsklipparen står. Den går ju att komma åt från en korridor. Men den andra gården, där måste du ju be vaktmästaren flytta sitt skrivbord nästan, för att du ska komma in. Det är ju liksom inte bra.

Svåråtkomliga innergårdar på bjälklag är ett vanligt problem i de stora kontorskomplexen. Gårdarna i Uppsala kräver mycket skötsel för att fungera och se välvårdade ut. Med ett begränsat jorddjup och ej fungerande bevattningsanläggning utvecklas inte växtligheten så frodigt. En från början rikt varierad plantering har successivt förenklats till ett mer alldagligt utseende. Torrsumrar som 1992 sätter sina spår i form av döda växter och intorkade grenar. Att vattna för hand har inte kommit på fråga. I kvarteret Garnisonen i Stockholm utfördes bevattning ibland under den tid metodstudien pågick. Men även här finns det problem med död växtlighet och kal jord pga skugga samt planteringar som förenklats. Även anläggningen i Norrköping vid Invandrарverket har lidit av torra. Många av de perenner som planterades på den östra gården 1992 för att ersätta en del av buskarna har dött. När man måste bära material och redskap genom pausrummen i Norrköping – eller i Uppsala via ett högt steg – är det inte lätt att hålla en fräsch utemiljö vid de uteplatser, som alla är överens om är så viktiga. Här finns en irritation över beställarens och projektörens tendens till att nonchalera arbetsmiljön och det praktiskt möjliga när man utformar skötselkrävande markanläggningar utan att sörja för något så elementärt som tillgänglighet.

De driftansvariga i Norrköping visade exempel på två andra skötselproblem som uppkommit vid planeringen och projekteringen av anläggningen. Nivåskillnaden mot Oxelbergsparken är stor och tas upp med höga, branta slänter som skötselentreprenören med stor möda kan sköta med vanlig gräsklippare. För att spara pengar klipper man slänterna bara vid varannat klippstillfälle, trots att man egentligen inte vill ha det så. I slänterna finns också några rosbuskage. Eftersom det finns gott om träd i omgivningen växer det fröplantor och sly i buskagen. Till en del kan detta accepteras, men de flesta

plantorna skulle egentligen tas bort. Att ta bort sly i stora, taggiga buskage betraktade de driftansvariga som en nästan omöjlig uppgift.

På underhållssidan finns sättningsproblem i alla anläggningarna. I Gävle inskränkte de sig till uteplatsen på södra gården, som efter cirka tio år behövde läggas om. En sådan åtgärd betraktas som rimlig medan problemen i Uppsala är av en annan dimension. Enligt den driftansvarige räcker inte underhållsbudgeten till att hålla efter sättningarna och i övrigt hålla anläggningen i gott skick. Över en kulvert, i centralstråket, måste omläggning av plattytor utföras varje år. Utanför restaurangen var behovet av omläggning akut och en källa till ständig irritation för brukarna. Marken, som här består av lera, har, enligt den driftansvarige, sjunkit 20-25 cm sedan anläggningen var ny.

Bild 75 Sättningskadorna i centralstråket i Norrköping.

I Norrköping har man också lera och sättningsproblem i anslutning till en kulvert. Här lades plattorna om för två år sedan och behöver läggas om igen. Enligt en geoteknisk undersökning som utfördes för några år sedan bidrar de aspar som växer utmed centralstråket och restaurangens fasad till skadorna. Cirka hälften av träden har fällts och de driftansvariga räknar med att de övriga också kommer att behöva fällas pga problemen. Men även andra avsnitt av centralstråket i Norrköping har sättningskadorna. I kvarteret Garnisonen i Stockholm finns också sättningskadorna inom plattytorna i anslutning till dammen och lindarkaderna. Här är överbyggnaden på terrassbjälklaget, trots att den är ca 90 cm, inte tillräckligt för trädens rötter utan dessa trycker upp beläggningarna. Vissa åtgärder med kullerstensbeläggningar i direkt anslutning till träden har utförts, men stora ytor med plattor var kraftigt böljande sommaren 1993.

Att åtgärda sättningskadorna i lerområden och över kulvertar kan tära hårt på underhållsbudgeten utan att man får någon varaktig effekt. Ett område där de driftansvariga själva bättre kan råda över förebyggande åtgärder är vid

skötsel och underhåll av trädetaljer. Att olja impregnerat trä ger bättre utseende och längre livslängd. Det är också ett arbete som många anställda känner till och reagerar på om det inte utförs, speciellt på innergårdar, där man brukar sitta. I Uppsala har man fått byta ut stora delar av den ursprungliga trallytan som 1992 delvis var ruttan, hade lösa brädor och kraftigt uttorkad yta. Att underhålla denna typ av beläggning kan ibland uppfattas som en onödig pålaga, när det finns mer lättskötta alternativ.

Skötseln i de olika anläggningarna

För att få en likartad, mer objektiv bedömning av skötseln i anläggningarna som ingått i huvudstudien, har de olika skötseltyperna mätts och resursförbrukningen beräknats utifrån ett uppgjort skötselprogram med olika arbetsmoment. Skötselprogrammet och dess frekvenser av arbetsmoment för olika skötseltyper överensstämmer i stort sett med det som varit underlag för upphandlingen av skötseln i Gävle och Norrköping, utförd av Byggnadsstyrelsens marksektion, samt det som funnits på upplysningsritningen för Uppsala. Kvarteret Garnisonen i Stockholm har inte tagits med i jämförelsen nedan pga att endast en del av anläggningen ingick i metodstudien.

De olika arbetsmomenten som bedömts har varit:

Frekvens tim/år	Gävle	Uppsala	Norrköping
Kontinuerlig städning	45 tim	70 tim	5 tim
Vårstädning		316 tim	
Vårstädning hårdgjorda ytor	18 tim		
Vårstädning gräsytor	1 tim		19 tim
Vårstädning buskar	4 tim		56 tim
Ogräsbekämpning buskar friväx	18 tim		151 tim
Ogräsbekämpning buskar formkl			29 tim
Ogräsbekämpning rhododendron			5 tim
Ogräsbekämpning barrväxter			17 tim
Ogräsbekämpning marktäckare			17 tim
Ogräsbekämpning perenner			3 tim
Ogräsbekämpning annueller	2 tim		31 tim
Ogräsbekämpning		88 tim	
Puts annueller	2 tim		4 tim
Vattning annueller	2 tim	11 tim	2 tim
Underhållsbeskärning friv busk	18 tim	34 tim	151 tim
Häckklippning barr			34 tim
Beskärning perenner			5 tim
Gräsklippning	12 tim	154 tim	183 tim
Lövhantering	15 tim	126 tim	144 tim

När de ovan angivna frekvenserna och skötselmomenten multiplicerats med skötselkostnaden per m² och areal för respektive skötseltyp har en totalkostnad för ytan erhållits. En bedömning av en rimlig totalkostnad för skötseln/anläggning har sedan erhållits genom att summera kostnaderna för de ingå-

ende skötseltyperna. Som framgår av tabellen ovan är underlaget för skötselbeskrivningen och uppdelningen på olika skötseltyper mest differentierad i Norrköping. Gävle intar en mellanposition. På grund av anläggningens innehåll, storlek (2000 m²) och läge i Sverige är den inte lika krävande som anläggningarna i Norrköping och Uppsala. Trots att de i Uppsala och Norrköping har vissa likheter i utformning är Norrköpingsanläggningen mycket större, cirka 32 100 m², (Jmfr Uppsala 19 900 m²), och har större arealer "skötselkrävande" ytor. På grund av olikheterna i skötselns utförande, i Norrköping med entreprenör och i Uppsala med egen skötselpersonal, är även skötselbeskrivningen för Norrköping noggrannare specificerad och uppdelad än för Uppsala.

För de olika anläggningarna var de verkliga skötselkostnaderna och de beräknade skötselkostnaderna relativt överensstämmande. De ligger på 9.50:-/m² för Gävle, 9.70:-/m² för Norrköping och ca 10:-/m² för Uppsala.

För Uppsala ingår även viss snöröjning i detta pris, vilket kanske kan förklara den relativt något högre skötselkostnaden för denna anläggning jämfört med de andra.

De verkliga skötselkostnaderna är alltså relativt rimliga för den sammansättning av olika skötseltyper som anläggningarna har. Generellt är större anläggningar billigare att sköta än mindre, naturligtvis även beroende på anläggningens komplexitet. Skötselkostnaderna skulle kunna ligga på mellan cirka 7 kr till 10 kr per m². Skötselbeskrivningarna och underlagen för upphandling och utförande av skötseln är därför acceptabla och ska kunna ge relativt välskötta markanläggningar. De brister som ändå finns beror därför troligen mest på brist i kontroll av utförandet samt organiseringen och t ex val av tidpunkter för olika skötselmoment. Som angivits i beskrivningarna under respektive anläggning samt beskrivningen av skötseln utifrån de driftansvariga utförs en hel del av vegetationsperiodens skötsel av feriearbetande skolungdomar som ofta börjar först i mitten av juni. Under delar av sommaren är det dessutom ofta brist på kunnig arbetsledning pga semesterar. Detta i kombination med bristfällig kontroll av utförd skötsel ger kortsiktiga och långsiktiga problem med planteringarna.

Slutsatser och diskussion

Den här undersökningen visar att utemiljön vid arbetsplatsen är betydelsefull för de anställda. På en direkt fråga svarade 71% att den är viktig eller ganska viktig. Man använder utemiljön passivt, som åskådare med utsikt från arbetsplatsen eller vid passager i byggnaderna samt aktivt genom att vistas där. Vad man kan göra och vad man faktiskt gör i utemiljön beror givetvis på dess utformning men i hög grad också på dess tillgänglighet.

Det är inte självskrivet att arbetsplatsen ska ha en egen utemiljö, och när det finns plats är det inte heller givet att den görs tillgänglig. I de fall vi studerat har också utemiljöns tillgänglighet varierat mellan och inom anläggningarna. Begränsningar i tillgänglighet behöver inte bara vara av fysisk natur. På en arbetsplats är det uppenbart att tiden för utomhusvistelse för de flesta är begränsad. Hård arbetsbelastning medför, som vi sett, att många inte tar sig tid till kaffepaus t ex. Och den, som bara unnar sig den obligatoriska halvtimmen lunch, hinner knappt mer än att få i sig maten. Med lättillgängliga lunchrum och restaurang inom anläggningarna, behöver man knappt gå ut för att äta sin mat. En upplevd tidsbrist och ett långt avstånd till lämplig utemiljö, blir ett för stort hinder för många att ta sig ut, även om man gärna vill och vet att man skulle må bra av det.

Lunchpromenaden

Att komma ut på lunchen, att röra på sig och uppleva något avkopplande – gärna natur och grönska – det är hälsosamt. Det finns det starka belägg för i litteraturen, vilket vi också redovisat i avsnittet "Utemiljön som en del av arbetsmiljön". Särskilt viktigt är det att komma ut i dagsljuset vintertid, för att hålla balansen på de hormoner, som styr sömn och vakenhet. Richard Küller, som forskar om dagsljusets fysiologiska betydelse för människor, rekommenderar lunchpromenader som ett enkelt sätt att hålla sig pigg vintertid, och undvika sömnrubbnings (Küller & Lindsten 1991, Sjöblom 1991).

Fastän många är medvetna om nyttan med att gå ut en stund, tycks de flesta välja att "jobba på" för att komma ifrån tidigare på kvällen istället för att "offra" flexitid på längre lunch. Det förhåller sig ju så att många inte bara har det stressigt på jobbet, utan också har en press på sig att komma snabbt hem till barn och hemsysslor. Egentligen kan nog var och en inse att man behöver raster och avkoppling för att klara av alla krav, men bara en del ser till att ordna det så. Den korta "normallunchen" är något som tagits upp som en orsak till att man inte hinner – även om man har rätt att ta ut längre tid. Den ger ändå en signal om att det är tänkt att lunchen ska vara så kort. I stället skulle det kunna vara så att "normallunchen" var en timme eller fyrtiofem minuter och att den som ville ha kortare lunch fick vara aktiv och stämpla. Det skulle ge en annan signal – att det är viktigt och normalt med en lunchrast, som ger tid för återhämtning. Det skulle stärka, eller åtminstone inte motarbeta, den tanke som många har – att ta en promenad i parken efter lunchen för att stressa av och hämta nya krafter.

I friskvårdande syfte fanns, vid åtminstone en del av de verk och myndigheter, som vi undersökte, en hel eller halv timmes arbetstid per vecka som fick användas för motion. Enligt vad vi erfor var det en minoritet som utnyttjade

den förmånen. Att kunna sprida ut den tiden över veckan och kanske ta en kvarts promenad i samband med lunchen, skulle kunna locka fler att på ett naturligt och anspråkslöst sätt komma ut och röra på sig – till gagn för kropp och själ och för arbetsresultatet.

De fysiska förutsättningarna för lunchpromenader i omgivningen var, som vi visat, goda vid alla studerade anläggningar. Här fanns tillgång till både fina parker och centrummiljö. I Norrköping och Uppsala fanns också möjlighet till kortare promenader inom anläggningen, med en del blommor och grönt att uppleva och möjlighet till lite utblickar. I huvudsak är ändå promenaden något som är riktat utåt mot omgivningen och där den egna anläggningen kan ses som en mer eller mindre stimulerande invit till miljön utanför. En god kontakt med omgivningen – fysiskt och visuellt – är då tämligen avgörande för vartåt intresset riktas. I Gävle t ex är det inte så många från Skattemyndigheten, som promenerar i Boulognerskogen, trots att den parken ligger på bara några minuters avstånd, men på andra sidan en genomfartsled. Oxelbergen i Norrköping däremot, som ligger alldeles intill och väl synlig från verken, används i en helt annan utsträckning.

Pausplatser utomhus

Medan möjligheten till lunchpromenader i huvudsak är en fråga om arbetets organisation och arbetsplatsens läge i förhållande till intressanta miljöer är pausplatserna en intern angelägenhet för arbetsstället.

Att kunna sitta ute och äta eller fika när det är varmt och vackert väder är en självklart uppskattad tillgång under arbetsdagen. Uteservering sommartid har blivit ett konkurrensmedel bland restauranger, och är populärt inte minst bland lunchgäster. Restauranger inrymda i stora kontorsfastigheter kan ofta ges ett läge i kontakt med användbar utemiljö. Så var det vid alla de anläggningar vi studerat, även om den faktiska tillgängligheten varierade. Uteplatsen i Norrköping respektive Uppsala var väl synlig från restaurangen och gick att ta sig ut på direkt från serveringslokalen. Det var här enkelt för den, som tänkte gå ut att konstatera om det fanns plats, vem som satt ute, om klimatet var behagligt etc. Och det fanns relativt många platser i förhållande till restaurangens storlek. I Gävle var platserna få och tillgängligheten avgjort lägre. Man såg inte ut direkt från restaurangen, och för att komma dit måste man korsa en korridor och gå genom två dörrar. Både våra observationer och uttalanden från personer på plats indikerade att den uteplatsen inte användes så mycket.

I många fall, så som för de flesta användare i den här studien, är restaurangens uteplats den enda iordningställda med bord och stolar. Som vi erfarit, äter däremot de flesta inte sin lunch i restaurangen, utan det vanligaste är att man tar med sig mat till arbetet. I Uppsala kan man då inte gå ut och sätta sig utanför restaurangen med sin mat, sin kaffekopp etc. Detta är i och för sig förståeligt mot bakgrund av det faktum att det är restaurangen, som håller med möblerna. I Norrköping och Gävle har däremot alla tillgång till sittplatserna. Att myndigheterna/verken själva eller genom avtal med restauratören håller med uteplats, så att både restauranggästerna och de anställda kan få sitta ute vid lunchen, har flera fördelar. När man har kort lunch kan matsunden ute bli den avkopplande upplevelse, som vi sett är både hälsosam och

uppskattad. Att kunna sitta ute på lunchen kan kännas som ett privilegium och en uppskattning från arbetsgivaren. Att känna sig utesluten från att använda den plats, som faktiskt finns, kan däremot uppfattas som en orättvisa. Utifrån anläggningens möjligheter bör man alltså försöka åstadkomma lättillgängliga, möblerade uteplatser, som upplåts för alla anställda. Möjligheterna i detta avseende avgörs i planeringen och projekteringen av byggnaden/byggnaderna, så det är i dessa skeden, det finns särskild anledning att se upp, om man vill ha en användbar och använd utemiljö.

Som ett gott exempel när det gäller lunchmöjligheter ute kan vi referera till pilotstudien i Garnisonen. Där fanns möbelgrupper på olika platser på innergården, dels i direkt anslutning till restaurangen, dels litet vid sidan, under träden. Det går alltså bra att sitta avskilt i smågrupper, så som många i vår undersökning önskade, eller blanda sig i mängden, som föredrogs av andra. Det gav också den, som inte var gäst på restaurangen, en möjlighet att sitta på en plats som mer kändes tillhöra arbetsplatsen.

För kortare raster är den gemensamma, "offentliga" utemiljön för de flesta för avlägsen att gå till. Då man som anställd förväntas vara tillgänglig för t ex arbetsledningen under kafferaster, är det oftast bara utemiljö i nära anslutning till den egna arbetsplatsen, som kan användas. Att ha en sådan plats är, som vi sett, mycket uppskattat. Att inte ha det, är något man normalt accepterar, men för många, som arbetar på bottenvåningen och kanske en trappa upp kan det kännas frustrerande att inte kunna komma ut, när vädret och miljön lockar. Det har vi sett exempel på. I Uppsala har också ett par informella uteplatser kommit till, där man funnit det möjligt. I andra fall, där förslag framförts, har det inte gått att ordna.

Säkerheten. Huvudskälet mot att ordna uteplatser har i vår studie inte varit ekonomiska. Det är säkerheten mot inbrott som tycks ha varit det absolut största hindret. För att skydda såväl personer som dokument och dyra kontorsinventarier finns en tendens till allt rigorösare låsning. Få dörrar mot omgivningen, helst bara en bevakad entré, är en regel som ofta förhindrar nya uteplatser i lägen där det annars känns naturligt. Visst går det ändå att vid ny- och ombyggnad, och i många fall som senare komplettering, åstadkomma sådana kringbyggda uterum, där säkerhetskraven inte hindrar utnyttjandet. Innergårdarna är de mest självklara exemplen. Platser avgränsade av höga murar eller staket med låsta grindar kan passa i några fall. Ett annat sätt är att göra en avgränsad uteplats i direkt anslutning till en arbetslokal, t ex en expedition, där de som arbetar har god kontroll över utgången. Så föreslog t ex anställda vid Länsstyrelsen i Uppsala att man skulle ordna det vid deras arbetsplats. Som vi sett är det också så att anställda med expeditionsuppgifter och liknande arbete särskilt frågar efter egna uteplatser för att kunna koppla av i lugn och ro, men ändå finnas till hands. Eftersom den typen av verksamhet ofta är förlagd till bottenvåningarna är också möjligheterna i många fall goda att ordna för deras speciella önskemål. Också i det fallet framstår Garnisonen i Stockholm som ett gott exempel. Där hade växeltelefonisterna fått en egen plats, som var uttalat deras. En sådan positiv särbehandling skulle säkert uppskattas av fler med motsvarande bundna arbetssituation.

Störningar. Inom vissa uteplatser och innergårdar finns det "störningar" som gör att de inte är attraktiva på ett sätt som de borde kunna vara. Dessa stör-

ningar är framför allt ventilationsrör och liknande (t ex norra gården i Gävle), eller ventilationsanläggningar på fasader (t ex västra gården, Invandrarverket i Norrköping). Dessa "hinder" är viktiga att vara klar över när utemiljön planeras så att de kan utformas på ett annorlunda sätt.

Man måste komma åt

De anställda. I många stora kontorskomplex finns inbyggda innergårdar, på mark eller bjälklag. Ofta har de kommit till för att ge dagsljus till arbetsrum och andra lokaler. I de fall husen runt om är höga, så att solen inte kommer ned, och platsen känns instängd, kan det vara försvarligt att se dem som enbart ljusgårdar, som man inte går ut på. Bättre är ändå att försöka åstadkomma gårdar med klimat och rymd som gör dem användbara att vistas på. I vår studie har vi sett flera sådana innergårdar vid Invandrarverket i Norrköping och Livsmedelsverket i Uppsala. Vi har sett att dessa gårdar uppskattas och att de används flitigt, när vädret är bra. Vi har dessutom erfarit och fört resonemang kring betydelsen av att platserna är lätt tillgängliga i förhållande till arbetsrum, och kanske framförallt i förhållande till pausrum.

Att som vid Livsmedelsverket ha utgång från arbetsrum – i det här fallet vaktmästarnas arbetslokal – ger en privat prägel åt gården. Så är det naturligtvis rätt att göra, om meningen är att gården i första hand ska användas av en mindre grupp, så som vi beskrivit ovan. Utgång från en lättillgänglig korridor eller ett inåt öppet pausrum skulle givit en helt annan signal till de anställda: att platsen är öppen för alla, bara att smita ut i en blink och in lika lätt utan att besvära eller besväras av någon annan. I fallet med Livsmedelsverkets gård var den visserligen också tillgänglig från rökrummet, men däriifrån fick man gå ut genom ett lågt fönster – brukbart men knappast riktigt trevligt.

Skötselpersonalen. Livsmedelsverkets båda gårdar nås båda via två höga, korta steg utan möjlighet att forcera med vare sig rullstol eller skottkärra, och över huvud taget lätta att snubbla på. För den, som för sitt arbete ska transportera handverktyg, växtmaterial m m in och ut på gården, innebär detta att arbetet blir både tyngre och farligare. Varje skötsel tillfälle kräver också mer tid, när allt måste bäras i händerna i stället för att köras på kärra. På innergårdar, på bjälklag med begränsat jorddjup, torkar växterna lätt och kräver ofta mer puts och omvårdnad än växter på mark. Dessutom har vi kunnat konstatera att det är på innergårdarna, där man sitter, som de anställda ser och lägger märke till växternas kondition. Det är alltså på sådana platser en bra skötselinsats kan bli särskilt uppskattad. Så utifrån ett rationellt ekonomiskt perspektiv likaväl som av omsorg om skötselpersonalen och de kontorsanställda borde det ha hög prioritet att se till att planterade innergårdar är lätta att komma till, utan steg och via utrymmen där det går att ta sig fram åtminstone med en säckkärra. Att innergårdar för vistelse ska vara planterade är en sådan självklarhet, att det inte behöver diskuteras här.

Rökarna. På grund av strängare restriktioner mot rökning har det blivit allt vanligare att utemiljön används för rökpauser. Ofta är det närmre att gå ut än att ta sig till det rökrum som i många fall är den enda plats inomhus där rökning är tillåten. En skyddad plats utomhus föredras många gånger framför ett instängt rökrum, där man inte heller kan umgås med andra, som inte rö-

ker. Den platsen bör helst inte vara mitt framför entrén, som annars ofta är det enda ställe utomhus, där det finns tak. Sidoordnat vid entrén är ett alternativ eller vid andra, mindre publika entréer. Hur som helst är det viktigt att ordna det så, att inte röken dras in genom t ex en öppen dörr. Förutom luftföroreningar medför rökningen ofta nedskräpning, och det har numera blivit självklart att sätta upp askkoppar vid alla större entréer. Det är förstås bra men något, som kanske borde göras med lite större finess än vad, som är brukligt. Det är t ex inte trevligt att få näsan över askkoppen, när man ska öppna dörren, så som förekom i den här studien.

Entréområdet

Entréområdet fyller, som vi sett, många olika funktioner. Människor ska ut och in, cyklar parkeras och fordon angöra med personer eller gods. Entrén är, som många bl a i vår studie påpekat, ett "ansikte utåt" och den plats som ger "första intrycket" för besökare. Det är en plats, där många har anledning att stanna upp innan man ska in eller kanske bli hämtad. Att lätt hitta till entrén och förstå när man har kommit rätt är viktigt för besökare. Som sådan är man också ofta uppmärksam på miljön och dess detaljer som signalerar vad för slags plats man har kommit till. Här blir miljön granskad, kanske mer av besökare än av de anställda, som i vår undersökning visat sig mest uppmärksamma när det gällde pausplatser. Chefer, nyckelpersoner och driftansvariga uttryckte däremot speciellt intresse för entréplatserna. Det är också de, som har ett särskilt ansvar utåt mot besökande allmänhet och affärskontakter.

Vid våra intervjuer kom också synpunkter på entréområden från anställda. Om Invandrarverkets entréplats t ex var uppfattningarna delade. Däremot var entréområdet vid Länsstyrelsen i Uppsala genomgående uppskattat. Detta hade då också försetts med sittplatser och blommor utifrån de anställdas önskemål. Ett problem, som denna omläggning däremot inte kunnat lösa, var svårigheten för besökare att hitta till Länsstyrelsen. Detta oroade ledningen, som önskade en ombyggnad, bl a i syfte att göra entrén mer synlig i gaturummet. Problemet med orienteringen i Uppsala uppmärksammades föredan i Byggnadsstyrelsens rapport "Kontorshus" (1984) och har dessutom lett till ombyggnad av Skatteförvaltningens entré.

När man väl hittat till den framstår ändå Länsstyrelsens entréplats som ett gott exempel. Här är det ordning och reda på trafiken, ordentlig angöring, fredade gångstråk med viss bearbetning i beläggningen. Cykelparkeringen är lättsamt ordnad i bågar med stöd av plantering och lagom sidoordnad. Nära entrén finns soffor att sitta på och ett konstverk att titta på förutom blommorna.

Av de övriga entréplatserna i vår undersökning fanns det två, som ofta gav ett oroligt intryck. Vid Invandrarverket blandades inlastning och sophämtning med gångtrafik och angörande personbilar och mindre servicefordon. De mindre planteringar, som fanns mitt på platsen och utmed huset, hade svårt att göra sig gällande och var delvis skadade av bilkörning. En del försök till uppordning hade ändå gjorts. Vid Skattemyndigheten i Uppsala fanns det i särklass trängsta entréområdet, vilket var olyckligt med tanke på den strida strömmen av besökare. Här saknades plats för angörande fordon och servicefordon och cykelparkeringen var klart underdimensionerad. Många bilar

kördes mot reglerna upp på de små gångytorna, ända tills de hindrades av de utställda blomlådorna. I samband med ombyggnad av Skattemyndighetens entré ordnades dock platsen framför så, att den utseendemässigt nu tillhör de mer uppskattade, och så att gångtrafiken delvis underlättats. Som kontrast framstår de stora, tämligen obearbetade entréområdena vid Livsmedelsverket respektive Luftfartsverket. Här kunde det snarare verka ödsligt, men dessa platser uppskattades ändå av en del anställda, som tyckte att de var välordnade och funktionella. Livsmedelsverkets entré pryds också av ett av många omtyckt konstverk.

En slutsats man kan dra av erfarenheterna i den här studien är att ordning och reda är det mest primära när det gäller entréplatser. Att hålla isär huvudentré och lastintag borde vara självklart liksom att med tydliga medel hålla bilar borta från gångytor närmast entrén. Däremot är det viktigt att försöka ta om hand de fordon som behöver komma nära. Förutom handikappfordon kommer ofta olika sorters servicefordon med utrustning och verktyg, som måste komma fram. Angöring för korta ärenden och för samåkare behöver också kunna ske på ett smidigt sätt. Och cyklar behöver få plats i närheten – men inte nödvändigtvis direkt vid entrén. Stora kontor alstrar mycket trafik, och en välordnad entréplats kräver utrymme.

Det passande är det vackra

Vad som är vackert eller ej kan diskuteras utifrån olika perspektiv. Varför något betraktas som vackert kan väl ingen säkert svara på. 1700-talsfilosofen Immanuel Kant ville tillskriva blommorna skönheten som en egenskap, som tillkom dem automatiskt. Blommor var alltså per definition vackra, som han såg det. Det var blommornas uppgift att vara vackra, medan byggnader t ex hade som uppgift att hysa en verksamhet. En byggnad var i första hand t ex en skola eller en kyrka, och skulle då uttrycka och symbolisera verksamheten. Kant framhöll i sitt resonemang betydelsen av att byggnaden – "bruksföremålet" – gav ett passande uttryck för det den användes till. Uppfattningen att det estetiskt tilltalande, när det gäller arkitektur, är just det "som passar" finner man också hos arkitekturteoretikern Scruton (1979 sid 23 ff). Han resonerar kring arkitekturens estetik, som något som angår folk i allmänhet och ska kunna begripas utifrån människors vardagskunskaper. Det handlar då både om konstruktion och praktisk funktion men också om historiskt perspektiv och människors livsstil.

I Byggnadsstyrelsens utredning "Tycka om arkitektur" (1992), har man låtit anställda, besökare och förbipasserande, bedöma ett antal av Byggnadsstyrelsens anläggningar med hänsyn till "trivsamt" och utseende. Här fann man bl a att de byggnader, som de anställda givit sämst betyg när det gällde "rätt" utseende för verksamheten också var de som fått lägst poäng för vacker exteriör. Detta resultat stödjer alltså tanken på "det passande" som centralt när det gäller människors uppfattning om estetik i samband med arkitektur. Man fann i denna utredning också att de flesta tillfrågade tyckte att de undersökta objekten var passande, och att tillfrågade chefer/ansvariga fann dem representativa, samt att representativiteten i sin tur var viktig.

Två sorters inslag i miljön, som i hög grad förknippas med estetiska upplevelser, är blommor och konstnärlig utsmyckning. Även träd har stor betydelse som estetisk företeelse. Vad "som passar" och är "rätt" varierar, och såväl

träd som blommor kan bli "fel" i en viss miljö. De kan vara av fel sort och någon gång kan det kännas "fel" med grönska överhuvud taget. I huvudsak är ändå det gröna "naturligt", något vi alla är vana vid och som därmed är "rätt" i största allmänhet. Det gröna tillhör våra livsförutsättningar och utgör en viktig del av ramen för våra liv. Det tillhör i grunden "det passande". Så är det däremot inte med konstverk, som ju snarare har till uppgift att vara kontraster och uttryck för människans ambitioner. Naturens konstverk – det levande – är för de flesta lättare att förstå än människors konstföremål. I vår undersökning var det de konstverk, som utgått från naturföremål – de till figurer delvis omvandlade stenblocken i Uppsala – som var de mest omtyckta. Detta säger förstås ingenting om att inte andra vägar är möjliga, men att ett sätt att göra konst, som känns "rätt" för många, är att vidarebearbeta det naturen skapat.

Utsikt åt alla

Som vi erfarit, bl a i den här studien, har de allra flesta kontorsanställda någon form av utblick mot utemiljön från den egna arbetsplatsen. Det är också något man i stort sett förväntar sig. Vid våra platsbesök på anläggningarna blev vi visade på arbetsrum, som betraktades som mindervärdiga därför att utsikten varit mer eller mindre "förbyggd". Det är också väl känt från kontorslandskap att arbetsplatser utan fönsterutsikt är mindre attraktiva. Bland de anställda i den här undersökningen var det i huvudsak expeditions- och växelpersonal som saknade utblickar mot det fria från den egna arbetsplatsen. Men det behövde inte vara på det viset. På Luftfartsverket t ex hade den stora entréhallen med expedition stora glasytor mot en grön gård, och växelpersonalen hade sina arbetsplatser med utsikt mot hallen och mot huvudentrés glasparti. Den öppenhet och luftighet som fanns där var mycket uppskattad.

Från det egna rummet. I ett inledande avsnitt har vi beskrivit teorier om och belägg för naturens avstressande effekt även när det gäller indirekt och kortvarig kontakt som via utblick genom fönster. Av den här studiens resultat framgår att de flesta anställda upplevde att utsikten påverkade arbetstillfredsställelsen positivt – i synnerhet de som var nöjda med sin utsikt. I intervjuerna talade flera om att det var skönt att lyfta blicken från skrivbordet och vila ögonen på någonting utanför, som t ex träd eller förbipasserande människor, och att se solens rörelser och därmed kunna läsa av tiden. Vi mötte någon som inrättat hela sin arbetsplats för att få se en strimma av en eftertraktad utsikt. Vi träffade personer som stolt visade den utsikt de lyckats få sig tilldelad, och någon, som var rädd att vid en förestående omorganisation mista sin högt värderade utsikt. Vi fick också en viss inblick i vilka kvaliteter chefsrummen hade när det gällde utsikt. Det förmärktes ett samband mellan hög tjänsteställning och utsikt med grönska och god överblick. Överlag gav de studerade anläggningarna goda möjligheter till utblickar. De allra flesta var också nöjda i detta avseende. I Byggnadsstyrelsens utredning (1984) konstateras bl a att de trevligaste arbetsplatserna vid Länsstyrelsen i Uppsala var de med utsikt mot Fyrisån och att de populäraste arbetsplatserna i Norrköping "naturligtvis" var de med utsikt mot Oxelbergen.

Från allmänna utrymmen. Värdet av utsikt från personalrestaurang och matrum är en av de få frågor med anknytning till utemiljön, som berörs i arbetsmiljölagstiftningen, vilket vi nämnt i ett inledande avsnitt. I stort sett

har vi också funnit att planering av pausrum/matrum skett så att goda utblicksmöjligheter tagits tillvara, ofta till gagn för såväl pausmiljön som för kommunikationsytorna i byggnaderna. I Gävle kunde vi också notera att tidigare mer instängda, i vissa fall fönsterlösa pausrum, bytts mot ljusare med utsikt.

De tre anläggningarnas restauranger har alla någon utsikt mot det fria, men skillnaderna i kvalitet är stor. I Norrköping har man utsikt mot den egna parkmiljön, det centrala, interna gångstråket och Oxelbergen i fonden. I Uppsala har utsikten begränsats av högt sittande fönster. Här ger annars läget goda utblicksmöjligheter. I Gävle har restaurangen placerats mot en smal gata med utblick bara mot ett hus på andra sidan och en del av en parkeringsplats. Det är den typ av utsikt, som vi i denna och tidigare studier funnit vara minst attraktiv. Att ta till vara möjligheterna till en god utsikt från restaurangen är att visa omsorg både om brukarnas miljö och om de kommersiella förutsättningar, som idag gäller för den här typen av verksamhet.

Träden i utsikten. Det inslag i utsikten som tillmättes störst betydelse i intervjuerna var träden. I huvudsak var det trädens positiva inverkan som togs upp: träden, som rörde sig i vinden, som speglade årstiderna och som skyddade mot oönskad solinstrålning. Av de, som i enkäten uppgav att de var helt nöjda med sin utsikt hade nästan alla "grönska" som inslag (96%). Det fanns ändå en viss kritik mot träd som skuggade rummen för kraftigt eller som skymde för gångstråk, så att man inte kunde se dem som gick förbi. I det avseendet kunde vi ändå uppfatta att de upplevda problemen med skuggande träd var betydligt mindre här jämfört med tidigare erfarenheter från bostadsmiljöer.

En minskad uppvärmning och solinstrålning vid sydvända fasader tillhörde det, som uppfattades speciellt positivt, förutom visuella kvaliteter. Detta påpekades särskilt vid Invandrarverket, där stora lindar bevarats nära husen. Vid Livsmedelsverket hade någon upplevt en påtaglig förbättring i sitt solutsatta rum sedan de snabbväxande popplarna hunnit upp förbi kontorsfönstret. I det fallet fanns det däremot olika uppfattning om trädens skönhet. Med viss förtänksamhet när det gäller träd nära fasader i mörka lägen, kan man till slut påstå att det är angeläget att se till att det finns träd – bl a som blickfång – i arbetsplatsers utemiljö.

Att träffas informellt ute och inne

Vi har i det föregående vid flera tillfällen berört frågor som har med de anställdas relationer till varandra att göra. Behov och krav grundar sig på arbetssituation och personliga preferenser. Den informella samvaron är naturligtvis inte helt knuten till pauser, utan de anställda har sådana kontakter under arbetsdagen som helhet. I det avseendet visar SCB:s rapport om Sociala relationer, att på arbetsplatserna har de anställda i regel möjlighet att gå ifrån ett tag om de vill prata med någon arbetskamrat. Det kunde 64 procent göra i stort sett när som helst och 22 procent ibland (SCB 1992). Under raster hade 91 procent av de anställda möjlighet att prata med arbetskamrater.

Huvuddelen av den informella samvaron mellan arbetskamrater försiggår alltså under pauser. De anställda träffas och umgås, när de har tid, företrädesvis i gemensamma utrymmen. Pausrummen, som i regel finns enhetsvis, är

präglade av de anställda, ibland pyntade med till exempel dukar och blommor. Det tyder på att man ser dessa rum som något utöver en plats att bara fika på. Här kopplar man av och det är helt legalt att prata om annat än arbetet en stund. Man söker omväxling från det rutinmässiga. Det personliga dominerar framför det yrkesmässiga. Det har också framgått från ledningshåll att en inriktning mot mer omsorg kring gemensamma utrymmen försiggår på flera arbetsplatser. Enhetsmöten i samband med kortare pauser förekommer visserligen, men avkoppling och informell social samvaro dominerar.

Det har framgått i studien att behoven vid pauser skiljer sig åt. En avkoppling kan innebära att man, om man har ett "ensamarbete" i sitt arbetsrum, söker kontakt med övriga inom enheten eller hela arbetsplatsen. Den kan också innebära att man ser kontakt med många som besvärande, att man behöver komma ifrån en "surrig" eller intensiv kontakt med andra, ensam eller i mera förtrolig samvaro med ett fåtal. Det kan också vara så att man inte anser sig ha tid att ingå i sociala sammanhang, utan snabbt vill ta sig en kopp kaffe, läsa en tidning och sedan återgå till arbetet. Det är tre exempel på behov och krav som vi mött i undersökningen. Pausrummen är i regel avsedda för en form av "allmän" gemenskap, medan behoven av avskildhet och ensamhet får tillgodoses på annat håll inomhus, t ex i egna arbetsrum. Ett alternativ är att pausrummen inte är helt knutna till en enhet, annat än geografiskt. Invandrarverkets policy med tillgång till samtliga pausrum, oavsett var man har sin arbetsplats, ger de anställda åtminstone möjlighet att välja mellan de olika pausrummen.

Utemiljön i ett socialt perspektiv kan ses som en arena för ett mångsidigt utnyttjande. Den kan ge fler möjligheter att välja platser för avkoppling och samvaro än inomhusmiljön. Den stora uteplatsen i Gävle, innergårdarna vid Livsmedelsverket och Invandrarverket, samt restaurangernas uteplatser är alla samlingsplatser för många personer. De kan fungera som den "kollektiva" samlingsplatsen, med den fördelen att anställda från flera avdelningar eller enheter kan se varandra och träffas. Men samtidigt kan enhetens samhörighetskänsla gå förlorad, om inte alternativ finns. Det har bland annat ett par enheter i Gävle försökt undvika genom att man kommit överens om att alltid fika i pausrummet vid vissa tider i veckan. Ett sätt att bibehålla samhörigheten i utemiljön är att ha enhetsbundna uteplatser. Sådana finns i Gävle och på Livsmedelsverket och Skattemyndigheten i Uppsala. De uteplatserna fungerar som pausrum utomhus för en sammanhållen grupp. För den mer förtroliga samvaron eller för den som vill vara i fred, är det i första hand arbetsrummen som används. Utemiljön kan ge sådana möjligheter om det finns sittplatser och promenadstråk intill arbetsplatsen, som vid anläggningen i Norrköping. Den stora uteplatsen i Garnisonen i Stockholm är ett exempel på hur flera av behoven kan tillgodoses. Sommarmöbler i mindre och större grupper på avstånd från varandra. Här finns möjligheter att välja samvaro i stor grupp, liten grupp eller enskilt.

Skötsel

I rapporten "Ger skötselplaner bra skötsel?" (Florgård 1989), redovisas liknande resultat, som vi här presenterat i kapitlet "Skötsel". Utifrån de studerade anläggningarna gick det inte att finna något tydligt samband mellan god kvalitet i skötseln och förekomst av skötselplan, möjligen ett svagt samband

med god ekonomi. Ett liknande förhållande gäller för de i vårt projekt studerade anläggningarna. Skötseln utförs med relativt tillfredsställande resultat och till en rimlig kostnad, men man har vissa problem med t ex ogrärensning. Dessutom förekommer svårigheter på grund av eftersatt underhåll som återkommande sättningar och döda växter eller tomma planteringsytor. Problemen har dels att göra med organisationen av skötseln – t ex sommarpersonal utan tillräcklig arbetsledning och med blandat intresse för arbetsuppgifterna. Att klippa gräs är roligare än att rensa ogräs! Bristande kontroll av utförd skötsel under vår och semestertid är ett annat problem.

Låga skötselkostnader värderas högt av både driftansvariga och hyresgäster, och prioriteringar av skötselns utförande kan därför bli nödvändiga. Prioriteringarna görs oftast så, att entréytor gynnas medan mer svårtillgängliga platser, som t ex innergårdar missgynnas, även om dessa har mycket stor betydelse för de anställdas möjligheter till avkoppling utomhus.

Men en del av problemen och svårigheterna med att få en bra skötsel av anläggningarna kan även bero på att man i skötselhandlingarna saknar mål för anläggningarnas utseende och funktion samt skötselns utförande. Det är inte lätt för de driftansvariga att utan hjälp tolka de mål och visioner man hade för anläggningarna under deras planering och tillkomst. Brister i dokumentation och beskrivningar av utförda förändringar i anläggningarna bidrar också till dessa svårigheter. Det behövs en tydligare och starkare koppling mellan planerings-, bygg- och förvaltningsskedena för en anläggning. Här spelar även fackkompetensen sin roll. Genom en samverkan mellan beställare och utförare samt tillräcklig fackkompetens på båda håll kan man säkert hitta goda lösningar för såväl den dagliga skötseln som för anläggningens utveckling på längre sikt och för behovet av underhåll. Det kan t ex vara en samverkan inom beställarledet mellan fackkunniga lokalt respektive centralt/regionalt, som tillsammans med hyresgästerna/de anställda sätter upp mål för anläggningens utseende, funktion och skötsel.

Några slutpunkter

De förvaltningar som ingått i vår studie ingår i relativt stora kontorskomplex som har stora eller ganska stora ytor utomhus. Det finns alltså utrymme och möjligheter för olika inslag som de anställda kunnat ge synpunkter på. Överväganden om insatser i utemiljön måste naturligtvis ske utifrån såväl personalens önskemål som förutsättningar på platsen. Vid planering av nya och förändring av äldre anläggningar finns all anledning att lyssna till dem som kommer att använda miljön. En förutsättning för denna lyhörddhet är att det är känt vilka som kommer att arbeta inom området, men också att de anställda får tillfällen att ge synpunkter. Ett centralt resultat av denna studie är att utemiljön är en angelägenhet i den totala arbetsmiljön. Utifrån de studerade anläggningarnas förutsättningar och de anställdas synpunkter på sina behov och krav har några övergripande frågor framträtt, som de anställda framhållit som viktiga:

- *Uteplatser av olika karaktär*, som ger tillfälle till samling såväl som avskildhet. Även om det bara finns någon möjlig uteplats som kan avgränsas, så kan den inredas på ett sådant sätt att valmöjligheter ges (olika behov tillfredsställs). Några viktiga karakteristika på uteplatser generellt är att de är:

- tillgängliga för så många som möjligt (eller att det finns flera mindre platser, som kan ge bättre tillgänglighet, men samtidigt geografisk spridning),
- lugna och fria från buller av olika slag,
- avgränsade mot omgivning, n
- estetiskt tilltalande men samtidigt lättskötta,
- skyddade mot vind,
- anpassade till sol-skugga.

- *Stråk och sittplatser.* Alla anläggningar kan naturligtvis inte ha egen promenadmiljö eller finnas i direkt anslutning till park och natur (som i Norrköping). Men man kan rikta arbetsplatsens interna stråk och entrévägar mot attraktiva promenadmiljöer och därmed underlätta tillgängligheten. Sittplatser utmed de interna stråken gör att dessa upplevs som mer användbara.

- *Entréer.* En grundförutsättning för en väl fungerande entré är att det finns plats för de funktioner och rörelser som behövs. Förutom att en entré ska ge personer som kommer till byggnaden ett värdigt och representativt mottagande, kräver varustransporter och andra motorfordon sin plats via anlösningsplats eller gata för att undvika kaos. Blomsterplanteringar och -urnor förhöjer entréns värde, liksom sittplatser för kortare pauser eller andra stopp "på vägen".

- *Utblickar.* Varierande inslag i utsikter är uppskattade.

- *Inslag av växtlighet.* Några allmänna reflektioner över växtligheten kring arbetsplatsen är att träd är viktiga inslag; de höjer värdet i utsikter och upplevelser utomhus, de bidrar till goda klimatförhållanden inne och ute. Blommar är uppskattade, men de anställda är samtidigt medvetna om att de kräver mycket skötsel och en dåligt underhållen plantering är sämre än ingen alls. Däremot är lökväxter på våren i t ex gräsmattor inslag som uppmärksammas och uppskattas.

Referenser

Arbetsställningar och arbetsrörelser. Arbetarskyddsstyrelsens författningssamling. AFS 1983:6.

Asplund J (1987): **Det sociala livets elementära former.** Korpen, Göteborg.

Berglund U, Jergeby U, Kreutzfeldt U (1985): **Ute till vardags.** En studie av hur hemarbetande och barn utnyttjar friytorna i Aspudden och Gröndal, Stockholm. Byggnadsstyrelsens rapport, R101:1985.

Berglund U & Jergeby U (1988): **Promenera till nytta och nöje.** En studie av pensionärers utnyttjande och upplevelser av utemiljön i Aspudden och Gröndal i Stockholm. Sociologiska institutionen, Uppsala universitet, vol 1988:1.

Berglund U & Jergeby U (1989): **Uteliv.** Med barn och pensionärer på gård och gata, i park och natur. Byggnadsstyrelsens rapport, T10:1989.

Berglund U & Jergeby U (1992): **Ute i staden.** En studie av människor och miljöer. Byggnadsstyrelsens rapport, R31:1992.

Byggnadsstyrelsen (1979): **Gårdar.** Byggnadsstyrelsens rapporter 129, 1979-04.

Byggnadsstyrelsen (1984): **Kontorshus – anläggningars huvuduppläggning.** Byggnadsstyrelsens rapporter 147, 1984-04.

Byggnadsstyrelsen (1988): **Entréer.** Byggnadsstyrelsens rapporter 166, 1988-01.

Byggnadsstyrelsen (1992): **Krav och råd - Nybyggnadshandboken A och B.** Byggnadsstyrelsen: A, 1992-11.

Byggnadsstyrelsen (1992): **Tycka om arkitektur - en utvärdering av Byggnadsstyrelsens produktion under fem år.** Byggnadsstyrelsen informerar T:145, 1992-07.

Gehl J (1980): **Livet mellem husene.** Udeaktiviteter og udemiljøer. Copenhagen.

Florgård C (1989): **Ger skötselplanen bra skötsel?** "Stad & Land" nr 74 1989. MOVIUM, Sveriges lantbruksuniversitet.

Grahn P (1991): **Om parkers betydelse.** "Stad & Land" nr 93/1991. MOVIUM/Inst. för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet.

Hartig T, Mang M & Evans G W (1991): **Restorative Effects of Natural Environmental Experiences.** I "Environment and Behavior", Vol 23 No 1, Januari 1991 pp. 3-26.

Hull IV R B & Harvey A (1989): **Explaining the emotions people experience in suburban parks.** I "Environment and Behavior", Vol. 21. No. 3, May 1989 pp. 323-345.

Kaplan R & Kaplan S (1989a): **The Experience of Nature. A Psychological Perspective.** Cambridge university Press, Cambridge, USA.

Kaplan S & Kaplan R (1989b): **The visual environment.** Public participation in design and planning. I "Journal of Social Issues", Vol. 45, No. 1, 1989, pp. 59-86.

Kaplan R, Kaplan S & Brown T (1989): **Environmental Preference.** A Comparison of Four Domains of Predictors. I "Environment and Behavior, Vol. 21 No. 5, September 1989 pp 509-530.

Klitzman S & Stellman J M (1989): **The impact of the physical environment on the psychological well-being of office workers.** I "Soc. Sci. Med." Vol. 29, No 6, pp 733-742.

Korpela K M (1992): **Adolescents' favourite places and environmental self-regulation.** I "Journal of environmental psychology", (1992), 12, pp. 249-258.

Küller R & Lindsten C (1991): **Hälsoeffekter vid arbete i fönsterlösa klassrum.** Byggforskningsrådet R10:1991.

Lokalanvisningar. Arbetarskyddsstyrelsens anvisningar nr 88, 1978.

Lyttkens L (1981): **Människors möten.** En undersökning av samspelets innebörd. Doxa, Lund.

Nybyggnadsregler - föreskrifter och allmänna råd. BFS 1988:18.

Pennartz P & Elsinga M (1990): **Adults, Adolscents and Architects - Differences in Perception of the Urban Environment.** I "Environment and Behavior", Vol. 22 No. 5, 1990, pp. 675-714.

Personalutrymmen. Arbetarskyddsstyrelsens författningssamling. AFS 1992:1.

Plan- och bygglag. SFS 1987:246.

SCB (1992): **Sociala relationer 1988-89.** Rapport 72.

Scruton R (1979): **The Aesthetics of Architecture.** Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Sjöblom L (1991): **Bättre ljus ger bättre hälsa.** I "Byggforskning" 1:1991, Byggforskningsrådet.

Ulrich R (1981): **Natural versus urban scenes: Some psychophysiological effects.** I "Environment and Behavior", Vol. 13, pp 523-526.

Ulrich R (1984): **View through a window may influence recovery from surgery.** I "Science" Vol 224, pp 420-421.

Ulrich R (1985): **Aesthetic and emotional influences of vegetation.** Byggforskningsrådet, D22:1985.

Ulrich R & Addoms D (1981): **Psychological and Recreational Benefits of a Residential Park.** I "Journal of Leisure Research" Vol 13, pp 43-65.

Ulrich R et al. (1991): **Stress recovery during exposure to natural and urban environments.** In "Journal of Environmental Psychology", (1991), 11, pp. 201-230.

INTERVJUGUIDE till anställda och chefer

Inledande kommentarer om utemiljön kring arbetsplatsen:

- 1 Används utemiljön kring arbetsplatsen?
Vid vilka tillfällen, t ex morgon, raster, eftermiddag (tidsaspekt).
- 2 Finns platser möjliga att utnyttja på raster? (Tillgänglighet, närhet, utformning).
- 3 Lunchvanor generellt (måltid, vistelser, promenader). Var?
- 4 Varför går man ut – (praktiska skäl, avkoppling, "tankning", m m).
Beskriv med egna ord vad det ger att vara ute en stund.
Varför går man inte ut (ej tid, ej lust, oattraktiv miljö).
- 5 Finns platser som man nu inte använder, men som skulle vara bra om de ändrades eller kompletterades på något sätt.
Vilket/vilka är nuvarande eventuella hinder (form, innehåll, "buller")
Vad skulle kunna göras?
- 6 Hur anser man att utemiljön idealt ska se ut för att vara möjlig att använda i olika sammanhang (t ex placering, utformning och innehåll).

Gärna flera inslag för olika tillfällen (fikaraster, lunchraster, samtal m m).
- 7 Närheten, att hinna under raster.
- 8 Hur är det vid olika årstider och väderlek?
- 9 Vilken väg väljs vid passage (till o från arbetet, mellan lokaler).
Vad beror valet på (rationellt val, upplevelse, andra skäl).
- 10 Synpunkter på utemiljön som helhet kring arbetsplatsen:
Att använda (promenader, vistelse, avskildhet, öppenhet).
Att uppleva (vackra delar, mindre vackra delar).
- 11 Skötseln av utemiljön – fungerar den bra. Olika delar (gräsmattor, planteringar, gångvägar, entré m m).
- 12 Iakttas utemiljön från platsen. Syns den och vad ser man?
- 13 Placering av arbetsbord i förhållande till fönster.
- 14 Nöjdhet med utsikten från arbetsplatsen. Bra och mindre bra inslag.
- 15 Påverkar utsikten arbetstillfredsställelsen. På vilket sätt?
- 16 Ser man arbetsplatsens utemiljö från någon annan plats i huset/husen?
- 16 b Synpunkter på pausrum (storlek, placering m m).

Bilaga 1:2

- 17 När man har ärende till olika delar av huset/husen, har möjligheten att se något tilltalande utomhus (eller inomhus i korridor e d) då någon betydelse när man väljer väg (om man kan välja).
- 18 Förhåller man sig i huvudsak passiv till utemiljön, dvs ser den som något man iakttar genom fönster, vid snabba passager osv, eller är den något man aktivt använder.
Har utformningen någon betydelse för det valet?
- 19 Ser man andra anställda använda utemiljön kring arbetsplatser.
- 20 Ser man om andra använder utemiljön (ej anställda).
- 21 Entrén. Nöjd, ej nöjd. Motivering.
Utemiljön (växtlighet, sittplatser osv) kring den entré man oftast använder. Saknas något eller bör något ändras?
Representativ - ansikte utåt.
- 23 Relationen innemiljö-utemiljö. Beskriv det som är viktigt med avseende på den inre miljön.
- 24 Är man nöjd med den totala fysiska miljön?
- 25 Huvudsakligt transportsätt till/från arbetsplatsen.
- 26 Bilparkering utomhus - används den.
Finns tillräckligt antal platser.
Placering av bilparkering (nära - långt ifrån).
- 27 Cykelparkering - utnyttjas den? Finns tillräckligt antal ställ.
Placering (nära - långt ifrån).
- 28 Utnyttjas andra parker/grönområden i anslutning till arbetsplatsen?
Beskriv väg och plats.
Hur ofta. Vid vilka tillfällen?
Varför (upplevelser, komma ifrån, avstress, motion).
- 29 Inslag i utemiljön som är speciellt bra.
Mindre bra.
Dåligt.
- 30 Har utemiljön förändrats under anställningstiden.
- 31 Favoritplats utomhus.
- 32 Vet man hur skötseln av utemiljön organiseras.
- 33 Anser man att skötseln är bra.
Som helhet, detaljer.
- 34 Har man vid något eller några tillfällen försökt påverka något med avseende på utemiljön eller gemensamma utrymmen inomhus?
Om ja, har det hänt något i positiv riktning?

Bilaga 1:3

- 35 Är utemiljön vid arbetsplatsen viktig?
På vilket sätt?
- 36 Används utemiljön i staden på fritiden (t ex parker, gångstråk).
- 37 Kön.
- 38 Ålder.
- 39 Anställningstid.
- 40 Arbetsuppgifter.
Ofta - sällan borta från arbetsplatsen.
- 41 Bostadstyp Lägenhet, radhus/kedjehus, villa.

Bilaga 2:1

INTERVJUGUIDE till KBS driftansvariga och till entreprenörer

Inledande kommentar om utemiljön kring arbetsplatsen och det egna arbetet.

- 1 Vad tycker du utifrån ditt arbete som driftansvarig/entreprenör är viktigast i utemiljön kring en kontorsarbetsplats?
- 2 Hur sköts utemiljön? (Entreprenad/egen regi).
- 3 På vilken typ av handling baseras skötseln?
- 4 Synpunkter på skötselhandlingen? (Omfattning, innehåll).
- 5 Finns "övergripande mål" beskrivna i skötselhandlingen, hur?
- 6 Sköts utemiljön bra? (Problem, exempel).
- 7 Vad kostar skötseln, totalt per år? (Kommentar till priset).
- 8 Har du förslag till förbättringar av skötseln av utemiljön?
- 9 Har du förslag till förändringar (upprustning) av något i utemiljön?
- 10 Har utemiljön förändrats under den tid du varit driftansvarig – hur? (Bättre/sämre).
- 11 Känner du till hur anläggningen såg ut när den var ny? (Intentioner från den som ritade).
- 12 Får du synpunkter från verkets/myndighetens ledning på utemiljön? (Allmänt, skötsel).
- 13 Får du synpunkter från de anställda på utemiljön? (Allmänt, skötsel, klagomål, beröm).
- 14 Används utemiljön kring arbetsplatsen av de anställda? Vid vilka tillfällen, t ex morgon, raster, eftermiddag (tidsaspekt).
- 15 Finns platser möjliga att utnyttja på raster? (Tillgänglighet, närhet, utformning).
- 16 Vill du markera de platser, som du sett att man använder och ange aktiviteter du iakttagit? Ange även stråk, som du menar är utnyttjade av anställda. (Ev rangordning, bara mest frekventa, undantag för passager till och från arbetet?).
- 17 Användning av platser under olika årstider? (Väderlek, temperatur).
- 18 Finns det platser, som inte används? (Hinder?: form, innehåll, buller, klimat).
- 19 Verkar det, som om de anställda använder utemiljön kring arbetsplatsen aktivt (vistas där, promenerar, ser på växtlighet etc). Eller är det i huvudsak passivt (genom fönster, vid snabba passager etc.)?

Bilaga 2:2

- 20 Har du lagt märke till om anställda växlar mellan olika entréer till samma arbetsplats. (Exempel).
- 21 Hur har du uppfattat att de anställda i huvudsak färdas till arbetsplatsen?
- 22 Vet du om många utnyttjar bilparkeringen utomhus? (Placering, kapacitet, parkeringsproblem) Cykelparkeringarna? (placering, klimatskydd?, kapacitet, vild uppställning?).
- 23 Utsikten. Vad tycker du är viktigt att ha utsikt mot från arbetsplatsen?
- 24 Finns det fina utsikter här? Har du hört några kommentarer från anställda om utsikten? (Nöjdhet, särskilda inslag man är nöjd eller missnöjd med).
- 25 Vad tycker du om utemiljön som helhet runt den här arbetsplatsen? (Att använda för promenader, att umgås i, att uppleva).
- 26 Hur har du uppfattat att de anställda ser på utemiljön som helhet kring den här arbetsplatsen? (Att använda för promenader, att umgås i, att uppleva).
- 27 Vilka inslag i utemiljön kring arbetsplatsen har du uppfattat att de anställda tycker är bra respektive mindre bra? (Träd, planteringar, hårdgjorda ytor, vatten, cykelparkeringar, bilparkeringar, sittplatser, handkappanpassning, formgivning).
- 28 Har du uppfattat att det finns någon eller några platser utomhus, som särskilt uppskattas av de anställda? (Favoritplats?)
- 29 Har du själv någon favoritplats vid denna arbetsplats?
- 30 Hur uppfattar du myndighetens/verkets inställning till utemiljön kring arbetsplatsen? (Representativ, bra för de anställda, billig...vad prioriteras... ointresse?)
- 31 Har de anställda möjlighet att påverka utformningen och innehållet i utemiljön kring arbetsplatsen? Om ja, är det vanligt?
- 32 Är det andra än de anställda, som utnyttjar utemiljön kring den här arbetsplatsen? (Inställning till andras användning)
- 33 Känner du till om de anställda utnyttjar parker och/eller grönstråk i omgivningen?
- 34 Är utemiljön kring arbetsplatsen viktig för dig?
- 35 Är utemiljön i staden viktig för människor? (För dig?)
- 36 Använder du utemiljön i staden på fritiden? (Parker, gångstråk).
- 37 Utnyttjar du andra platser/områden utomhus på fritiden? (Skogen, friluftsområden, idrottsplats).

Bilaga 2:3

38 Kön.

39 Ålder.

40 Anställningstid.

41 Bostadstyp (lägenhet, radhus/kedjehus, villa).

42 Tillgång till fritidshus.

Någonting att tillägga, som vi inte talat om?

TABELLBILAGA

Frekvenser, absoluta tal och procent

Tab 1

Kön

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Kvinnor	194	63	40	62	97	67	57	59
Män	112	37	25	38	47	33	40	41
	306		65		144		97	

Tab 2

Ålder

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
- 24 år	18	6	3	5	6	4	9	9
25-34 år	42	14	4	6	23	16	15	16
35-44 år	98	32	17	27	49	34	32	33
45-54 år	106	35	27	42	49	34	30	31
55-64 år	39	13	13	20	16	11	10	10
	303		64		143		96	

Tab 3

Hur många år har Du varit anställd

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
0-1 år	27	9	4	6	18	13	5	5
2-5 år	74	24	5	8	38	26	31	32
6-10 år	54	18	21	33	19	13	14	14
11-15 år	55	18	8	13	32	22	15	15
16-20 år	60	20	6	9	22	15	32	33
21-25 år	22	7	13	20	9	6	0	0
26 år eller längre	13	4	7	11	6	4	0	0
	305		64		144		97	

Tab 4

Är Du nöjd med utemiljön som helhet vid arbetsplatsen?

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket nöjd	36	12	7	11	13	9	16	16
Ganska nöjd	199	66	46	72	85	61	68	70
Inte särskilt nöjd	57	19	8	13	39	28	10	10
Inte alls nöjd	8	3	3	5	2	1	3	3
	300		64		139		97	

Tab 5

Är utemiljön vid arbetsplatsen viktig för dig?

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja, mycket viktig	45	15	6	9	22	15	17	18
Ja, ganska viktig	169	56	32	49	80	56	57	59
Nej, inte särskilt viktig	89	29	26	40	41	29	22	23
Nej, inte alls viktig	1	0	1	2	0	0	0	0
	304		65		143		96	

Tab 6

Ange om Du instämmer eller ej i följande påståenden om hur Du ser på och använder utemiljön kring arbetsplatsen

Tab 6a

Utemiljön erbjuder grönska och frisk luft under arbetsdagen som skön kontrast till kontorsmiljön

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	106	36	17	27	44	31	45	46
Instämmer delvis	137	45	29	45	67	47	41	42
Instämmer inte alls	39	13	8	13	23	16	8	8
Ingen åsikt	21	7	10	16	8	6	3	3
	303		64		142		97	

Bilaga 3:2

Tab 6 b

Jag är nöjd med utsikten från pausutrymmen

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	78	26	26	40	36	25	16	16
Instämmer delvis	112	37	18	28	64	44	30	31
Instämmer inte alls	99	32	14	22	39	27	46	47
Ingen åsikt	17	6	7	11	5	3	5	5
	306		65		144		97	

Tab 6 c

Jag vistas där tillsammans med arbetskamraterna

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	100	34	17	27	44	31	39	41
Instämmer delvis	104	35	16	25	52	37	36	38
Instämmer inte alls	85	29	27	42	41	29	17	18
Ingen åsikt	9	3	4	6	3	2	2	2
	298		64		140		94	

Tab 6 d

Jag promenerar igenom utemiljön så snart har tillfälle för att uppleva grönska

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	23	8	0	0	6	4	17	18
Instämmer delvis	107	35	7	11	53	37	47	49
Instämmer inte alls	165	55	53	83	81	57	31	32
Ingen åsikt	7	2	4	6	2	1	1	1
	302		64		142		96	

Tab 6 e

Jag går enbart igenom utemiljön när så behövs av praktiska skäl

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	100	33	20	32	62	43	18	19
Instämmer delvis	104	34	13	21	49	34	42	44
Instämmer inte alls	88	30	23	37	32	22	33	34
Ingen åsikt	11	4	7	11	1	1	3	3
	303		63		144		96	

Tab 6 f

Jag är nöjd med utsikten från min arbetsplats

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	114	38	31	48	41	29	42	44
Instämmer delvis	122	40	16	25	68	48	38	40
Instämmer inte alls	63	21	17	26	30	21	16	17
Ingen åsikt	5	2	1	2	4	3	0	0
	304		65		143		96	

Tab 6 g

Jag har inte tid att vistas utomhus vid arbetsplatsen

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	91	30	23	32	49	34	19	20
Instämmer delvis	141	47	38	53	62	43	51	54
Instämmer inte alls	59	20	9	13	28	20	22	23
Ingen åsikt	8	3	2	3	4	3	2	2
	299		72		143		94	

Inte tid - kön

	Kvinnor		Män	
	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	58	30	42	38
Instämmer delvis	65	34	39	35
Instämmer inte alls	65	34	23	21
Ingen åsikt	4	2	7	6
	192		111	

Tab 6 h

Jag undviker området för att det är fult/dåligt skött

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	5	2	1	2	1	1	3	3
Instämmer delvis	25	8	3	5	15	10	7	7
Instämmer inte alls	257	84	58	89	119	83	80	83
Ingen åsikt	18	6	3	5	9	6	6	6
	305		65		144		96	

Tab 6 i

Jag gillar inte att vara utomhus kring arbetsplatsen

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	12	4	4	6	8	6	0	0
Instämmer delvis	42	14	12	18	26	18	4	4
Instämmer inte alls	215	71	35	54	94	65	86	91
Ingen åsikt	35	12	14	22	16	11	5	5
	304		65		144		95	

Tab 7

Har Du någon möjlighet att påverka utformningen och innehållet i utemiljön kring arbetsplatsen?

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	19	6	7	11	6	4	6	6
Nej	102	34	18	28	46	32	38	40
Vet ej	184	60	40	62	92	64	52	54
	305		65		144		96	

Tab 8

Vad anser Du om utemiljön som helhet kring arbetsplatsen

Tab 8 a

Den är användbar

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	136	45	14	22	54	38	68	71
Instämmer delvis	136	45	45	69	71	50	20	21
Instämmer inte alls	30	10	6	9	16	11	8	8
	302		65		141		96	

Tab 8 b

Den är vacker

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	47	16	11	17	16	11	20	21
Instämmer delvis	281	67	46	72	92	66	63	66
Instämmer inte alls	52	17	7	11	32	23	13	14
	380		64		140		96	

Tab 8 c

Den är tråkig

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	34	12	4	6	23	17	7	7
Instämmer delvis	115	39	23	37	57	41	35	37
Instämmer inte alls	146	49	36	57	58	42	52	55
	295		63		138		94	

Tab 8 d

Den är avstressande

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	48	13	6	9	17	12	17	18
Instämmer delvis	171	57	40	63	70	50	61	64
Instämmer inte alls	90	30	18	28	54	38	18	19
	309		64		141		96	

Bilaga 3:4

Tab 8 e

Den är bullrig

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	27	9	7	11	14	10	6	6
Instämmer delvis	145	48	45	70	66	47	34	36
Instämmer inte alls	128	43	12	19	61	43	55	58
	300		64		141		95	

Tab 8 f

Den är välskött

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Instämmer helt	81	27	17	27	39	28	25	26
Instämmer delvis	196	65	38	59	90	64	68	71
Instämmer inte alls	24	8	9	14	12	9	3	3
	301		64		141		96	

Tab 9

Hur ofta använder Du utemiljön kring arbetsplatsen vid olika årstider

(bortsett från passager till och från arbetet)

Tab 9 a

Vår

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	42	14	3	5	21	15	18	19
Varje vecka	78	26	3	5	35	25	40	41
Varje månad	25	8	1	2	15	11	9	9
Mer sällan	67	22	19	29	31	22	17	18
Aldrig	92	30	39	60	40	28	13	13
	304		65		142		97	

Tab 9 b

Sommar

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	95	31	8	12	45	32	42	43
Varje vecka	79	26	10	15	39	27	30	31
Varje månad	21	7	4	6	14	10	3	3
Mer sällan	56	18	20	31	22	15	14	14
Aldrig	53	17	23	35	22	15	8	8
	304		65		142		97	

Tab 9 c

Höst

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	22	7	2	3	10	7	10	10
Varje vecka	48	16	1	2	20	14	27	28
Varje månad	21	7	1	2	11	8	9	9
Mer sällan	77	25	12	18	38	27	27	28
Aldrig	137	45	49	75	64	45	24	25
	305		65		143		97	

Tab 9 d

Vinter

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	15	5	1	2	8	6	6	6
Varje vecka	26	9	1	2	10	7	15	16
Varje månad	22	7	0	0	11	8	11	11
Mer sällan	56	18	6	9	23	16	27	28
Aldrig	184	61	57	88	90	63	37	39
	303		65		142		96	

Tab 10

På vilket sätt och hur ofta utnyttjar Du utemiljön kring arbetsplatsen?

Tab 10 a

Passerar till och från arbetet

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	234	77	31	48	126	88	77	80
Varje vecka	12	4	2	3	5	3	5	5
Varje månad	0	0	0	0	0	0	0	0
Mer sällan	15	5	4	6	4	3	7	7
Aldrig	43	14	28	43	8	6	7	7
	304		65		143		96	

Tab 10 b

Går igenom vid lunchpromenader

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	85	28	14	22	47	33	24	25
Varje vecka	88	29	7	11	47	33	34	35
Varje månad	14	5	1	2	5	3	8	8
Mer sällan	56	18	7	11	27	19	22	23
Aldrig	60	20	34	54	17	12	9	9
	303		63		143		97	

Tab 10 c

Fikar

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	31	10	5	8	13	9	13	14
Varje vecka	23	8	4	6	11	8	8	8
Varje månad	5	2	0	0	1	1	4	4
Mer sällan	119	39	29	45	45	31	45	47
Aldrig	124	41	26	41	73	51	25	26
	302		64		143		95	

Tab 10 d

Äter

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	21	7	2	3	10	7	9	9
Varje vecka	32	11	3	5	16	11	13	14
Varje månad	7	2	0	0	5	3	2	2
Mer sällan	95	31	16	25	43	30	36	38
Aldrig	148	49	43	67	69	48	36	38
	303		64		143		96	

Tab 10 e

Annat, t ex solar, röker, vilar

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	8	10	0	0	5	12	3	15
Varje vecka	15	20	0	0	11	26	4	20
Varje månad	5	7	0	0	4	9	1	5
Mer sällan	15	20	1	7	8	19	6	30
Aldrig	34	44	13	93	15	35	6	30
	77		14		43		20	

Tab 11

Utnyttjar Du i samband med arbetsdagen andra parker/grönområden i närheten

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ofta	23	8	6	9	11	8	6	6
Ibland	109	36	25	38	57	40	27	28
Inte alls	172	57	34	52	74	52	64	66
	304		65		142		97	

Bilaga 3:6

Tab 12

Vilken/vilka av följande typer av platser/områden utomhus använder Du på fritiden?

Närmiljön kring bostaden

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	181	60	34	52	90	63	57	60
Varje vecka	63	21	15	23	30	21	18	19
Varje månad	14	5	5	8	5	4	4	4
Mer sällan	31	10	6	9	14	10	11	12
Aldrig	13	4	5	8	3	2	5	5
	302		65		142		95	

Parker

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	16	5	2	3	8	6	6	6
Varje vecka	61	21	9	15	30	21	22	23
Varje månad	59	20	12	19	25	18	22	23
Mer sällan	131	44	31	50	69	49	31	33
Aldrig	31	10	8	13	9	6	14	15
	298		62		141		95	

Promenadstråk i park och natur

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	26	9	3	5	12	9	11	12
Varje vecka	116	39	27	43	50	35	39	41
Varje månad	67	23	11	17	33	23	23	24
Mer sällan	71	24	17	27	39	28	15	16
Aldrig	18	6	5	8	7	5	6	6
	298		63		141		94	

Promenadstråk vid gator och torg

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	49	16	12	19	23	16	14	15
Varje vecka	105	35	20	31	56	40	29	31
Varje månad	51	17	14	22	22	16	15	16
Mer sällan	71	24	13	20	30	21	28	29
Aldrig	24	8	5	8	10	7	9	9
	300		64		141		95	

Friluftsområde

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	13	4	2	3	6	4	5	5
Varje vecka	67	22	18	28	23	16	26	28
Varje månad	69	23	17	27	31	22	21	22
Mer sällan	123	41	23	36	68	48	32	34
Aldrig	29	10	4	6	15	10	10	11
	301		64		143		94	

Andra naturområden

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Varje dag	22	8	1	2	12	9	9	10
Varje vecka	95	33	26	43	44	32	25	28
Varje månad	70	25	9	15	39	28	22	25
Mer sällan	77	27	18	30	35	26	24	27
Aldrig	22	8	6	10	7	5	9	10
	286		60		137		89	

Tab 13

Innebär din arbetssituation att du i stort sett alltid vistas på arbetsplatsen eller är du ofta på resa eller borta från lokalerna av andra skäl

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
I stort sett på arbetspl	199	65	44	68	101	70	54	56
Borta ibland	88	26	19	29	28	19	33	34
Borta ofta	27	9	2	3	15	10	10	10
	314		65		144		97	

Vistas på arbetsplatsen eller rörlig utåt - kön

	Kvinnor		Män	
	Abs	%	Abs	%
I stort sett på arbetspl	150	77	49	44
Borta ibland	35	18	45	40
Borta ofta	9	5	18	16
	194		112	

Tab 14

Vilket/vilka av följande inslag har Du utsikt mot från din arbetsplats?

Har ingen utsikt

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	18	6	5	7	9	6	4	4
Nej	288	94	68	93	135	94	93	96
	306		73		144		97	

Gata/Parkering

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	151	49	34	52	83	55	34	35
Nej	154	50	31	48	68	45	63	65
Har ingen utsikt	1	0	0	0	1	1	0	0
	306		65		152		97	

(Obs. Endast en person är helt utan utsikt. Övriga som svarat nej på föregående anser sig inte ha någon utsikt för att den är dålig)

Grönska

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	233	76	45	69	111	77	77	73
Nej	72	24	20	31	32	22	28	27
Har ingen utsikt	1	0	0	0	1	1	0	0
	306		65		144		105	

Människor

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	134	44	23	35	67	47	44	45
Nej	171	56	42	65	76	53	53	55
Har ingen utsikt	1	0	0	0	1	1	0	0
	306		65		144		97	

Hus och tak

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	233	76	45	69	123	85	65	67
Nej	72	24	20	31	20	14	32	33
Har ingen utsikt	1	0	0	0	1	1	0	0
	306		65		144		97	

Bilaga 3:8

Tab 15

Anser Du att din utsikt påverkar din arbetstillfredsställelse?

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Har ingen utsikt	8	3	2	3	3	2	3	3
Ja, i positiv riktning	182	60	38	59	81	56	63	66
Ja, i negativ riktning	36	12	10	16	16	11	10	10
Nej, påverkar inte alls	78	26	14	22	44	31	20	21
	304		64		144		96	

Tab 16

Ser Du arbetsplatsens gröna miljö från någon av följande platser i huset?

Från den egna platsen

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	188	62	31	49	89	62	68	71
Nej	114	38	32	51	54	38	28	29
	302		63		143		96	

Från lunchrestaurang

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	206	71	7	11	109	83	90	95
Nej	83	29	55	89	23	17	5	5
	289		62		132		95	

Från lunchrum, kafferum etc

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	169	58	35	56	100	74	34	36
Nej	123	42	28	44	35	26	60	64
	292		63		135		94	

Från korridor och/eller trapphus

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	179	61	31	49	95	71	53	55
Nej	114	39	32	51	39	29	43	45
	293		63		134		96	

Från foajé, entréhall o d

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	221	75	52	81	119	86	50	54
Nej	72	25	12	19	19	14	42	46
	293		64		138		92	

Från sammanträdesrum

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	119	42	34	56	51	41	34	36
Nej	162	58	27	44	74	59	61	64
	281		61		125		95	

Det förhållandevis höga bortfallet beror på att vissa av respondenterna inte har erfarenhet av dessa rum, t ex restaurang o sammanträdesrum

Tab 17

Kan du välja fler än en entré till din arbetsplats?

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Nej	145	47	39	60	63	44	43	44
Ja, två	109	36	23	35	63	44	23	24
Ja, tre	30	10	3	5	16	11	11	11
Ja, fyra eller fler	22	7	0	0	2	1	20	21
	306		65		144		97	

Tab 18

Om ja: Är utformningen vid entrén i någon grad avgörande för dig när Du väljer entré, Endast de som uppgett att de kan välja

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja, i hög grad	17	11	3	12	9	11	5	10
Ja, i viss mån	27	17	1	4	15	19	11	21
Nej, inte alls	114	72	21	84	57	70	36	69
	158		25		81		52	

Tab 19

Är Du nöjd med utemiljön kring den entré Du oftast använder?

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja, mycket nöjd	26	9	3	5	12	8	11	11
Ja, ganska nöjd	170	56	36	57	75	52	59	61
Inte särskilt nöjd	88	30	20	32	48	34	20	21
Inte alls nöjd	19	6	4	6	8	6	7	7
	303		63		143		97	

Tab 20

Skulle du vilja säga att du huvudsakligen utnyttjar arbetsplatsens gröna utemiljö aktivt..., eller passivt?

Sommartid

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Huvudsakligen aktivt	31	10	2	3	15	10	14	14
Både ock	130	43	16	25	64	45	50	52
Huvudsakligen passivt	130	43	36	55	62	43	32	33
Inte alls	14	5	11	17	2	1	1	1
	304		65		143		97	

Vintertid

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Huvudsakligen aktivt	4	1	0	0	2	1	2	2
Både ock	47	15	4	6	22	15	21	22
Huvudsakligen passivt	219	72	41	63	109	76	69	71
Inte alls	35	12	20	31	10	7	5	5
	304		65		143		97	

Tab 21

Vilka av följande inslag i utemiljön anser Du är bra respektive mindre bra vid arbetsplatsen?

Tab 21 a

Träden:

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	120	40	22	34	57	40	39	41
Ganska bra	154	51	38	58	72	51	44	47
Inte särskilt bra	22	7	4	6	9	6	9	10
Inte alls bra	4	1	1	2	1	1	2	2
Finns inte	2	1	0	0	2	1	0	0
Ingen åsikt	1	0	0	0	0	0	0	0
	303		65		141		94	

Tab 21 b

Buskagen

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	71	23	18	28	28	20	25	26
Ganska bra	164	54	39	60	70	49	55	57
Inte särskilt bra	50	17	5	8	33	23	12	13
Inte alls bra	4	1	0	0	3	2	1	1
Finns inte	13	4	2	3	8	6	3	3
Ingen åsikt	1	0	1	2	0	0	0	0
	303		65		142		96	

Bilaga 3:10

Tab 21 c
Gräsmattorna

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	84	28	22	34	33	23	29	30
Ganska bra	187	62	36	55	93	65	58	60
Inte särskilt bra	21	7	5	8	11	8	5	5
Inte alls bra	7	2	1	2	5	4	1	1
Finns inte	3	1	0	0	0	0	3	3
Ingen åsikt	1	0	1	2	0	0	0	0
	303		65		142		96	

Tab 21 d
Blommorna

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	62	21	20	31	22	16	20	21
Ganska bra	119	40	36	55	44	31	39	41
Inte särskilt bra	71	24	5	8	41	29	25	26
Inte alls bra	19	6	0	0	15	11	4	4
Finns inte	29	10	3	5	18	13	8	8
Ingen åsikt	1	0	1	2	0	0	0	0
	301		65		140		96	

Tab 21 e
Gångvägarna

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	89	30	11	17	47	34	31	33
Ganska bra	145	49	13	21	79	56	53	56
Inte särskilt bra	22	7	5	8	11	8	6	6
Inte alls bra	6	2	0	0	3	2	3	3
Finns inte	35	12	33	52	0	0	2	2
Ingen åsikt	1	0	1	2	0	0	0	0
	298		63		140		95	

Tab 21 f
Körvägar-cykelvägar

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	55	19	5	8	31	22	19	23
Ganska bra	143	50	15	24	78	55	50	60
Inte särskilt bra	29	10	5	8	15	10	9	11
Inte alls bra	11	4	0	0	7	5	4	5
Finns inte	49	17	36	58	12	8	1	1
Ingen åsikt	1	0	1	2	0	0	0	0
	288		62		143		83	

Tab 21 g
Murarna

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	7	3	0	0	6	5	1	1
Ganska bra	53	19	3	5	42	32	8	9
Inte särskilt bra	34	12	4	6	13	10	17	19
Inte alls bra	13	5	2	3	9	7	2	2
Finns inte	173	61	53	84	61	47	59	67
Ingen åsikt	2	1	1	2	0	0	1	1
	282		63		131		88	

Bilaga 3:11

Tab 21 h

Konstnärliga utsmyckningen

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	27	9	1	2	26	18	0	0
Ganska bra	87	29	13	20	55	39	19	20
Inte särskilt bra	91	31	28	44	38	27	25	27
Inte alls bra	45	15	16	25	14	10	15	16
Finns inte	47	16	5	8	8	6	34	37
Ingen åsikt	1	0	1	2	0	0	0	0
	298		64		141		93	

Tab 21 i

Vattnet, t ex damm, fontän

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	36	12	2	3	30	22	4	4
Ganska bra	33	11	5	8	10	7	18	19
Inte särskilt bra	18	6	4	6	0	0	14	15
Inte alls bra	18	6	5	8	2	1	11	12
Finns inte	188	64	45	73	97	70	46	49
Ingen åsikt	1	0	1	2	0	0	0	0
	294		62		139		93	

Tab 21 j

Sittplatserna, t ex parksoffor

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	36	12	3	5	28	20	5	5
Ganska bra	78	26	6	10	21	15	51	53
Inte särskilt bra	60	20	8	13	21	15	31	32
Inte alls bra	26	9	3	5	18	13	5	5
Finns inte	96	32	40	66	52	37	4	4
Ingen åsikt	1	0	1	2	0	0	0	0
	297		61		140		96	

Tab 21 k

Utemöblerna sommartid

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	51	17	16	26	12	9	23	24
Ganska bra	118	40	35	56	36	26	47	49
Inte särskilt bra	58	20	7	11	33	24	18	19
Inte alls bra	27	9	1	2	23	17	3	3
Finns inte	39	13	2	3	33	24	4	4
Ingen åsikt	1	0	1	2	0	0	0	0
	294		62		137		95	

Tab 21 l

Belysningen

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	31	11	3	5	19	14	9	10
Ganska bra	155	54	20	33	75	57	60	64
Inte särskilt bra	53	19	9	15	27	20	17	18
Inte alls bra	13	5	0	0	8	6	5	5
Finns inte	33	12	27	45	3	2	3	3
Ingen åsikt	1	0	1	2	0	0	0	0
	286		60		132		94	

Bilaga 3:12

Tab 21 m

Bilparkeringsplatserna

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	43	15	22	35	4	3	17	19
Ganska bra	118	42	34	55	34	27	50	56
Inte särskilt bra	45	16	4	6	31	24	10	11
Inte alls bra	52	19	1	2	40	31	11	12
Finns inte	22	8	1	2	19	15	2	2
Ingen åsikt	0	0	0	0	0	0	0	0
	280		62		128		90	

Tab 21 n

Cykelparkeringsplatserna

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	74	26	21	34	31	23	22	26
Ganska bra	140	50	26	43	71	53	43	50
Inte särskilt bra	45	16	12	20	18	13	15	17
Inte alls bra	16	6	2	3	10	7	4	5
Finns inte	6	2	0	0	4	3	2	2
	281		61		134		86	

Tab 21 o

Handikappanpassningen

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Mycket bra	27	11	13	22	6	6	8	11
Ganska bra	143	60	30	51	65	63	48	63
Inte särskilt bra	33	14	8	14	15	15	10	13
Inte alls bra	13	6	1	2	9	9	3	4
Finns inte	21	9	6	10	8	8	7	9
Ingen åsikt	1	0	1	2	0	0	0	0
	238		59		103		76	

Tab 22

Utnyttjar Du cykelparkeringen utomhus

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Finns ingen i lämpligt läge	5	2	1	2	4	3	0	0
Ja, regelbundet	99	32	20	31	58	40	21	22
Ja, ibland	82	27	21	32	31	22	30	31
Nej, inte alls	120	39	23	35	51	35	46	47
	306		65		144		97	

Utnyttjar cykelparkering - kön

	Kvinnor		Män	
	Abs	%	Abs	%
Regelbundet	69	36	30	27
Ibland	48	25	34	30
Inte alls	75	38	45	40
Finns ingen	2	1	3	3
	194		112	

Tab 23

Utnyttjar Du bilparkeringsplatserna utomhus?

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Finns ingen i lämpligt läge	12	4	0	0	12	8	0	0
Ja, regelbundet	76	25	11	17	24	17	41	42
Ja, ibland	112	37	40	63	39	27	33	34
Nej, inte alls	105	34	13	20	69	48	23	24
	305		64		144		97	

Bilaga 3:13

Utnyttjar bilparkering - kön

	Kvinnor		Män	
	Abs	%	Abs	%
Regelbundet	35	18	41	37
Ibland	67	35	45	41
Inte alls	84	43	21	19
Finns ingen	8	4	4	3
	194		111	

Tab 24

Hur skulle Du vilja beskriva din arbetsmiljö inomhus?

Den är trivsamt

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	154	53	41	64	69	49	44	50
Nej	138	47	23	36	71	51	44	50
	292		64		140		88	

Den är funktionell

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	249	84	52	81	111	80	86	91
Nej	48	16	12	19	27	20	9	9
	297		64		138		95	

Den är tråkig

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	111	39	18	29	61	45	32	37
Nej	175	61	45	71	76	55	54	63
	286		63		137		86	

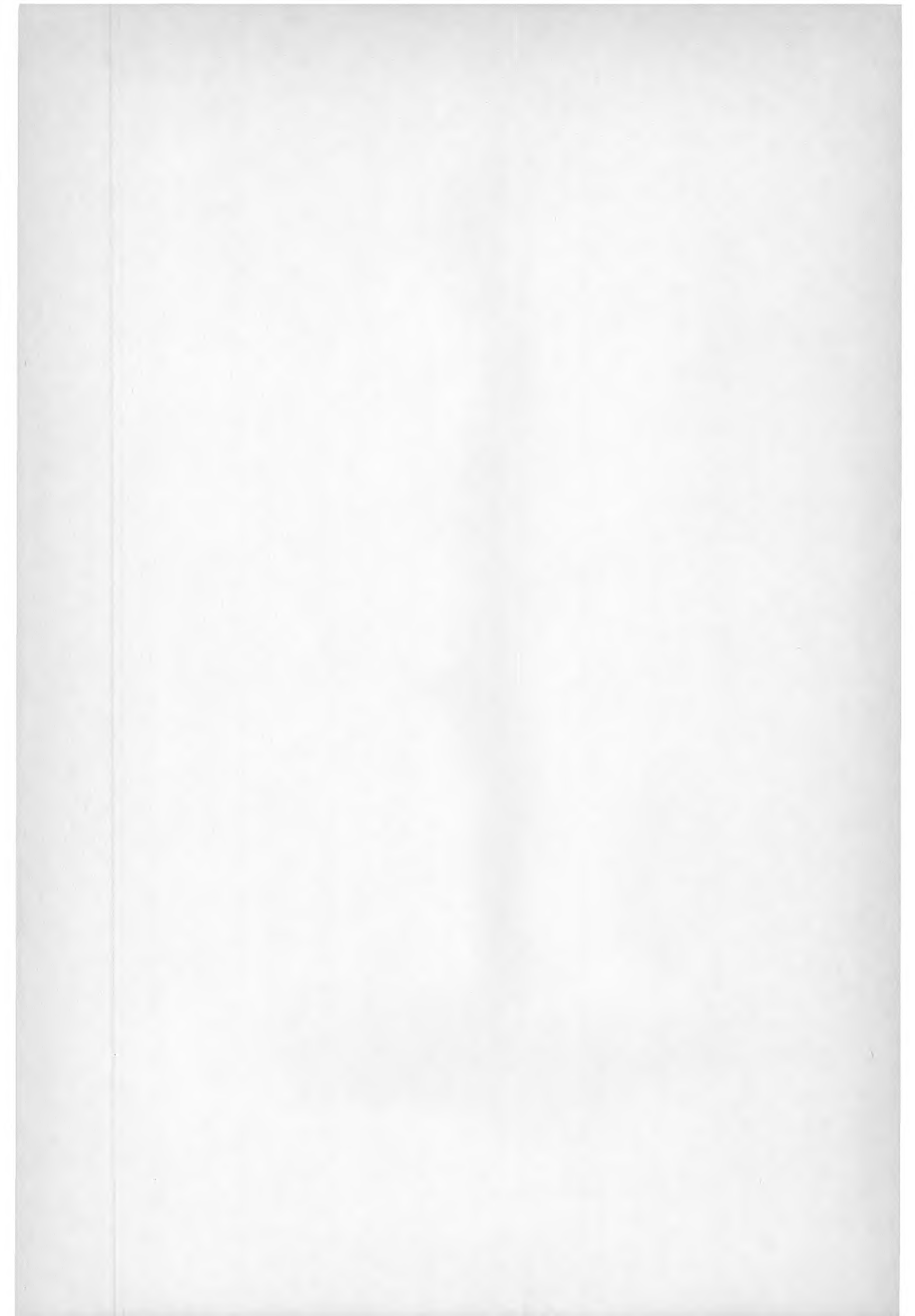
Den främjar arbetsgemenskap

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja	144	51	31	50	65	49	48	55
Nej	139	49	31	50	69	51	39	45
	283		62		134		87	

Tab 25

Är Du nöjd med din arbetsplats inomhus

	Totalt		Gävle		Uppsala		Norrköping	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Ja, mycket nöjd	58	19	13	20	25	17	20	21
Ja, ganska nöjd	172	56	40	62	78	54	54	56
Nej, inte särskilt nöjd	68	22	10	15	36	25	22	23
Nej, inte alls nöjd	8	3	2	3	5	3	1	1
	306		65		144		97	

Byggeforskningsrådet och
Vasakronan/Byggnadsstyrelsen (KBS)
har gemensamt finansierat projektet
"Utemiljön kring statliga kontor".
Denna rapport är ett resultat av
detta samarbete.

R39:1994
ISBN 91-540-5686-1
Byggeforskningsrådet, Stockholm

Art.nr: 6814039
Abonnemängsgrupp:
T. Fastighetsförvaltning

Distribution:
Svensk Byggtjänst
171 88 Solna

Cirkapris: 137 kr inkl moms